شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى
تەكشۈرۈپ بېكىتىش كومىتېتى 2005 - يىلى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن
مەجبۇرىيەت مائارىپى دەرس ئۆلچىمى تەجرىبە دەرسلىكى

5

تل - ئەدەبىيات

3 - يىللىقلار ئۈچۈن 1 - قىسىم

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

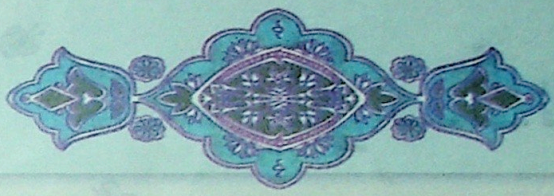
مەجبۇرىيەت مائارىپى دەرس ئۆلچىمى تەجرىبە دەرسلىكى

تل ـ ئەدەبىيات

3 ـ يىللىقلار ئۈچۈن 1 ـ قىسىم

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

编　　者：阿依夏木·帕　　玛依拜·买
　　卡德尔·阿　　吾买尔·托
复　　审：亚里坤·肉
责任编辑：卡德尔·阿
责任校对：谢尔娜依·阿

义务教育课程标准实验教科书
语　文
（三年级　上册）
经新疆维吾尔自治区中小学教材审定委员会2005年审查通过
（维吾尔文）
*
شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 ـ باسما زاۋۇتى باستى
*
فورماتى: 890 × 1240 ، 1/32 ؛ باسما تاۋىقى: 6
2005 ـ يىل 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2005 ـ يىل 6 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 20 158
ISBN 7 — 5370 — 5429 — 0
باھاسى: 6.75 يۈەن（维课）G · 1912

نەشر ھوقۇقى بىزدە، باشقىلارنىڭ كۆچىرىتىپ بېسىشىغا بولمايدۇ.
بېسىش ـ تۈپلەش سۈپىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ.

ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 ؛ تېلېفون: 2864876 — 0991

ھەجۋرىيەت ماكارىپى تەجرىبە دەرسلىكلىرىنى تۈزۈش - تەرجىمە قىلىش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ھەيئىتى

ھەيئەت مۇدىرى: ساتتار ساۋۇت

مۇئاۋىن مۇدىر: ئالىمجان مەتىمىن جاك چياك

جاۋمىك ماۋ ۋېنشىن

تاھىر ناسىر شيا پىن

ئەركىن مۇھەممەت نۇرباقىت قادىر

ئەكبەر سىراجدىن ئەخەت سالى

قابىلقان سادىق ماقاداس ئاقان

جاك يۇجيې

تۈزگۈچىلەر: ئايشەم پەيزۇللا

قادىر ئارسلان

ماھىبەدەر مەخمۇت

ئۆمەرجان توختى

مۇھەررىرى: يالقۇن روزى

مەسئۇل مۇھەررىرى: قادىر ئارسلان

مەسئۇل كوررېكتورى: شېرىنئاي ئابدۇرېھىم

رەسسام: ئابدۇراخمان ئابلىز

تۈرسۇن ئىسھاق

گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرى: ئابدۇراخمان ئابلىز

بۇ «تىل - ئەدەبىيات» دەرسلىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتى بېكىتكەن مەجبۇرىيەت مائارىپى «تىل - ئەدەبىيات دەرس ئۆلچىمى» گە ئاساسەن تۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە كونكرېت يېتەكچىلىكىدە، ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ ئىلمىي تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى بۇ دەرسلىكنى بىرلىكتە تۈزدى. بۇدەرسلىك شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتتى.

بۇ دەرسلىكنى تۈزۈشتە، دۆلەتنىڭ دەرس ئۆلچىمىنى ئاساس قىلىپ، كۆپ خىل ئۇچۇر مەنبەلىرى ۋە ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىش ھەمدە يېڭى پەنلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىكنى مۇۋاپىق گەۋدىلەندۈرۈش كۆزدە تۇتۇلدى؛ بىلىم ۋە قابىلىيەت، جەريان ۋە ئۇسۇل، ھېسسىيات، پوزىتسىيە ۋە قىممەت قارىشىدىن ئىبارەت ئۈچ جەھەتتىن تەربىيىلەش نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا، مەزمۇن جەھەتتە ئەمەلىي تۇرمۇشتا قوللىنىش ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا يېقىنلاشتۇرۇشقا دىققەت قىلىندى؛ ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇستەقىل ئۆگىنىش، ھەمكارلىشىپ ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىپ ئۆگىنىش جەريانىغا باشتىن - ئاخىر كۆڭۈل بۆلۈنۈپ، ھەممە ئوقۇغۇچىنى ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە ئەتراپلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆگىنىش تەلىپىنى قاندۇرۇشقا، دەرس ئىسلاھاتى ئىدىيىسىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، ئەمەلىيەت بىلەن نەزەرىيىنى زىچ بىرلەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىلدى.

بۇ دەرسلىكنى تۈزۈش جەريانىدا، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پېداگوگىكا مەكتىپى، ئۇرۇمچى شەھىرى تىيانشان رايونلۇق ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى سايباغ رايونلۇق ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى قاتارلىق ئورۇنلار مول تەجرىبىگە ئىگە تەتقىقاتچىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى ئەۋەتىپ، يېڭى دەرسلىك تۈزۈش خىزمىتىمىزنى زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىدى. دەرسلىكنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئازاد رەخمىتۇللا سۇلتان، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدىن تۇرنان قاسىم، ئۇرۇمچى شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدىن جىلىل ئابدۇراخمان، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىدىن ھامۇت ياسىن، شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ئابدۇقەييۇم توختىھاجى، ئۇرۇمچى شەھىرى تىيانشان رايونلۇق ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسىدىن ئايگۈل ئىمىن، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 16 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن ماھىرە روزى قاتارلىق يولداشلار قاتناشتى. بىز بۇ دەرسلىكنىڭ نەشر قىلىنىشىغا قىزغىن ياردەمدە بولغان ئورۇنلارغا، ئالاھىدە ئەجىر سىڭدۈرگەن ۋە قىممەتلىك تەكلىپ - پىكىرلەرنى بەرگەن ئالىم - مۇتەخەسسىسلەرگە ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز!

بۇ دەرسلىك مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە دەرس ئىسلاھاتى تەجرىبە رايونلىرىدىكى مەكتەپلەر 3 - يىللىقلىرىنىڭ 1 - ئوقۇش مەۋسۇمىدا ئىشلىتىلىدۇ. كېيىنكى نەشرىدە تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈشىمىز ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئوقۇتۇش تەتقىقات خادىملىرىنىڭ ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتى ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا بايقىغان مەسىلىلەرنى نەشرىياتىمىزغا ۋاقتىدا ئىنكاس قىلىپ، قىممەتلىك تەكلىپ - پىكىرلەرنى بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

2005 - يىلى ماي

مۇندەرىجە

بىرىنچى بۆلەك

رەڭدار دۇنيا

1. بىزنىڭ مەكتەپ 2
2. سۆيۈملۈك رەڭلەر 7
3. ئالتۇن رەڭ يايلاق 9
*4. قول قايرىشىش 13
مەشىق باغچىسى 16

ئىككىنچى بۆلەك

ئەۋلاد مېھرى

5. بوز تورغاي 22
6. غەلىتە تاش 26
*7. كىچىك فوتوگراف 31
مەشىق باغچىسى 36

ئۈچىنچى بۆلەك

كۈز

8. كۈزنىڭ ئاۋازى 41
9. كۈز يامغۇرى 43

10. قاناس كۆلى 48
مەشق باغچىسى 53

تۆتىنچى بۆلەك

كۆزىتىش ۋە بايقاش

11. گۈل سائەت 59
12. ھەسەل ھەرىسى 64
13. ئاسمان گۈلى — پاراشوت 69
*14. تۆگە ئىزدەش 73
مەشق باغچىسى 76

بەشىنچى بۆلەك

ئەجدادلار مىراسى

15. كىچىك رىياسەتچى 81
16. «قۇتادغۇ بىلىك»تىن پارچە 86
17. بالىلىق ھەۋەس 88
*18. كۆڭزىنىڭ ئۇستاز تۇتۇشى 93
مەشق باغچىسى 97

ئالتىنچى بۆلەك

گۈزەل ۋەتەن

19. شىشا تاقىم ئاراللىرى 103
20. مۇقەددەس ئانا 108

21. يۇرتۇمنىڭ قىشى 113
*22. قەشقەرگە سەپەر 117
مەشىق باغچىسى 122

بەتتىنچى بۆلەك

پەم ۋە پاراسەت

23. ئەقىللىق بالا 128
24. نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپلىرى 133
25. ماھىر رەسسام دېسلو 137
*26. شىر بىلەن بۇغا 142
مەشىق باغچىسى 146

سەككىزىنچى بۆلەك

مېھنەت - مۇھەببەت

27. مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبە 152
28. ھېيت كۈنى 156
*29. كانۋا كۆۋرۈكى 161
*30. يەتتە رەڭلىك گۈل 165
مەشىق باغچىسى 170

* * * * *

ئۇيغۇر تىلى ئاساس بىلىملىرى 175
ئارىيەتكە ئېلىش ھۆججىتى..... 178
يېڭى سۆزلەرگە ئىزاھات 179

رەڭدار دۇنيا

بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز خۇددى رەڭگارەڭ رەسىملەرگە ئوخشايدۇ. بىز سىنىپتا دەرس ئوقۇيمىز، مەيداندا ئويۇن ئويناپمىز؛ پەن ـ تېخنىكا سارىيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىمىز، ئۆسمۈرلەر سارىيىدا ئويۇن قويىمىز، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردە سۇغا چۆمۈلسەك، ئورمانلىقتا-بېرىپ-ئەۋرىشكە تېگىمىز ... بىز كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئىچىدە كۈنسايىن چوڭ بولماقتىمىز. بىز يۇرتۇمىزنىڭ تېكىستىلىرى ئوقۇش ئارقىلىق، ھاياتلىقنىڭ مول ۋە رەڭدارلىقىنى تېخىمۇ ھېس قىلالايمىز.

1 بىزنىڭ مەكتەپ

ئاسمان شۇ قەدەر سۈزۈك. مەھەل-لىنىڭ تەرەپ - تەرەپكە تۇتاشقان تېرەكلىك يوللىرى-دىن توپ - توپ بالىلار مەكتەپكە قاراپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ ئوماق چىرايلىرىدا كۈلكە جىلۋە قىلاتتى. قىزىق پاراڭ، شوخ كۈلكىلەر ئەتراپنى جانلاندۇرۇ-ۋەتكەندى.

بىزنىڭ مەكتەپتە ھەر مىللەت بالىلىرى بىرلىكتە

ئوقۇيدۇ. ئۇلارنىڭ تىلى، مىجەز - خاراكتېرى، ئار-زۇ - ھەۋەسلىرى ئوخشىمىسىمۇ، ئىجىل - ئىناق ئۆتۈشىدۇ.

مەكتىپىمىز دەل - دەرەخ ۋە رەڭگارەڭ گۈللەرگە تولغان گۈزەل باغقىلا ئوخشايدۇ. مەكتەپ ھويلىسى رەڭمۇرەڭ، خىلمۇخىل مىللىيچە كىيىملەرنى كىيگەن بەختىيار بالىلار بىلەن تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. بىز قەدىردان ئوقۇتقۇچىلىرىمىزغا خۇددى قۇشلاردەك چۈۋۈرلىشىپ سالام بېرىمىز. مەكتەپنىڭ ھەممىلا نەرسىسى بىزنى سۆيۈندۈرىدۇ. بىزنىڭ مەكتەپكە قارىڭ:

مەن بۇنداق مەنزىرىنى كۆرگەنىدىم بولۇۋاتىمەن.

«جىرىڭ! جىرىڭ!»

قوڭغۇراق چېلىندى. ئوقۇغۇچىلار سىنىپلارغا كىردى. دەرس باشلاندى. مەكتەپ ئىچى تىمتاسلىققا چۆمدى. گويا دەرەخ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلاشتىن، قۇشلار سايراشتىن، كېپىنەك ۋە ھەسەل ھەرىلىرى ئۇچۇشتىن توختاپ، بۇ تىمتاسلىققا ھەمدەم بولۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

تەنەپپۇستا مەكتەپ ئىچى بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. ساۋاقداشلارنىڭ بەزىلىرى ناخشا ئېيتىپ

ئۇسسۇل ئويناندى. بەزىلىرى ئارغامچا تاقلىسا، يەنە بەزىلىرى قوغلاشماق ئويناندى. قىسقىسى، خىلمۇخىل ئويۇنلار تەنەپپۇس ۋاقتىنى ئاجايىپ كۆڭۈللۈك قىلىۋەتتى. يەنە تېخى يوپۇرماقلار شىلدىرلاپ، قۇشلار بەس - بەستە سايراپ، كېپىنەكلەر پىلدىرلاپ ئۇچۇپ، بۇ خۇشال كەيپىياتقا جۆر بولدى...

مانا بۇ بىزنىڭ مەكتىپىمىز، مانا بۇ بىزنىڭ بىلىم باغچىمىز، كۆڭۈللۈك ئائىلىمىز!

تېكستنىڭ تىلى گۈزەل ئىكەن. تېكستنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن قىسمىنى يادلىۋالاي.

مەن تېكستتە تەسۋىرلەنگەن مەكتەپنى بىر ياخشى كۆرۈپ قالدىم. بىز تېكستتىن ئالغان تەسىراتىمىزنى ئۆزىمىزنىڭ مەكتىپىگە سىلىشتۇرۇپ سۆزلىشىپ باقايلى.

مەن مەكتەپ ئىچىنىڭ تىمتاسلىققا چۆمگەن ھالىتى تەسۋىرلەنگەن جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازماقچى، سىز چۇ؟

بوش ئورۇنلارنى تولدۇرۇپ، سۆز بىرىكمىسى تۈزەلەيمەن.

توپ - توپ (پاللا)	قەدىردان (ئۇستاز)
ئوماق (يالا)	قىزىق (يارىك)
شوخ (كۆلكىلەر)	ھەر خىل (رەڭ)

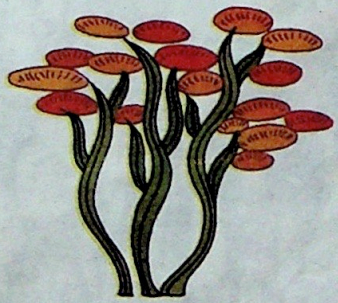
ماتېرىيال خالتىسى

ئۇنىۋېرسال ئۆگىنىش

بىز دەرسخانىدىكى ۋاقتىمىزنى ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈۋاتىمىز، ئۇنداقتا دەرستىن سىرتقى تۇرمۇشىمىزنى قانداق ئورۇنلاشتۇرساق بولار؟ بىز بىرەر پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، پائالىيەت جەريانىنى خاتىرىلەپ باقايلى. يېزىپ چىقساقمۇ، جەدۋەللەشتۈرسەكمۇ ۋە ياكى سىزىپ چىقساقمۇ بولىدۇ. خاتىرىلىگەچ ماتېرىيالنى رەتلەپ، ساۋاقداشلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇشقا تەييارلىق قىلايلى.

2 سۆيۈملۈك رەڭلەر[1]

يېشىل رەڭگە مەن ئامراق،
يۈرتۇم چىمەن ئەمەسمۇ.
چىمەن دوپپا بېشىمدا،
ئاپام تىككەن ئەمەسمۇ.

قىزىل رەڭگە مەن ئامراق،
قىزىل گۈللەر خۇش پۇراق.
ھويلىمىز گۈل، ئۆيمۇ گۈل،
گىلەملەرمۇ گۈل سىياق.

كۆپكۆك رەڭگە مەن ئامراق،
كۆپكۆك دېڭىز يالتىراق.
كۆپكۆك ئاسمان دەر ماڭا:
«ئۇچقۇچى بوپ كەل پاتراق!»

---

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى ئابلىكىم ھەسەن.

بۇ شېئىرنى توغرا، راۋان ئوقۇشنى ۋە هېسسىـ ياتلىق دېكلاماتسىيە قىلىشنى ئۆگىنىۋالدىم، يەنە تېخى يادلاپمۇ بېرەلەيمەن.

بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەي:

سۆيۈملۈك	چىمەن
يالتىراق	سىياق

مەن پىشىل، قىزىل، كۆك ... رەڭلەرنى ياخشى كۆرىمەن، چۈنكى بۇ رەڭلەر...

مەنمۇ ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان رەڭنى قوشۇپ قوشاق توقۇپ باقايچۇ.

..... رەڭگە مەن ئامراق،

.....

.....

.....

3 ئالتۇن رەڭ يايلاق[1]

1 بىز سەھرادا تۇرىمىز، دېرىزىمىزنىڭ ئالدىدا پا-يانسىز بىر يايلاق بار. يايلاق مامكاپلارغا تولۇپ كەت-كەن. مامكاپ ئېچىلغان چاغدا، بۇ يايلاق ئالتۇن رەڭ تۇسگە كىرىدۇ.

2 ئۇكام ئىككىمىز دائىم يايلاقتا ئويناىمىز. بىر قېتىم، ئۇكام ئالدىمدا يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، مەن ھېچ ئىش بولمىغاندەك قىياپەتتە: «سېرىوشا!» دەپ توۋلىدىم. ئۇ بۇرۇلۇۋىدى، مەن كۇچەپ پۇۋلەپ، مام-

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى پرىشۋىن (رۇسىيە).

كاپ توزغاقلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە يېپىشتۇرۇۋەتتىم. ئۇكامۇ يالغاندىن چۈشكۈرگەن بولۇپ، ماماكاپىنى مېنىڭ يۈزۈمگە قارىتىپ پۈۋلىدى. شۇنىڭ بىلەن، كۆزگە ئانچە چېلىقىپ كەتمەيدىغان بۇ ماماكاپلار بىزگە بىرمۇنچە خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى.

كېيىن كۈنى، مەن تاڭ سەھەردە ئورنۇمدىن تۇرۇپ بېلىق تۇتقىلى ماڭدىم. كېتىۋېتىپ، يايلاقنىڭ ئالدىدىن رەڭ ئەمەس، يېشىل رەڭدە ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. چۈشتە ئۆيگە قايتقان چېغىمدا، يايلاقنىڭ يەنە ئالتۇن رەڭگە كىرىپ قالغانلىقىنى كۆردۈم. كەچقۇرۇن، يايلاق يەنە يېشىل رەڭگە ئۆزگىرىپ قالدى. بۇ نېمە ئۇچۇن؟ مەن ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ، مامكاپ بەرگىنىڭ يۇمۇلۇپ قالغانلىقىنى كۆردۈم.

ئەسلىدە، مامكاپ ئېچىلغان چاغدا ئالتۇن رەڭلىك، يايلاقمۇ ئالتۇن رەڭگە كىرىدىكەن، مامكاپ گۈلى يۇ- مۇلۇپ قالغاندا بولسا، ئالتۇن رەڭ- لىك بەرگلىرىنى ئورىۋالىدىكەن - ده، يايلاق يېشىل رەڭگە قايتىدىكەن.

يايلاقنىڭ نېمە ئۈچۈن رەڭ ئۆزگەرتكەنلىكىنى بىلمۇالدىم.

يايلاق نەقەدەر سۆيۈملۈك، مامكاپ نەقەدەر قىزىقارلىق - هە! ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ، مامكاپ بىز ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان گۈلگە ئايلاندى. ئۇ بىز بىلەن بىلله ئۇخلايدىغان، بىللە ئورنىدىن تۇرىدىغان بولدى.

تېكستتە تەسۋىرلەنگەن يايلاق ۋە مامكاپنى ياقتۇرۇپ قالدىم، ئۆز هېسسىياتىمنى ئىپادىلەپ ئوقۇپ بېرەي.

تېكستنىڭ قايسى جايلىرىدىن يايلاقنىڭ سۆيۈملۈك، مامكاپنىڭ قىزىقارلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ؟ ئۆزئارا سۆزلىشىپ باقايلى.

مەن تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازماقچى، سىز قايسى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىشنى ئويلاۋاتىسىز؟

مامكاپ ئېچىلغان چاغدا، ئالتۇن رەڭلىك بولىدۇكەن ـ دە، يايلاقمۇ ئالتۇن رەڭگە كىرىدىكەن؛ مامكاپ گۈلى يۇمۇلۇپ قالغاندا بولسا، ئالتۇن رەڭلىك بەرگلىرىنى ئورىۋالىدىكەن ـ دە، يايلاق يېشىل رەڭگە قايتىدىكەن.

ئۆزىمىز ياخشى كۆرىدىغان گۈل ـ گىياھلارنى كۆزىتىپ، بايقىغانلىرىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

بالىلار ئۆزئارا بەسلىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ. بەسلەشكەندە هامان يېڭىش - يېڭىلىش بولۇپ تۇرىدۇ. دەسلەپكى قول قايرىشىشتا يېڭىلىپ قالغان ئەلى كېيىن تۇرسۇننى قانداق قىلىپ يېڭىۋالدى؟ تېكىستتىن ئالغان تەسىراتىمىز ئاساسىدا يېڭىش - يېڭىلىشقا بولغان قارىشىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

4* قول قايرىشىش

تۇرسۇن بىلەن قول قايرىشىشتا يېڭىلىپ قالغان ئەلى ساۋاقداشلىرى ئالدىدا بەك خىجىل بولۇپ كەتتى. يەنە كېلىپ، تۇرسۇننىڭ كۆرەڭلىك بىلەن: «ئەلى ئۇكا، غوجاكاڭ بىلەن قول قايرىشىشىڭغا تېخى خېلى ۋاقىت بار، ئاۋۋال ئۇچ ياشلىق ئۇكاڭ بىلەن قول قايرىشىپ كېلە» دېگەن گېپى ئۇنىڭغا تېخىمۇ هار كەلدى.

— سەن تولا كۆرەڭلەپ كەتمە! قاراپ تۇر، بىر كۈنى سېنى يېڭىۋالمىسام «ئەلى» دېگەن ئىسمىمنى يۆتكىۋېتىمەن!

ئەلى شۇنداق دېگىنىچە كەينىگە ئۆرۈلۈپ كېتىپ

قالدى. شۇنىڭدىن تارتىپ، ئۇ ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ چېنىقىشقا باشلىدى. تاتلىق ئۇيقۇدىن كېچىش تەس، چېنىقىش ئادەمنى ھاردۇرۇۋېتىدىغان بولسىمۇ، ئۇ چىشىنى چىشلەپ مەشىق قىلىۋەردى. شۇ تەرىقىدە بىر ئاي ئۆتتى. ئەمدى ئۇنىڭ بىلەكلىرىگە خېلى كۈچ كىرىپ قالغاندەك قىلاتتى.

بىر كۈنى، ئەلى سىنىپتا دەرس تەكرارلاپ ئولتۇرغان تۇرسۇننىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە:

ـــ ئاغىنە، بىر ئايىنىڭ ئالدىدا ساڭا دېگەن ھېلىقى گېپىم ئېسىڭدە باردۇ، قېنى، بىر قول قايرىشىپ باقمايمىزمۇ؟ ـ دېدى.

تۇرسۇن تۇيۇقسىز ئېيتىلغان بۇ گەپتىن سەل مەڭدەپ قالدى، ئەمما ئۆزىنى تېزلا ئوڭشىۋېلىپ ئورنىدىن لىككىدە تۇردى ۋە ساۋاقداشلارغا:

ـــ ماۋۇ «شاكىچىك» يېڭىلگىنىگە تەن بەرمەي، غوجاكىسىدىن يەنە ئەدىپىنى يېگىلى كەپتۇ. ئۆزۈمنى يەنە بىر كۆرسىتىپ قويماي، قېنى، كېلىپ كۆرۈڭلار! ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئەلى بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە پەقەت يېڭىش ئىشەنچى لاۋۇلداپ تۇراتتى.

بالىلار ئىككىسىنى ئورىۋېلىشتى. ئەلى تۇرسۇن

ئىككى قولىنى چىكىتۇتۇپ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇ-
نىڭغا بىر قارىۋەتتى - دە، ئانچە كۈچىمەيلا ئۇنىڭ
قولىنى قايرىۋەتتى. سىنىپتا چاۋاك ساداسى كۆتۈ-
رۈلدى. لېكىن، تۇرسۇن يېڭىلگەنلىكىگە تەن بەرمەي
بىرقانچە قېتىم تۇتۇشتى، ئەمما يەنىلا يېڭىلىپ قال-
دى. ئۇ ئوڭايسىزلانغان ھالدا بىردەم ئۇن - تىنسىز
ئولتۇرۇپ كەتتى، كېيىن قايىل بولغان ھالدا ئەلە-
نىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ:

— بولىدىكەنسەن جۇمۇ، دېگىنىڭنى قىلدىڭ! — دېدى.

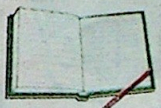
مەشق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە

دەرستىن سىرتقى تۇرمۇشىمىز

ئالدىنقى بىر مەزگىللىك دەرستىن سىرتقى تۇرمۇشىمىز مەنـ-
لىك، قىزىقارلىق ئۆتتىمۇ؟ ئۆزىمىزنىڭ دەرستىن سىرتقى تۇرمۇش
خاتىرىلىرىمىزنى ۋاراقلاپ باقايلى. دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا
نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىمىزنى، قانداق ئۇنۇم ۋە تەسىراتقا ئىگە
بولغانلىقىمىزنى سۆزلىشىپ باقايلى. قېنى، كىم دەرستىن سىرتقى
تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇردىكىن، باھالاپ باقايلى. ئۆزىمىز-
نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى دەرستىن سىرتقى تۇرمۇشىمىزنى قانداق
ئۆتكۈزمەكچى بولغانلىقىمىز ھەققىدىكى پىلانلىرىمىزنى سۆزلەپ
باقايلى.

يېزىقچىلىق مەشقى

ئاغزاكى ئالاقە مەشقى جەريانىدا، بىز ئۆزىمىزنىڭ دەرستىن
سىرتقى تۇرمۇشىمىز توغرۇلۇق پىكىر ئالماشتۇرغانىدۇق، بۇ قېتىم-
قى يېزىقچىلىق مەشقىمىزمۇ دەرستىن سىرتقى تۇرمۇشىمىزنى بې-

يېتىشنى مەزمۇن قىلىدۇ. دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا قاتناشقان بىرەر پائالىيەتنى، يۇز بەرگەن بىرەر قىزىقارلىق ئىشنى ياكى سىزنى ئەڭ خۇشال قىلغان ئىشنى يازسىڭىزمۇ بولىدۇ. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئاتا - ئانىڭىزغا ئوقۇپ بېرىڭ. ئۇلارمۇ يازغان ئەسىرىڭىزنىڭ خۇشاللىقىدىن بەھرىمەن بولسۇن.

بايقىغانلىرىم

ئېيتىلىشى	يېزىلىشى
ساق - ساخلىدى	ساقلىدى
ئۇق - ئۇختى	ئۇقتى
چاچ - چاشتى	چاچتى
كۇچ - كۇچلۇك	كۇچلۇك
ئون - ئوللۇق	ئونلۇق
كۇن - كۇڭگە	كۇنگە

«ق، چ، ن» ھەرپلىرى بار بولغان بەزى سۆزلەرنىڭ يېزىلىشى بىلەن ئېيتىلىشى ئوخشاشمايدىكەن.

تىل خەزىنىسى

سىزىق بىلەن تۇتاشتۇرالايمەن.

كۆككە بوي سوزغان	بايراق
تەرەپ - تەرەپلەرگە تۇتاشقان	كېپىنەكلەر
قاينام - تاشقىنلىققا چۆمگەن	قاتار - قاتار تېرەكلەر
بەس - بەستە سايراۋاتقان	مەھەللە يوللىرى
پىلدىرلاپ ئۇچۇۋاتقان	قۇشلار
كۆكتە لەپىلدەۋاتقان	مەكتەپ

ئېيتقىن مەنىلىرىنى يازالايمەن

تىمتاس (جىمجىت)
پىسخەنت قىلماسلىق ( )
مەڭدەپ قېلىش ( )
تەن بەرمەسلىك ( )
ئۇڭايسىزلىنىش ( )
قايىل بولۇش ( )
تۇس ( )
جىلۋە قىلىش ( )

يادلىۋالاي

باللىق چاغلار①

گۈللەرگە تولىدۇ
باللىق چاغلار.
گۈزەلدۇر ھاياتتا
باللىق چاغلار.

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى ئەركىن داۋۇت.

دالدا، ئېتىزدا
كېپىنەك قوغلاپ،
ھەۋەسكە بېرىلگەن
بالىلىق چاغلار.

چۈشىنى ئات ئېتىپ
مىنىپ يىراققا،
تۇلپاردەك چاپتۇرغان
بالىلىق چاغلار.

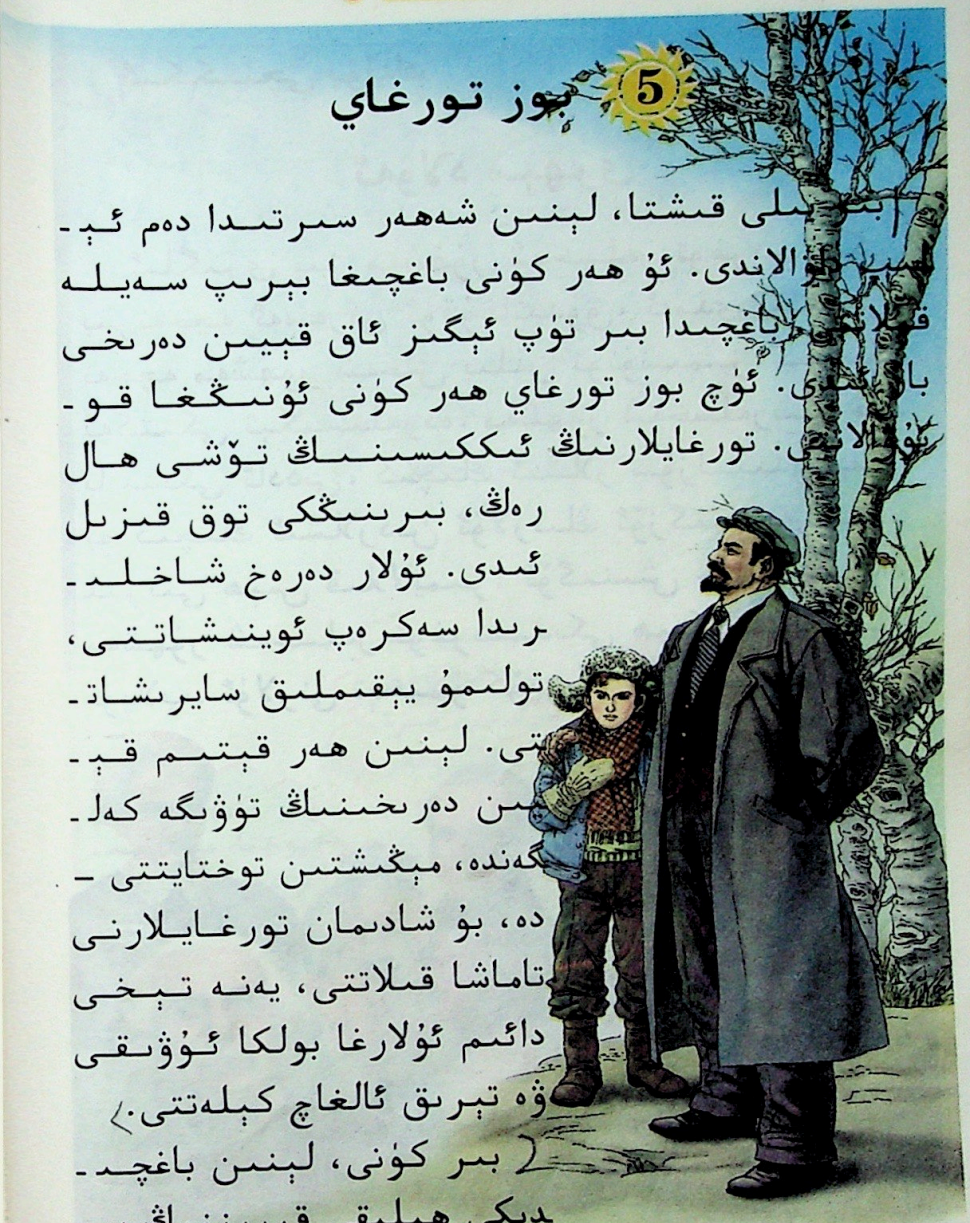

ئەۋلاد مېھرى

ئىلگىرى بىز مەشھۇر شەخسلەر توغرىسىدىكى بىرنەچچە ئەسەرنى ئوقۇغانىدۇق، ئەمدى يەنە بىر-نەچچە مەشھۇر شەخس بىلەن تونۇشىمىز. بۇ بۆ-لەكتىكى تېكىستلەردە، مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ھا-ياتىدىكى ئاددىي، كىچىك ئىشلار سۆزلىنىدۇ. بىز بۇ كىچىك ئىشلاردىن ئۇلارنىڭ ئۆزگىچە پەزىلە-تلىرىنى ھېس قىلالايمىز. ئۆگىنىش جەريانىدا، مەشھۇر شەخسلەر توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى توپلاپ، ئۇلارنى تېخىمۇ كۆپرەك چۈشىنىۋالايلى.

5 بوز تورغاي

ىلى قىشتا، لېنىن شەھەر سىرتىدا دەم ئې-
ۋالاندى. ئۇ ھەر كۈنى باغچىغا بېرىپ سەيلە
قىلاتتى. باغچىدا بىر تۈپ ئېگىز ئاق قېيىن دەرىخى
بار ئىدى. ئۇچ بوز تورغاي ھەر كۈنى ئۇنىڭغا قو-
ۋۇلايتتى. تورغايلارنىڭ ئىككىسىنىڭ تۆشى ھال
رەك، بىرىنىڭكى توق قىزىل
ئىدى. ئۇلار دەرەخ شاخلا-
رىدا سەكرەپ ئوينىشاتتى،
تولىمۇ يېقىملىق سايرىشاتـ
تى. لېنىن ھەر قېتىم قې-
نىپ دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كەل-
گەندە، مېڭىشتىن توختايتتى ـ
دە، بۇ شادىمان تورغايلارنى
تاماشا قىلاتتى، يەنە تېخى
دائىم ئۇلارغا بولكا ئۇۋۇقى
ۋە تېرىق ئالغاچ كېلەتتى.
بىر كۈنى، لېنىن باغچـ-
ىدىكى ھېلىقى قېيىنىنىڭ يې-

ىنىغا كەلگەندە، توق قىزىل تۆشلۈك بوز تورغاينىڭ يوقلۇقىنى بايقاپ قالدى. ئۇ دەرەخ-لىكنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ئىزدىگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنى تاپالمىدى.

بىر چاغدا، لېنىن بىر ئوغۇل بالىنى كۆرۈپ قالدى-دە، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— بالام، سەن قىزىل تۆشلۈك بوز تورغاينى كۆر-دۈڭمۇ؟

— كۆر ... كۆرمىدىم، — دېدى ئوغۇل بالا دۇ-دۇقلاپ. لېنىن:

— قارىغاندا، ئۇ يا بۇ يەردىن كېتىپ قالغان، يا توڭلاپ ئۆلۈپ قالغان ئوخشايدۇ. ھاۋا بەك سوغۇق، ئۇ سوغۇقتىن قورقىدۇ، — دېدى.

ئوغۇل بالا ئەسلىدە لېنىنغا بوز تورغاينىڭ ئۆل-مىگەنلىكىنى ئېيتماقچى ئىدى، بىراق جۈرئەت قىلالمىدى.

لېنىن ئۆز - ئۆزىگە: «بەك چىرايلىق تورغاي ئىدى - ھە، ئەپسۇس، ئەمدى قايتىپ كېلەلمەيدىغان بولدى» دېدى. ئوغۇل بالا لېنىنغا بىردەم قاراپ تۇرۇپ كەتتى، ئاندىن:

— قايتىپ كېلىدۇ، چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ، ئۇ

تىرىك، — دېدى.

— قايتىپ كېلەمدۇ؟ — دەپ سورىدى لېنىن.

بۇ چاغدا ئوغۇل بالا نېمىنى ئويلىدى؟

— چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ! — دېدى ئوغۇل بالا جەزمەشتۇرۇپ.

ئەتىسى، لېنىن ئاق قېيىننىڭ تۈۋىگە كېلىپ، هېلىقى بوز تورغاينىڭ شاخ ئۇستىدە سەكرەپ - تاقلاپ ئويناپ سايراۋاتقانلىقىنى كۆردى. هېلىقى ئوغۇل بالا بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئاق قېيىننىڭ يېنىدا تۇراتتى.

7 لېنىن بالىغا قاراپ قويدى، ئاندىن بوز تورغايغا قاراپ، كۈلۈمسىرىگەن هالدا:

— ياخشىمۇ - سەن، بوز تورغاي! تۇنۇگۈن نەگە كەتكەنسەن؟ — دېدى.

لېنىن نېمىشقا ئوغۇل بالىدىن سورىماي، بوز تورغايدىن سورايدۇ؟

ئەلۋەتتە، بوز تورغاي لېنىنغا تۇنۇگۈن ئۆزىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. لېنىنمۇ بۇنى ئوغۇل بالىدىن سورىمىدى. چۈنكى، ئۇ ئوغۇل بالىنىڭ سەممىي ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغانىدى.

رواللارغا بۆلۈنۈپ تېكستنى ئوقۇپ باقايلى.

مېنىڭ بايقىشىمچە، لېنىن بوز تورغاينى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىكەن. سىز نېمىنى بايقىدىڭىز؟ ھەممىمىز بىرلىكتە سۆزلىشىپ باقايلى.

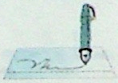

بۇ جۈملىگە تەقلىد قىلىپ جۈملە تۈزۈپ باقاي.

ئۇ يا بۇ يەردىن كېتىپ قاپتۇ، يا توڭلاپ ئۆلۈپ قاپتۇ.

..... يا ...، يا .....

..... يا ...، يا .....

مەن تېكستتىكى بوز تورغاي تەسۋىرلەنگەن جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىشنى ئويلاۋاتىمەن.

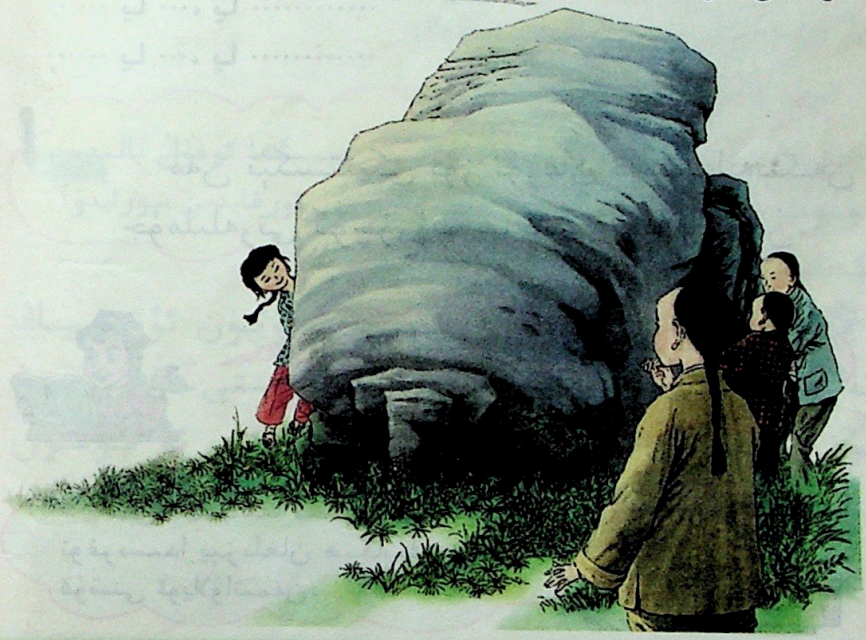
مەن لېنىن توغرۇلۇق يېزىلغان ھېكايىلەرنى تېپىپ ئوقۇشنى ئويلاۋاتىمەن.

مەن يەنە باشقا مەشھۇر شەخسلەر توغرىسىدا يېزىلغان ھېكايىلەرنى ئوقۇشنى ئويلاۋاتىمەن.

6 غەلىتە تاش

لى سىگۇاڭ ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر گېئولوگىيە ئالىمى. ئۇ كىچىك چېغىدا، دائىم دوستلىرى بىلەن بىللە مۆكۈشمەك ئويناياتتى. ئۇ ھەر قېتىمدا بىر چوڭ تاشنىڭ كەينىگە مۆكۈۋېلىشنى ياخشى كۆرەتتى. بۇ تاش ئوتلاقتا يالغۇز چوقچىيىپ تۇراتتى. لى سىگۇاڭ دوستلىرىنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىسىلا، تاشنى چۆرگىلەپ يۈرۈپ مۆكۈنەتتى. چوڭ تاش شۇنداق ئوبدان دالدا بولاتتىكى، دوستلىرى تاشنى

ئويان ئايلىنىپ، بويان ئايلىنىپمۇ ئۇنى تاپالمايتتى. ۋاقىت ئۇزارغانچە، ئۇ بۇ تاشقا قىزىقىپ قالدى: بۇنچە چوڭ تاش نەدىن كەلگەندۇ؟

لى سىگۇاڭ مۇئەللىمدىن سورىۋىدى، مۇئەللىم ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

— بۇ تاش نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇشى مۇمكىن، مېنىڭ كىچىك ۋاقتىمدىمۇ ئۇ شۇ يەردە ئىدى، — دېدى.

— ئۇنى كىم ئۇ يەرگە قويۇپ قويغاندۇ؟

— ئاڭلىشىمچە، ئاسماندىن پات - پات مېتېئورىتلار چۈشۈپ تۇرىدىكەن، بەلكىم ئۇ ئاسماندىن چۈشكەن بولۇشى مۇمكىن!

— بۇنچە ئېغىر تاش ئاسماندىن چۈشىدىغان بولسا، چوقۇم ئىنتايىن زور كۈچ بىلەن چۈشىدۇ. ئۇ ئوتلاقتا ناھايىتى چوڭقۇر ئورەك پەيدا قىلالايدۇ، لېكىن نېمىشقا يەرگە پېتىپ كەتمىگەندۇ؟

لى سىگۇاڭ سوئال سوراشنى ھەقىقەتەن بىلىدىكەن.

— مەن بۇنىڭغا بىرنېمە دېيەلمىگۈدەكمەن.

لى سىگۇاڭ دادىسىدىن سورىۋىدى، ئۇمۇ ئېنىق

نېمە دەپ بېرەلمىدى.

چوقچىيىپ تۇرغان بۇ چوڭ تاش بۇ يەرگە زادى قانداق كېلىپ قالغاندۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يەرلەر تۇپتۇز، ئۇ يەرلەردە بىرەر پارچە تاشمۇ يوق؟ لى سىگۇاڭ بۇ مەسىلىنى نۇرغۇن يىللار ئويلىدى. ئۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن ئەنگلىيىگە بېرىپ گېئولوگىيە ئىلمىنى ئۆگەندى. شۇنىڭدىن كېيىنلا، ئۇ مۇزلۇقلارنىڭ غايەت زور تاشلارنى ئىتتىرىپ نەچچە يۈز، ھەتتا نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراق يەرلەرگە ئاپىرىپتىدىغانلىقىنى ئۇقتى.

كېيىن، لى سىگۇاڭ يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، بۇ تاشنى مەخسۇس تەتقىق قىلدى. ئۇ ئاخىر چۈشەندىكى: بۇ تاشنى يىراقتىكى چىنلىڭ چوققىسىدىن مۇزلار بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنىكەن. يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئۇ چاڭجىياڭ ۋادىسىدا تۆتىنچى مۇز دەۋرىدىكى مۇز كۆچۈش ھەرىكىتىنىڭ ئىزنالىرىنى بايقىدى. ئۇنىڭ بۇ تەتقىقات نەتىجىسى پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالدى.

ئويلىماپتىمەن، بۇ تەتقىقات نەتىجىسى ئۇنىڭ بالىلىق ۋاقتىدىكى گۈمانلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن - دە.

بۇ ھېكايە مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. مەن تېكستنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقاي.

تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋالـ
دىم:

گېئولوگىيە، مېتېئورىت، غايەت زور، ئىزنا، زىلزىلىگە سېلىش، غەلىتە

تېكستنى ئوقۇپ مەلۇم تەسراتقا ئىگە بولـ
دۇم، كۆپچىلىك بىلەن ئورتاقلىشىپ باقاي.

بىز تېكست مەزمۇنىغا ئاساسەن بوش ئو-
رۇنلارنى تولدۇرۇپ، لى سىگۇاڭنىڭ مەسىلىلەر
ئۈستىدە قانداق ئويلىنىدىغانلىقى ھەققىدە مۇئەيـ
يەن تونۇشقا ئىگە بولايلى.

بۇنچە ئېغىر تاش ئاسماندىن چۈشىدىغان بولسا، چوقۇم ئىنتايىن _____ چۈشىدۇ. ئۇ ئوتلاقتا ناھايىتى _____ قىلالايدۇ. لېكىن، ئۇ _____ ؟

لى سىگۇاڭ ئېلىمىزنىڭ نېفىت ئىشلىرى ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشقان ئالىم. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت نېفىتقا جىددىي ئېھتىياجلىق بولدى، ئەمما نۇرغۇن چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرى جۇڭگودا نېفىت يوق، دەپ ھۆكۈم قىلىشتى. لى سىگۇاڭ ئۇزاق مەزگىل تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئېلىمىز قۇرۇقلۇقىدا چوقۇم نېفىت بار، دەپ قارىدى. ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىگە ئاساسەن، ئېلىمىز ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، غالىبىيەت نېفىتلىكى، شىمالىي جۇڭگو نېفىتلىكى قاتارلىق چوڭ نېفىتلىكلەرنى تېپىپ، «جۇڭگو نېفىت كەمچىل دۆلەت» دېگەن قالپاقنى چۆرۈۋەتتى.

لى سىگوالڭ ھەققىدىكى ھېكايە بىزگە بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا «نېمە ئۈچۈن» دېگەن سوئالنى قويۇش، شۇنىڭدەك شۇ مەسىلىنىڭ تېگىگە يېتىش ئۈچۈن ھارماي - تالماي ئىزدىنىش لازىملىقىنى بىلدۈردى. ئەمدى تۆۋەندىكى تېكىست نېمىنى بىلدۈرەر؟ تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، ئۇنىڭدا بايان قىلىنغان ئىش ئۈستىدە ئويلىنىپ باقايلى ھەمدە تەسىراتىمىزنى تۇرمۇش ئەھلىيىتىمىزگە باغلاپ پىكىرلىشىپ باقايلى.

7* كىچىك فوتوگراف

1928 - يىلى ياز، گوركىي لېنىنگرادتا تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ دائىم دېرىزە تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئىشلەيتتى. قۇياش پارلاپ تۇرغان بىر ئەتىگىنى گوركىي كىتاب ئوقۇۋاتاتتى، تۇيۇقسىز بىر قەغەز تۇرمەلچەك دېرىزىدىن ئۇچۇپ كىرىپ ئۈستەل ئۈستىگە چۈشتى. گوركىي قەغەزنى ئاچتى، ئۇنىڭغا مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

بۇ پىئونېر ئامال تېپىشقا ئۇستىكەن.

«قەدىرلىك يولداش گوركىي:

مەن بىر پىئونېر. سىزنىڭ سۈرىتىڭىزنى تارتىپ، تام گېزىتىدا

ئەمدى مەن چىقارماقچى ئىدىم. ئۇلارغا مېنى كۆرگۈزۈشكە بۇيرۇق بېرىشىڭىزنى ئۆتۈنەمەن. مەن سۈرەتكە تارتىپ بولۇپلا كېتىمەن.»

گۈركىي دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ، پىيادىلەر يولىدا ئولتۇرغان ئون ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالىنى كۆردى. ئۇنىڭ قولىدا فوتو ئاپپاراتى بار ئىدى.

— قەغەزنى سەن ئاتتىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى گۈركىي.

— ھەئە، — دېدى بالا ئورنىدىن تۇرۇپ ئېگىلىپ سالام بېرىپ، — مېنى كۆرگىلى قويۇڭ!

— كۆرگىن، مەن ئۇلارغا سېنى كۆرگۈزۈۋېتىشنى ئېيتاي، — دېدى گۈركىي.

بىردەمدىن كېيىن، ئوغۇل بالا گۈركىينىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ گۈركىيغا زەن سېلىپ قارىغاندىن كېيىن كۈلۈپ قويدى، ئاندىن بارمىقى بىلەن سافانى كۆرسىتىپ دېدى:

— بۇ يەردە گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرغان بولسىڭىز.

گۈركىي گېزىتنى ئېلىپ، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئولتۇردى. ئوغۇل بالا بىرھازا ھەپىلەشكەندىن كېيىن:

— تەييارلىق پۈتتى، دىققەت! — دېدى.

گورکي يۇزىنى يانچه قىلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ كۇ-
لۇمسىرىدى. تۇيۇقسىز، ئوغۇل بالا «شاپپىدە» ئول-
تۇردى - دە، يىغلاشقا باشلىدى. نېمە ئىش بولغانلى-
قىنى چۈشىنەلمىگەن گورکي سورىدى:

— ۋۇي، ساڭا نېمە بولدى؟

— نېگاتىپنى ئۆيدە ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى بالا يىغلاپ تۇرۇپ.

گورکي دەرھال ئورنىدىن تۇردى، بالا ئاپپاراتىنى كۆتۈرۈپ يۈگۈرگىنىچە چىقىپ كەتتى. گورکي دې-
رىزىدىن توۋلىدى:

— بالام، قايتىپ كەل! مەن ساڭا نېگاتىپ بېرەي، بۇ يەردە نېگاتىپ جىق.

ئوغۇل بالا يىغلىغىنىچە بىر تراموَايغا سەكرەپ چىقتى. تراموَاي شۇ هامان يۈرۈپ كەتتى.

كەچتە، كاتىپ گورکىيغا:

— بىر فوتوگراف كەلدى، — دەپ خەۋەر قىلدى.

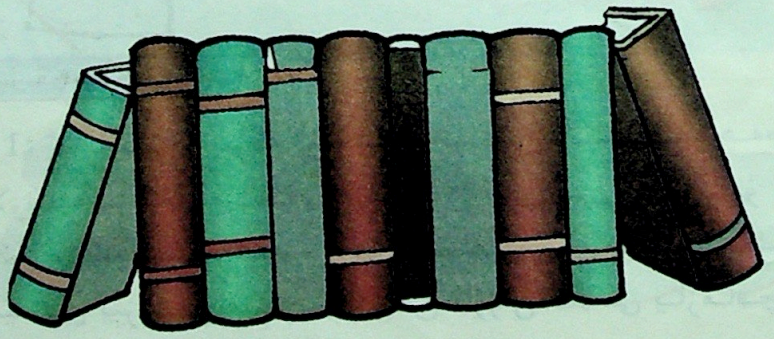
— هېلىقى بالىمىكەن؟ — دەپ سورىدى گورکي.

— ياق، بىر ژۇرنالنىڭ مۇخبىرى ئىكەن.

— ئۇنىڭغا مېنىڭ بەك ئالدىراش ئىكەنلىكىمنى دەڭ. لېكىن، هېلىقى ئوغۇل بالا كېلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇنى چوقۇم كىرگۈزۈۋېتىڭ.

ماتېرىيال خالتىسى

گوركىي — ئىسىم فامىلىسى ئالېكسېي ماكسىموۋىچ پېشكوف (1868 — 1936)، گوركىي ئۇنىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسى. ئۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلۇغ يازغۇچىسى، «ئانا»، «بالىلىق دەۋر»، «كىشىلەر ئىشكىدە»، «مېنىڭ دارىلفۇنۇنلىرىم» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلىرى بار.

مەشق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە

مەشھۇر شەخسلەر توغرىسىدا ھېكايە ئېيتىشىش

سىز يېقىندىن بۇيان قايسى مەشھۇر شەخسلەر توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى ئوقۇدىڭىز؟ ئوقۇغانلىرىڭىز ياكى ئاڭلىغانلىرىڭىزنى ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بېرىڭ. سۆزىڭىز باشقىلار ئاڭلاپ چۈشىنەلىگۈدەك ئېنىق بولسۇن. باشقا ساۋاقداشلار ئەستايىدىل ئاڭلىغاندىن كېيىن، سوئال سورىسا ياكى تولۇقلىسا بولىدۇ. ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىنكى تەسراتلىرىنى ئۆزئارا سۆزلىشىپ بېقىڭلار.

يېزىقچىلىق مەشقى

1. ئەتراپىمىزدا بىزگە تونۇشلۇق نۇرغۇن كىشىلەر ھەمدە ئۇلارنىڭ يېزىشقا ئەرزىگۈدەك نۇرغۇن ئىش ئىزلىرى بار. بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشقىدە ئاشۇ كىشىلەردىن بىرىنىڭ ئىش - پائالىيىتىنى يېزىپ چىقىمىز. يېزىشتىن ئاۋۋال كىمنى يازماقچى،

قايسى ئىشنى يازماقچى ئىكەنلىكىمىز ھەققىدە پۇختا ئويلىنىشىمىز، ئاندىن قەلەم تەۋرىتىشىمىز لازىم. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، يازغىنىمىزنى شۇ كىشىگە ئوقۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ باھاسىنى ئاڭلاپ باقساق بولىدۇ.

2. «كىچىك فوتوگراف» دېگەن تېكىستتە «كىچىك فوتوگراف» ئۇنتۇپ قالغان نېگاتىپنى ئېلىپ، گوركىنى سۈرەتكە تارتقىلى قايتا كەلمەكچى. قېنى، سىز بۇ ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ يېزىپ بېقىڭ.

بايقىغانلىرىم

- ئەلۋەتتە، بوز تورغاي لېنىنغا تۇنۇگۈن ئۆزىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى.
- لى سىگۇاڭ يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، بۇ تاشنى مەخسۇس تەتقىق قىلدى.
- بالام، قايتىپ كەل.

مەن چېكىت (.) بىلەن پەش (،)نىڭ ئىشلىتىلىشىدىكى پەرقىنى بىلىۋالدىم.

تىل خەزىنىسى

توۋەندىكى ھېكمەتلىك سۆزلەرنى يادلىۋالاي:

ئەقىل ئۆگىنىشتىن، تالانت جۇغلاشتىن كېلىدۇ.

— لېنىن

قىيىن ئىش يوق ئالەمدە، كۆڭۈل قويغان ئادەمگە.

— ماۋ زېدۇڭ

ئۆسمۈرلەر — ۋەتىنىمىزنىڭ كەلگۈسى. كەلگۈسىدىكى قۇرۇلۇشنى يۈتۈنلەي ئۇلارنىڭ ئىككى قولىغا تاپشۇرۇندايمىز.

— ئەخمەتجان قاسىمى

كىتاب ئىنسانلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىدىكى شوتا.

— گوركىي

مەن يەنە باشقا مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى توپلىدىم، ئۇ-قۇپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭلار.

مەنىداش سۆزلەرنى تولدۇرالايمەن.

ئىزنا ( )	دېرەك بېرىش ( )
خاراب ( )	جەزىملەشتۈرۈش ( )
مەخپىي ( )	غەلىتە ( )
بىرھازا ( )	غايەت چوڭ ( )

سائەتنىڭ خىسلىتى

تامغا ئېسىلغان سائەت كۇن بويى «تىك ـ تاك، تىك ـ تاك» قىلىپ، ھەربىر تىكىلدىغاندا بىر قەدەم ماڭىدىكەن، يىل بويى توختاپ قالمايدىكەن. ئۇستەل چىرىغى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— دوستۇم، ماڭىدىكەنسەن، ماڭىدىكەنسەن، زادى ئارام ئالمايدىكەنسەن. سەن زادى سەپىرىڭنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسىنى بەلەمسەن؟

— مېنىڭ مۇساپەم ئىنتايىن يىراق، ئۇنىڭ چېكىمۇ يوق. مەن ماڭالماس بولۇپ قالمسامىلا، مۇشۇنداق مېڭىۋېرىمەن، — دەپتۇ سائەت.

— چېكى يوق ئىشقا جاپا تارتىپ نېمە كەپتۇ! بۇنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟! — دەپتۇ ئۇستەل چىرىغى مەسخىرە قىلىپ.

— مەن بىر قەدەم ماڭسام، كىشىلەرگە بىر يېگى ۋاقىتنى كۆرسىتىپ بېرىمەن. ۋاقىت ئۇزلۇكسىز ئالغا باسىدىكەن، مەن مەڭگۇ توختىمايمەن. مېنىڭ ھارماي ـ تالماي سەپەر قىلىشىمنىڭ ئەھمىيىتى دەل مۇشۇ يەردە! — دەپتۇ سائەت.

كۈز

ئالتۇن كۈز پەسلى، بىز كۈزنىڭ رەڭگارەڭ مەنزىرىسىگە نەزەر تاشلىماقتىمىز، ئۇنىڭدىكى يېقىملىق ئاۋازلارنى ئاڭلىماقتىمىز، گۈزەل كۈز ئېلىپ كەلگەن خۇشاللىقتىن بەھرىمەن بولماقتىمىز. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئۆگىنىش جەريانىدا، كۈزنىڭ گۈزەللىكىنى يەنمۇ ئېنىق-رىلەپ ھېس قىلايلى، قەلبىمىزدىكى كۈزگە بولغان تۈيغۇنى تەسۋىرلەپ باقايلى.

8 كۆزنىڭ ئاۋازى ①

خەپشۇك!
خەپشۇك، بالىلار،
كۆز ئۇننىڭ ئاڭلاڭلار:
شاخنىڭ «شىلدىر» قىلغىنى،
«ياپراق، خەير!» دېگىنى.
بۇغداي بېشى ساڭگىلاپ
«شىرىق - شىرىق» قىلغىنى،
«پىشتۇق - پىشتۇق!» دېگىنى.
قاغىنىڭ «قاق!» قىلغىنى،
غازنىڭكى «غاق!» قىلغىنى؛
قاقىرلار سەپ تۇزۇشۇپ
قاقىلدىشىپ ئۆتكىنى،
«كەلدى سوغۇق!» دېگىنى.

تىرىقلىشى يامغۇرنىڭ،
گۈلدۇرلىشى بۇلۇتنىڭ،

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى ئابلىكىم ھەسەن.

غۇرقىرىشى شامالنىڭ،
تىڭشىسىڭىز بېرىلىپ،
ئۆزىدۇر نەق مۇقامنىڭ.
تەبىئەتنىڭ سۆزى بار،
يېقىملىق مۇڭ - كۈيى بار.
بۇنى بىلگەن بالىنىڭ
گۈزەللىككە زوقى بار.

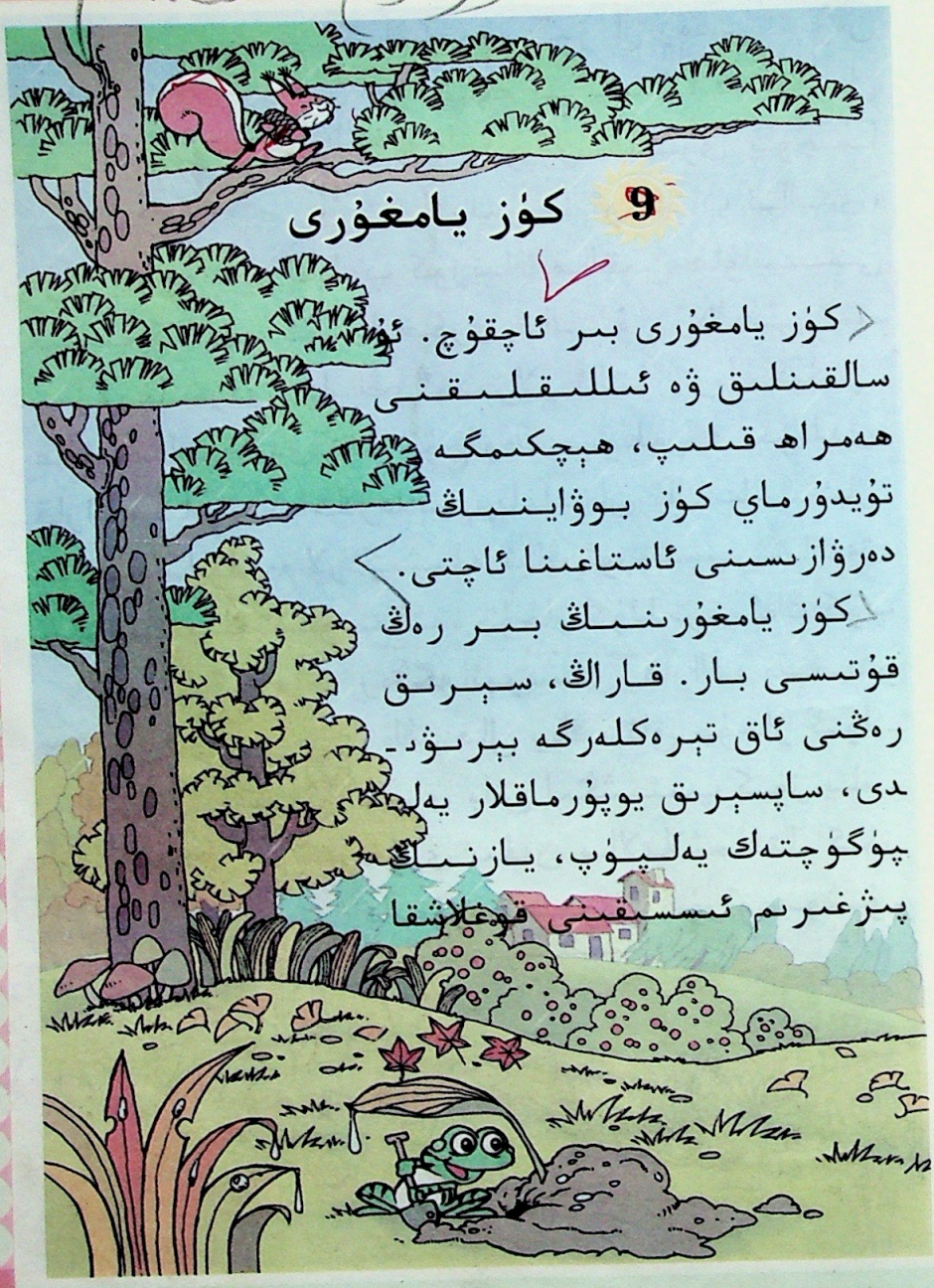

شائىرنى ھېسسىياتلىق دېكلاماتسىيە قىلىپ ئو-
قۇشنى ئۆگىنىۋالاي ۋە يادلىۋالاي.

كۈز پەسلىدە تەبىئەتتە قانداق ئۆزگىرىشلەر
بولىدۇ؟ سۆزلىشىپ باقايلى.

شائىرنىڭ ئاخىرقى كۇپلېتىنى ياد يېزىپ باقاي.

9 كۈز يامغۇرى

كۈز يامغۇرى بىر ئاچقۇچ. ئۇ سالقىنلىق ۋە ئىللىقلىقنى ھەمراھ قىلىپ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي كۈز بوۋاينىڭ دەرۋازىسىنى ئاستاغىنا ئاچتى.

كۈز يامغۇرىنىڭ بىر رەڭ قۇتىسى بار. قارا‌ڭ، سېرىق رەڭنى ئاق تېرەكلەرگە بېرىۋدى، ساپسېرىق يوپۇرماقلار يەلپۈگۈچتەك يەلپۈپ، يازنىڭ پۈرغىرىم ئىسسىقىنى قوغلاشقا

باشلىدى. قىزىل رەڭنى ئېرەن
دەرىخىگە بېرىۋىدى، قىپقىزىل
ئېرەن يوپۇرماقلىرى پوچتا
ماركىلىرىغا ئوخشاپ قالدى،
ئۇلار ئۇچۇپ - لەيلەپ كۈزنىڭ سالقىن ھاۋاسىنى
ئېلىپ كەلدى. كۈز يامغۇرى ئالتۇن رەڭنى ئې-
تىزلارغا بەردى. قاراڭ، ئېتىزلار ئالتۇن رەڭ دېڭىز-
غا ئوخشاپ قالدى. قىزغۇچ رەڭ مېۋىلەرگە بېرىلدى.
قاراڭ، شاخ - شاخلاردا مەي باغلىغان ئالما، ئانار،
قىزىل سايۋا ... لار كىشىلەرنىڭ ئۈزۈشىنى تاقەت-
سىزلىك بىلەن كۈتمەكتە. جۇخار گۈللىرى ئەڭ كۆپ
رەڭگە ئېرىشتى. قاراڭ، بېغىر
رەڭ، ھال رەڭ، ئاق جۇخار گۈل-
لىرى باش لىڭشىتىپ كۈز يا-
غۇرى بىلەن سالاملاشماقتا. كۈز
يامغۇرىغا شىرىن پۇراق يوشۇ-

رۇنغان. كۈز يامغۇرى تامچىلىرىغا ئالما، قوغۇنلارنىڭ خۇش ھىدى سىڭىپ كەتكەن. بۇ خۇش پۇراقلار بالىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا.〉

〈كۈز يامغۇرى ئالتۇن رەڭ كانىيىنى چېلىپ، قىش بوۋاي كېلەي دەپ قالدى، دەپ جاكارلىدى. سېغىزخان شاخلارغا ئۇۋا ياسىدى، تىيىنلار قارىغاي ئۇرۇقلىرىنى يىغىشقا كىرىشىپ كەتتى، پاقىلار قىشىچە راھەت ئۇخلاشنىڭ غېمىدە كامار كولاشقا تۇتۇندى. قارىغاي ۋە ئارچىلار قېلىن ھەم پارقىراق كىيىم كىيدى. تېرەك ۋە سۆگەت يوپۇرماقلىرى دەرەخ ئاننىڭ ئايىغىغا ئۇچۇپ چۈشتى. ئىشقىلىپ، ھەممەيلەن قىشنىڭ تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى.〉

تېكستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇپ، ئۆزۈم ياقتۇرغان قىسمىنى يادلىۋالاي.

تۆۋەندىكى سۆزلەرگە مەنداش سۆزلەرنى بىلىۋالاي ۋە يېزىۋالاي:

پىژغىرىم　تاقەتسىزلىك　شىرىن پۇراق

تۇتۇنۇش　مول ھوسۇل　شادلىق

تېكستتە كۆز يامغۇرىنىڭ قايسى جەھەتلەردىن يېزىلغانلىقى ئۈستىدە سۆزلىشىپ باقايلى.

مەن تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازماقچى، سىز چۇ؟

ساپسېرىق يوپۇرماقلار يەلپۈگۈچتەك يەلپۈپ، يازنىڭ پىژغىرىم ئىسسىقىنى قوغلاشقا باشلىدى.

قىپقىزىل ئېرەن يوپۇرماقلىرى پوچتا ماركىلىرىغا ئوخشاپ قالدى، ئۇلار ئۇچۇپ - لەيلەپ كۆزنىڭ سالقىن ھاۋاسىنى ئېلىپ كەلدى.

10 قاناس كۆلى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئالتاي تېغىدا قاناس دېگەن بىر جاي بار. ئۇ تەبىئىي مەنزىرىلىك گۈزەل جاي بولۇپ، تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا دېڭىز يۈزىدىن 1300 مېتىر ئېگىز-لىكتىكى قاناس كۆلى بار. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قا-ناس كۆلىدە ناھايىتى يوغان سۇ مەخلۇقى بار ئە-مىش. كۆل ناھايىتى گۈزەل ۋە سىرلىق، ئۇنىڭ شە-مال تەرىپى زامان - زامانلاردىن تا يېقىنقى چاغلار-غىچە ئادەم ئايىغى تەگمىگەن تۈزلەڭلىك.

〈قاناس كۆلى ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر، كەڭلىكى ئىككى كىلومېتىرچە كېلىدىغان سوزۇنچاق كۆل. قارىغايلار ۋە ئېگىز تاغلار تېپتىنچ كۆل سۈيىگە سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. كۆل ئەتراپىدا بۇككىدە قارىغاي ۋە شەمشادلار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بەزى دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى سۇ يۈزىگە تېگىپ تۇرىدۇ، بەزى دەرەخلەر سۇ يۈزىدە سوزۇلۇپ ياتىدۇ. مانا بۇ سۇ مەخلۇقى گا-ھىدا كۆرۈنۈپ، گاھىدا غايىب بولىدىغان جاي. ئۇ-زۇنلۇقى ئون مېتىر، ئېغىرلىقى ئىككى - ئۈچ تونىا كېلىشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىنىۋاتقان سۇ مەخ-لۇقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بەزى كىشىلەر ئۇ-نى يوغان قىزىل بېلىق (ئىلمىي ئاتىلىشى سالمۇن بېلىقى) بولسا كېرەك، دەپ قاراشقان. ئۆزىنى تاسا-دىپىي كۆرسىتىپ قويۇۋاتقان بۇ زور مەخلۇق تا ھا-زىرغىچە بىر سىر بولۇپ تۇرماقتا.〉

〈قاناسنىڭ ئىقلىمى ئاجايىپ بولۇپ تولىمۇ ئۆز-گىرىشچان. ئىيۇل ئېيىدىن باشلاپ ئۇششۇك چۈ-شۈپ، ئاينىڭ ئاخىرىدا مۇز تۈتۈشقا باشلايدۇ. بۇ ئا-رىلىقتا دائىم چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرماما گۈلدۈر-لەپ، مۆلدۈر يېغىپ تۇرىدۇ. سېنتەبىرده قار ياغىدۇ، قارلىق مەزگىل 8 — 9 ئايچه داۋاملىشىدۇ. ئېكس-

كۆرسىيە قىلىدىغان ۋاقىت ئەڭ كېچىككەندىمۇ ئاۋ-
غۇستنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچىلا بولىدۇ.

ئاپتونوم رايونىمىز سايا‌ھەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ، قاناس كۆلى ھەممە كىشى بىرىشنى ئارزۇ قىلىدىغان سايا‌ھەت رايونى بولۇپ قالدى. مەن شۇ ئارزۇ بىلەن ئىچكىرىدىن كەلگەن بىرنەچچە دوستۇمنى قاناسقا ئاپاردىم. بىز ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى بۇ يەرگە يېتىپ كەلدۇق.

ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان جىمجىتلىقتا، دۇنيادا ئۆزىمىزدىن باشقا ھېچكىم يوقتەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدۇق. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى تاغلارنىڭ ئاسىدا قوڭغۇراق ساداسى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. لېكىن، بۇ يەردە ئاجايىپ جىمجىتلىق، خىلۋەتلىك ھۆكۈم سۈرەتتى. كەچ كىرگەندە، تىمتاسلىقتىن ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلەتتى. بىز تۇرغان ئىككى كۈن ئىچىدە، ئۆزگىرىشچان ھاۋا رايى قاناسنى ئاجايىپ سىرلىق تۇسكە چۈمكىدى.

بىرىنچى كۈنى ئەتىگەندە، بۇلۇتلار تاغنى تال - تال شايى بەلۋاغلاردەك ئورىۋالدى، ئاندىن بىردىنلا توپ - توپ بۇلۇتلارغا ئايلىنىپ، تاغ بېشىغا قاراپ لەرزان كۆتۈرۈلدى. بىردەمدىن كېيىن يەنە يېيىلىپ يىراق -

يىراقلارغا ئۇزۇپ كەتتى. ئارقىدىنلا قارا بۇلۇتلار توپلىنىپ، شارقىراپ يامغۇر يېغىپ كەتتى. ئەتىسى سەھەردە، ئاپئاق ماموقتەك قارلار يەر يۈزىنى قاپلىدى. بىراق، ئىككى سائەت ئۆتە - ئۆتمەيلا قۇياش پارقىراپ چىقتى. يەردىكى قارلار پۈتۈنلەي ئېرىپ تۈگىدى، تاغلار يەنە كۆزنى قاماشتۇرىدىغان كۆمۈش لىباسىنى كىيدى.

داڭلىق تەبىئىي مەنزىرىلىك جايلارنىڭ ھەممىسى گۈزەل. قاناسىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ ئاجايىپلىقى، كۆل سۈيىنىڭ سۈزۈكلۈكى، ئەتراپىنىڭ جىمجىتلىقى ۋە خىلۇەتلىكى. خىلۇەتلىك ئۇنىڭ جېنى. ھەممە نەرسە شۇقەدەر خىلۇەت، شۇقەدەر سىرلىقكى، ئۇنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولمايدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ ئۆزىگىلا خاس سېھرىي كۈچى.

مەن تېكىستنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، ئۇنىڭ قانداق تەرتىپ بىلەن يېزىلغانلىقىنى بىلىۋالاي.

تەبىئىي مەنزىرىلىك زامان - زامانلاردىن

ئادەم ئايىغى تەگمىگەن غايىپ
تىمتاس خىلۋەتلىك ھۆكۈم سۈرگەن

تېكستتە قاناس كۆلىنىڭ ئالاھىدىلىكى قايسى جەھەتلەردىن بېزىلغان؟ بېرىلگەن رەسىم بىلەن بىرلەشتۈرگەن ھالدا سۆزلىشىپ باقايلى.

تاپالايمەن

تېكستتىن بىر شەيئى يەنە بىر شەيئىگە ئوخشىتىپ تەسۋىرلەنگەن جۈملىلەرنى تېپىپ، نېمىنىڭ نېمىگە ئوخشىتىلغانلىقىنى سۆزلەپ باقايلى.

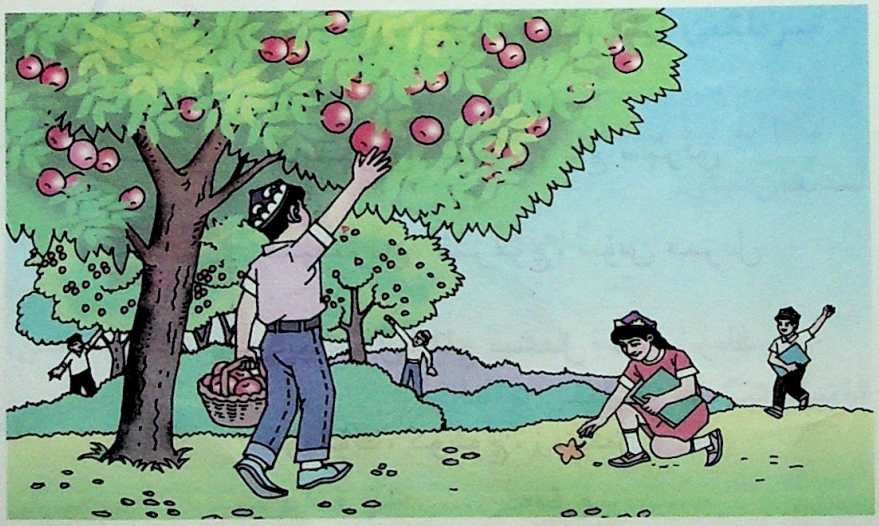
مەشق باغچىسى

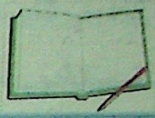
ئاغزاكى ئالاقە

كۈز خۇشاللىقى

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەن دادام - ئاپامىلار بىلەن سەيلىگە چىقتىم. ئەتراپ ئالتۇن رەڭگە پۈركەنگەنىدى. مەن باللار بىلەن چۆپلۈكتە موللاق ئېتىشىپ، قوغلىشىپ ئويناندىم...

بىز كۈز پەسلىدىكى ئىشلىرىمىزنى ئۆزئارا سۆزلىشىپ، كۈز خۇشاللىقىدىن تەڭ بەھرىمەن بولايلى. سۆزلىگەندە، ھېسسىياتىمىزنى تولۇق ئىپادىلەپ، ئاڭلىغۇچىلار تەسىرلەنگۈدەك سۆزلەيلى.

يېزىقچىلىق مەشقى

كۇز مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىر پارچە رەسىمنى تاللاپ ياكى سىزىپ، ئالدى بىلەن ساۋاقداشلىرىڭلارغا رەسىم مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىڭلار، ئاندىن رەسىم مەزمۇنىغا ئاساسەن بىر پارچە ئەسەر يېزىڭلار. يازغاندا، ئادەتتىكى چاغلاردا توپلىغان سۆز - جۈملىلەردىن پايدىلىنىشقا دىققەت قىلىڭلار. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، پارتىدىشىڭلارغا ئوقۇپ بېرىڭلار ۋە ئۇنىڭ پىكرىگە ئاساسەن ئەستايىدىل تۈزىتىپ چىقىڭلار. ئاندىن، رەسىم بىلەن ئەسىرىڭلارنى سىنىپقا چاپلاپ، كۆپچىلىكنىڭ زوقلىنىشىغا سۇنۇڭلار.

بايقىغانلىرىم

سېرىق	ساپسېرىق، ساغۇچ، ئاچ سېرىق
قىزىل	قىپقىزىل، قىزغۇچ، سۇس قىزىل
يېشىل	ياپيېشىل، ئاچ يېشىل، مايسا رەڭ
كۆك	كۆپكۆك، كۆكۈچ، زەڭگەر

بەزى جۈملىلەردە «ر، ل» تاۋۇشلىرى جانلىق تىلدا چۈشۈپ قالسىمۇ، ئەدەبىي تىلنىڭ ئىملاسى ۋە تەلەپپۇزىدا چۈشۈپ قالماسلىقى كېرەك.

جانلىق تىلدا	ئەدەبىي تىلدا
بالىلا	بالىلار
دېھقانلا	دېھقانلار
كەگەن	كەلگەن
باغان	بارغان
ئاغان	ئالغان

تىل خەزىنىسى

بېرىلگەن ئۇلگىگە ئاساسەن جۈملە تۈزەلەيمەن.

مانا بۇ سۇ مەخلۇقى گاھىدا كۆرۈنۈپ، گاھىدا غايىب بولىدىغان جاي.

..... گاھىدا ..... گاھىدا .....

ھەممە نەرسە شۇ قەدەر خىلۋەت، شۇ قەدەر سىرلىقكى، ئۇنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولمايدۇ.

..... شۇ قەدەر ..... شۇ قەدەر .....

سۆز بىرىكمىسى
تۈزەلەيمەن

بۈككىدە (ئورمانلىق)
ئالتۇندەك (قۇياش)
ئاجايىپ (بالا)

قىزىقارلىق (ئىنىش)
ئەستايىدىل (ئىز)
ساغلام (بالا)

تۆۋەندىكى يېڭىلىتماقلارنى
ساۋاقداشلارغا تېز ئوقۇپ بېرەي.

كۆپ قارا قاغا كۆك قاغا بىلەن ئوينايدۇ،
كۆك قاغا كۆپ قارا قاغا بىلەن ئوينايدۇ.

ئاق ئاتتىن ئاق ھاك ئاقمۇ؟
ئاق ھاكتىن ئاق ئات ئاقمۇ؟

دەرەخلەرنىڭ ناخشىسى ①

سەن دەرەخنىڭ ناخشىسى
شىلدىر - شىلدىر يوپۇرماق.
مەپتۇن قىلىپ دىلامنى
شىلدىرلىشىڭ بەك ئوماق.

سۆيەر سېنى ھەر كۈنى،
قۇياش بىلەن ئاي نۇرى.
سۆيەر سېنى شوخ شامال،
ھەم يەسىللەر يامغۇرى.

قۇشلار ساڭا بەك ئامراق،
سېنىڭ كۆيلەپ سايرايدۇ.
سەن بولمساڭ شاخلارغا
قۇشلار ئۇۋا سالمايدۇ.

بىر ناخشىسەن بەك ئېسىل
يوقتۇر سەندەك مۇڭلۇقى.
سەن تۆكۈلسەڭ شاخلاردىن،
ئاڭلار بەرنىڭ قۇلىقى.

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى شەۋكەت رۇستەم.

كۆزىتىش ۋە بايقاش

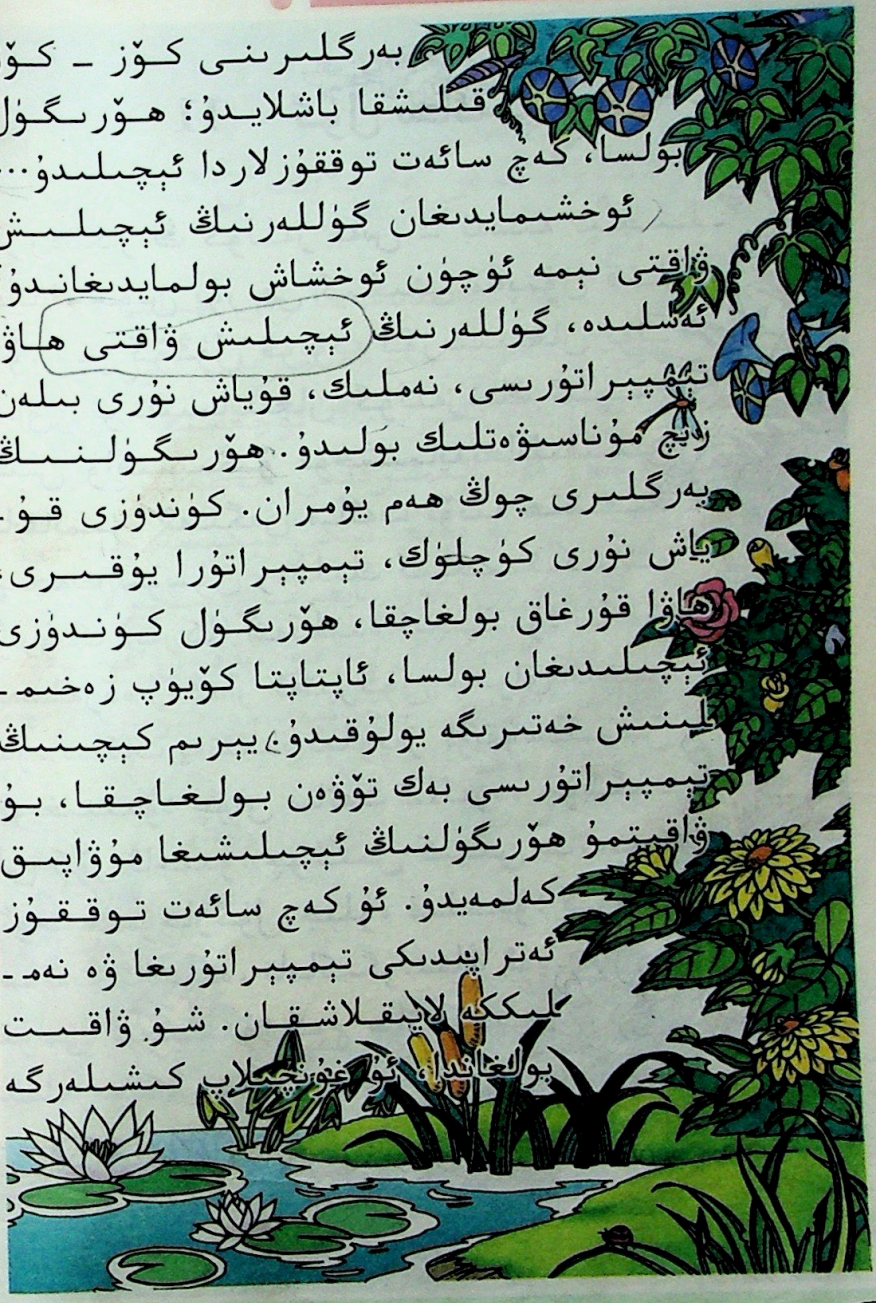
سىز گۈللەرنىڭ ئېچىلىشىغا زەن سېلىپ باق-
قانمۇ؟ يۇلتۇزلارنىڭ جىمىرلاشلىرىنى كۆزىتىپ
باققانمۇ؟ ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ ئۇچۇشىغا دىققەت
قىلىپ باققانمۇ؟ ئەتراپىمىزدىكى شەيئىلەردە ئا-
جايىپ سىرلار بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى
ئوقۇپ، ئاپتور بايقىغان سىرلارنى
چۈشىنىۋالغىلى، ئۇنىڭدەك بىزمۇ كۆڭۈل قويۇپ
كۆزىتىپ باقايلى! قېنى، كىم تېخىمۇ كۆپ نەر-
سىلەرنى بايقىيالايدىكىن!

11 گۈل سائەت

رەڭگارەڭ گۈللەر بەس - بەستە ئېچىلىغاندا، خۇش پۇرىقى كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. بىز كۆڭۈل قويۇپ كۆزىتىدىغان بولساق، ئوخشىمايدىغان گۈللەرنىڭ ئېچىلىش ۋاقتىنىڭمۇ ئوخشىمايدىغانلىقىنى بايقايمىز. ئەتىگەن سائەت تۆتتە ھەشقەپچەك سۆسۈن رەڭلىك كىچىككىنە ۋاروڭكا (پەركا) شەكلىدە ئېچىلىدۇ؛ سائەت بەشلەردە رەڭدار ئەتىرگۈل چىراي ئاچىدۇ؛ سائەت يەتتىدە نېلۇپەر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىدۇ؛ چۈش سائەت 12لەردە چۈشگۈلى كۆز ئاچىدۇ؛ چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە جۇخارگۈل جىلۋە قىلىدۇ؛ كەچ سائەت ئالتىدە، تاماكىگۈلنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىدۇ؛ كەچ سائەت يەتتىلەردە كالونكسىيە گۈلى

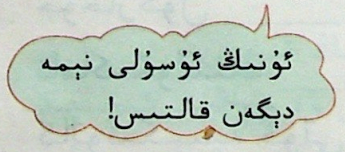

بەرگلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشقا باشلايدۇ؛ ھۆرىگۈل بولسا، كەچ سائەت توققۇزلاردا ئېچىلىدۇ... ئوخشىمايدىغان گۈللەرنىڭ ئېچىلىش ۋاقتى نېمە ئۈچۈن ئوخشاش بولمايدىغاندۇ؟ ئەسلىدە، گۈللەرنىڭ ئېچىلىش ۋاقتى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، نەملىك، قۇياش نۇرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ھۆرىگۈلنىڭ بەرگلىرى چوڭ ھەم يۇمران. كۈندۈزى قۇياش نۇرى كۈچلۈك، تېمپېراتۇرا يۇقىرى، ھاۋا قۇرغاق بولغاچقا، ھۆرىگۈل كۈندۈزى ئېچىلمىدىغان بولسا، ئاپتاپتا كۆيۈپ زەخمىلىنىش خەتىرىگە يولۇقىدۇ. بىرىم كېچىنىڭ تېمپېراتۇرىسى بەك تۆۋەن بولغاچقا، بۇ ۋاقىتمۇ ھۆرىگۈلنىڭ ئېچىلىشىغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. ئۇ كەچ سائەت توققۇز ئەتراپىدىكى تېمپېراتۇرىغا ۋە نەملىككە لايىقلاشقان. شۇ ۋاقىت بولغاندا، ئۇ غۇنچىلاپ كىشىلەرگە

گۈزەل رۇخسارىنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بەزى گۈللەر ھاشاراتلارنىڭ گۈل چېڭىنى تارقىتىشى بىلەن ئۇرۇق تۇتالايدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئېچىلىش ۋاقتى كۆپىنچە ھاشاراتلارنىڭ پائالىيەت ۋاقتى بىلەن بىرلەشكەن بولىدۇ.

بىر بوتانىكا ئالىمى سائەت شەكىللىك بىر گۈل-لۈك ياساپ، ھەر خىل گۈللەرنى ئېچىلىش ۋاقتى بو-يىچە ئورۇنلاشتۇرۇپ تىكىپ، گۈللەردىن تەشكىل تاپقان «سائەت»نى ھاسىل قىلغان. بۇ گۈللەر 24 سا-ئەت ئىچىدە ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىدىكەن. سىز قايسى گۈلنىڭ يېڭىدىن ئېچىلغانلىقىغا قاراپلا، سا-ئەتنىڭ تەخمىنەن قانچە بولغانلىقىنى بىلىۋالالايدە-كەنسىز. بۇ نېمىدېگەن قىزىقارلىق - ھە!

بۇ تېكىستنى قايتا - قايتا ئوقۇي ھەم ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن قىسمىنى يادلىۋالاي.

ئوخشىمايدىغان گۈللەرنىڭ ئېچىلىش ۋاقتىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى ئۆز سۆ-زۈمگە ئايلاندۇرۇپ بايان قىلىپ باقاي.

تېكستته گۈللەرنىڭ ئېچىلىشى ئوخشاش بول-
مىغان سۆزلەر بىلەن بايان قىلىنغان. بىز بوش
ئورۇنلارنى تولدۇرغاچ، بۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر
ھېس قىلايلى.

ھەشقىپىچەك سۆسۈن رەڭلىك كىچىككىنە ۋارۋۇ-
كا شەكلىدە ئېچىلىدۇ.

ئەتىرگۈل _____

نېلۇپەر _____

چۈشگۈلى _____

جۇخارگۈل _____

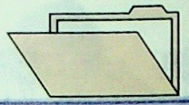
تاماكىگۈلنىڭ _____

كالونكىسىيە گۈلى _____

مەن ئەتراپىمدىكى گۈللەرنى كۆزىتىپ بې-
قىشنى ئويلاۋاتىمەن.

مەن باشقا نەرسىلەرنى كۆزىتىپ، كۆزىتىش خاتى-
رىسى يېزىشنى ئويلاۋاتىمەن.

ماتېرىيال خالتىسى

ھەشقىپىچەك — ئۇزۇن ساپىقى بار، گۈل تاجىسى ۋارۇنكا شەكىللىك. ئادەتتە سۇس قىزىل، توق قىزىل، سۆسۈن كۆك، تۈۋى ئاق رەڭدە بولىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ.

ئەتىرگۈل — گۈلى كۆپىنچە قىزىل، ئاق، سېرىق ئېچىلىدۇ ھەم پۇراقلىق، گۈلدىن چاي دەملەپ ئىچىشكە بولىدۇ.

نېلۇپەر — يوپۇرمىقى دۇگلەك، گۈلى چوڭ، سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك، خۇش پۇرىقى بار، يىلتىزى ۋە ئۇرۇقىنى يېيىشكە بولىدۇ.

چۈشگۈلى — بىر خىل گۈلنىڭ ئىسمى.

جۇخارگۈل — رەڭگى، شەكلى ۋە چوڭ - كىچىكلىكىدە ئۆزگىرىش كۆپ بولۇپ، مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا دورىلىق رولىمۇ بار.

تاماكىگۈل — بىر خىل گۈلنىڭ ئىسمى.

كالونكسىيە گۈلى — بىر خىل گۈلنىڭ ئىسمى.

ھۆرىگۈل — گۈلى چوڭ، ئاق رەڭلىك بولۇپ، تارماق شاخلىرىنىڭ گىرۋىكىدە ئۆسىدۇ. تولىراق كېچىسى ئېچىلىدۇ، چېچەكلەش ۋاقتى ناھايىتى قىسقا.

12 هەسەل هەرىسى

ئاڭلىشىمچە، هەسەل هەرىسىنىڭ يۇقىلىشىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بار ئىكەن، ئۇ قەيەرگىلا ئۇچۇپ بارسۇن، هامان ئۆز ئۇۋىسىغا قايتىپ كېلەلەيدىكەن. مەن بۇنى بىر تەجرىبە قىلىپ باقماقچى بولدۇم.

بىر كۈنى، مەن گۈللۈكىمىزدىكى هەرە ساندۇقىدىن بىرمۇنچە هەسەل هەرىسىنى تۇتۇپ قەغەز خالتىغا سالدىم. گۈللۈكىمىزگە قايتىپ كەلگەن هەسەل هەرىلىرىنىڭ مەن قويۇپ بەرگەن هەرىلەر ئىكەنلىكىنى دەلىللەش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاق رەڭ بىلەن بەلگە قىلىپ قويدۇم. ئاندىن كېيىن، كىچىك قىزىمنى هەرە ساندۇقىنىڭ يېنىدا تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزۈم بەلگە قىلىپ قويۇلغان 20 تال هەسەل هەرىسىنى ئېلىپ، ئىككى كىلومېتىردىن ئارتۇقراق يول يۈرۈپ مەھەللە سىرتىغا چىقتىم. مەن قەغەز خالتىنى ئېچىپ، ئۇلارنى قويۇۋەتتىم. سولاپ قويۇلغىنىغا خېلى ئۇزاق بولغان بۇ هەرىلەر ئۆيگە قايتىدىغان يولىنى ئىزدەۋاتقاندەك تەرەپ ـ تەرەپكە تارىلىپ كەتتى. تۇ ـ

---

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى فرانسىيىلىك هاشاراتشۇناس فابىر.

يۇقسىز شامال چىققىلى تۇردى، ھەربىر شۇئان يەر بىغىرلاپ دېگۈدەك پەس ئۇچۇشقا باشلىدى، بۇنداق قىلغاندا ئېھتىمال قارشىلىق كۈچىنى ئازايتقىلى بولسا كېرەك. مەن: «ئۇلار بۇنچە پەس ئۇچسا، يىراقتىكى ئۇۋۇسىنى قانداقمۇ كۆرەلەيدۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتقىنىمدا، ھەسەل ھەرىلىرى ئۆينى تاپالمايدىغان بولدى، دەپ پەرەز قىلدىم. بىراق، مەن ھويلا ئىشىكىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىماي تۇرۇپلا، قىزىم يۇگۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ھاياجانلانغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— ئىككى ھەسەل ھەرىسى قايتىپ كەلدى! ئۇلار سائەت ئىككىدىن 40 مىنۇت ئۆتكەندە كەلدى، ئۇستۇپشى گۈل چېچى بولۇپ كېتىپتۇ، — دەپ چاققىلى تۇردى، ھەرىلەر شۇئان يەر بىغىرلاپ دېگۈدەك پەس ئۇچۇشقا باشلىدى، بۇنداق قىلغاندا ئېھتىمال قارشىلىق كۈچىنى ئازايتقىلى بولسا كېرەك. مەن: «ئۇلار بۇنچە پەس ئۇچسا، يىراقتىكى ئۇۋۇسىنى قانداقمۇ كۆرەلەيدۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتقىنىمدا، ھەسەل ھەرىلىرى ئۆينى تاپالمايدىغان بولدى، دەپ پەرەز قىلدىم. بىراق، مەن ھويلا ئىشىكىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىماي تۇرۇپلا، قىزىم يۇگۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ھاياجانلانغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

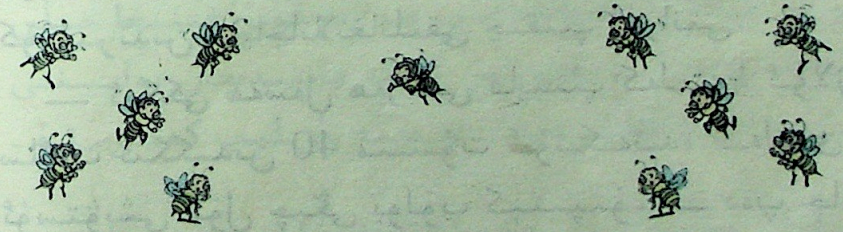
— ئىككى ھەسەل ھەرىسى قايتىپ كەلدى! ئۇلار سائەت ئىككىدىن 40 مىنۇت ئۆتكەندە كەلدى، ئۇستۇپشى گۈل چېچى بولۇپ كېتىپتۇ، — دەپ چا-

ئىلداپ سۆزلەپ كەتتى ئۇ.

«مەن ھەسەل ھەرىلىرىنى دەل سائەت ئىككىدە قوـ يۇپ بەرگەنىدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، 40 مىنۇتتا ئىككى ھەسەل ھەرىسى ئىككى كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپتۇ، بۇ تېخى ئۇلارنىڭ گۈل چېچى يىغقان ۋاقتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.»

قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالدى، بىز قالغان ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرمىدۇق. ئەتىسى، ھەرە ساندۇقىنى تەكشۈرۈپ بېقىپ، ئۈستىگە ئاق بەلگە سېلىنغان يەنە 15 ھەرىنى كۆردۇم. شۇنداق قىلىپ، 20 ھەسەل ھەرىسى ئىچىدە 17سى نىشاندىن ئادىشىپ قالماي ئۇۋۇسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇلار شاـ مالغا قارشى ئۇچقان، ناتونۇش جايلاردىن ئۆتكەن بولسىمۇ، راستتىنلا يېنىپ كەلگەنىدى.

ھەسەل ھەرىسى پەۋقۇلئاددە خاتىرە كۈچىگە ئەـ مەس، ئۇ بىز چۈشىنىشكە ئامالسىز بولغان بىر خىل ئىقتىدارىغا تايىنىدىكەن.

تېكستنى ئىچىمده بىرنەچچه قېتىم ئوقۇپ، ئاپتورنىڭ قانداق تەجرىبه ئىشلىگەنلىكىنى بىلىۋالدىم.

بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىۋالاي:

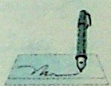

هامان، دەللىلەش، ئېھتىمال، پەرەز قىلىش، پەۋقۇلئاددە، ئىقتىدار

بىز مۇزاكىرىلىشىپ باقايلى: ئاپتور تەجرىبه ئىشلەش جەريانىدا قانداق يەكۈنگه ئىگه بولغان؟ بۇ يەكۈنگه قانداق ئېرىشكەن؟

ئۆزۈم ياقتۇرغان جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىۋالاي.

ماتېرىيال ئىزدەش ئارقىلىق، هەسەل هەرىسى توغرىسىدىكى چۈشەنچەمنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇراي.

ھەسەل ھەرىسى ئىشچان ھاشارات. 500 گرام ھەسەل ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن، بىر ھەسەل ھەرىسى ئادەتتە 100 نەچچە مىڭ كىلومېتىر ئۇچىدۇ، بۇ يەر شارىنى 3 ـ 4 قېتىم ئايلىنىپ چىققانغا باراۋەر. ھەسەل ھەرىسى ھەسەل مەنبەسىنى تاپقان ھامان، ئۇۋۇسىغا قايتىپ كېلىپ، ھەمراھلىرىغا ئۇچۇر يەتكۈزىدۇ. ئەگەر ھەسەل مەنبەسى بىلەن ھەرە ساندۇقىنىڭ ئارىلىقى 100 مېتىرغا يەتمەيدىغان بولسا، ئۇلار ھەرە كۆنكى ئۇستىگە چىقىۋېلىپ «چەمبىرەك ئۇسسۇلى» ئويناىدۇ؛ ئەگەر ھەسەل مەنبەسى بىلەن ھەرە ساندۇقىنىڭ ئارىلىقى 100 مېتىردىن ئارتۇق بولسا، ئۇلار «قۇيرۇق ئويناتقىش ئۇسسۇلى»نى ئويناىدۇ.

چەمبىرەك ئۇسسۇلى

قۇيرۇق ئويناتقىش ئۇسسۇلى

13 ئاسمان گۈلى ــ پاراشوت

پاراشوتتىن سەكرەش ماھارىتىنى تاماشا قىلىش بەك قىزىقارلىق. ئاسماندىن ئاستا لەيلەپ چۈشۈۋاتقان پاراشوتلار ھۆپپىدە ئېچىلغان گۈللەرگە ئوخشاش ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ. بىلەمسىز، پاراشوت قانداق كەشىپ قىلىنغان؟ بۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن، فرانسىيىلىك لۇنورماننىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ.

لۇنورمان كىچىكىدىن تارتىپلا خىيال سۈرۈشكە ئامراق ئىدى، دائىم ئەقىلگە سىغمايدىغان خىياللارنى قىلاتتى. ئۆسمۈرلۈك مەزگىلىدە، ئۇ دائىم دوستلىرى بىلەن يېقىن ئەتراپتىكى ئېگىز بىر مۇنارغا چىقىپ ئويناياتتى، ئۇ يەردە نۇرغۇن گۈزەل چاغلىرىنى ئۆتكۈزگەنىدى.

«ئەگەر مەن قۇشقا ئوخشاش بولالىغان بولسام، قانداق ناتلىرىم بىلەن ئاسماندا پەرۋاز قىلسام نەقەدەر ياخشى بولاتتى ــ ھە! ئۇ چاغدا مەن كۆك ئاسمانغا چىقالىغان بولاتتىم...»

«ئاسماندا ئۇچۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، مۇنارىدىن قۇشقاچقا ئوخشاش ئۇچۇپ چۈشەلىسەممۇ مەيلىدى ــ

هه!»

ئۇ ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى چۈۋۈر-لىشىپ بۇ توغرۇلۇق مۇلاھىزە قىلىشاتى-تى، شېرىن خىيالىلارغا چۆمۈشەتتى.

چوڭ بولغاندىن كېيىنمۇ، «ئۇچۇش» ئارزۇسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئۇزلۇكسىز چىرماپ كەلدى. بىر قېتىم، بىر رومانىدىكى مۇنداق بىر ۋەقە ئۇنى جەلپ قىلىۋالدى: بىر قەھرىمان يوتقان كىرلىكىنىڭ ئىككى ئۇچىنى بىر قىلىپ چېگىدۇ، ئاندىن ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتۇپ، ئېگىز قەلئەدىن سەكرەيدۇ. ئۇ ھاۋانىڭ كۆتۈرۈش كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئاستا-ئاستا يەرگە چۈشۈۋېلىپ، قاماپ قويۇلغان جايدىن قېچىپ كېتىدۇ. بۇ ئاجايىپ ھېكايە لۇنورماننىڭ تەسەۋۋۇرىنى ئۇرغۇتتى. ئۇ قايتا-قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق،

تۇنجى پاراشوتنى لايىھلەپ چىقتى ھەمدە مۇناردىن سەكرەپ سىناق قىلىپ باقماقچى بولدى.

شۇ كۈنى، بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنىڭ تەجرىبىسىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن مۇنار ئاستىغا يىغىلدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. لۇنورمان بىخەتەرلىكنى كۆزدە تۇتۇپ، ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن تەڭ كېلىدىغان بىر تاشنى پاراشوت شوينىسىغا باغلاپ، مۇنار-دىن ئىتتىرىۋەتتى. پاراشوت كۆپتى، تاش لەيلىگەنچە ئاستا ـ ئاستا يەرگە چۈشتى.

بۇ ئىش لۇنورماننىڭ ئىشەنچىنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى. ئەمدى ئۇ ئۆزى سەكرىمەكچى بولدى. ئۇ قوللىرى بىلەن پاراشوتنىڭ ئاستىنقى شوينىسىنى چىڭ تۇتۇپ، مۇناردىن يېنىككىنە سەكرىدى. ئوھۇ، ئۇ راستىنلا قۇشقا ئوخشاش پەرۋاز قىلىپ، ئاستا ـ ئاستا يەرگە چۈشتى.

ـ مۇۋەپپەقىيەت قازاندىم!

لۇنورمان ھاياجان بىلەن ۋارقىرىۋەتتى ,ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ بىردەك بارىكاللا ئېيتىشتى. ئۇزۇلۇكسىز ئۆزگەرتىش نەتىجىسىدە، ھازىر كىشىلەر پاراشوت بىلەن نەچچە مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىكى ھاۋا بوشلۇقىدىن چۈشەلەيدىغان بولدى. پاراشوت

هەربىي ئىشلار، خەلق ئىشلىرى ۋە تەنتەربىيە سا-
ھەسىدە قوللىنىلماقتا.

تېكستنى ئېچىمدە بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ، لۇغورمانىڭ پاراشوتنى قانداق كەشىپ قىلغانلىقى-نى بىلىۋالاي.

مەنىسىنى يېزىپ باقاي:

ماھارەت	بىخەتەر
لايىھىلەش	پەرۋاز قىلىش
تەسەۋۋۇر	مۇۋەپپەقىيەت

مۇزاكىرىلىشىپ باقايلى: لۇغورمان نېمىگە ئا-ساسەن پاراشوتنى لايىھىلەپ ياساپ چىقتى؟ پارا-شوت نېمىلەرگە ئىشلىتىلىدۇ؟

تۇرمۇشتا، كۆڭۈل قويۇپ كۆزىتىپ، ئەستا-يىدىل پىكىر يۈرگۈزىدىغانلا بولساق، نۇرغۇن بايقاشلارغا ئېرىشەلەيمىز. تۆۋەندىكى چۆچەكتە، بوۋاي كۆزىتىش ئارقىلىق نېمىلەرنى بايقىغان؟ تېكىستنى ئوقۇپ ئويلىنىپ بېقىڭ: سودىگەر يوقىتىپ قويغان تۆگىنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكلىرى بار ئىكەن؟ بوۋاي ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكلىرىنى قانداق بىلگەن؟

14* تۆگە ئىزدەش

١ بۇرۇنسىدا، بىر سودىگەر سەپەر ئۈستىدە بىر تۆگىسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. سودىگەر نۇرغۇن جايلارغا بېرىپ ئىزدىگەن بولسىمۇ، تۆگىسىنى زادىلا تاپالماپتۇ. ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ كېتىپتۇ. بىر چاغدا، ئۇ ئالدى تەرەپتە كېتىۋاتقان بىر بوۋاينى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا يېتىشىۋېلىپ:

ـــ بوۋا، تۆگە كۆردىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ سىز سورىغان تۆگىنىڭ سول پۇتى سەل ئاقسامتى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

— هەئە.

— سول تەرىپىگە ھەسەل، ئوڭ تەرىپىگە گۈرۈچ ئارتىلغانمۇ؟

— شۇنداق.

— بىر چىشى يوقمىدى؟

— ئىنتايىن توغرا. ئۇنىڭ قاياققا كەتكەنلىكىنى كۆردىڭىزمۇ؟

— بۇنى بىلمەيمەن.

— مېنى ئالدىما، — دەپتۇ سودىگەر غەزەپلىنىپ، — تۆگەمنى جەزمەن سەن يوشۇرۇپ قويۇپسەن، بولمىسا، شۇنچىۋالا بەلگىلىرىنى قانداق بىلىسەن؟

— نېمىگە خاپا بولىسەن، سۆزۈمنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىمامسەن، — دەپتۇ بوۋاي تەمكىنلىك بىلەن، — ھېلىراقتا مەن يولدا تۆگىنىڭ ئىزىنى كۆردۈم. ئوڭ تەرەپتىكى ئىزنىڭ چوڭقۇر، سول تەرەپتىكىسىنىڭ

تېيىز ئىكەنلىكىدىن سول پۇتىنىڭ سەل ئاقسايدى-
غانلىقىنى بىلدىم. يولنىڭ سول تەرىپىگە ئازراق
ھەسەل، ئوڭ تەرىپىگە چېچىلغان ئازراق گۈرۈچنى
كۆرۈپ، تۆگىگە ئارتىلغىنى جەزمەن ئاشۇ ئىككى
خىل نەرسە، دەپ ئويلىدىم. مەن يەنە تۆگە يېگەن دە-
رەخ يوپۇرماقلىرىدا قالغان چىش ئىزلىرىنى كۆرۈپ،
ئۇنىڭ بىر چىشىنىڭ كەملىكىنى بىلدىم. تۆگىنىڭ
نەگە كەتكەنلىكىگە كەلسەك، سەن ئۇنىڭ ئىزىغا
قاراپ ئىزدىگىن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان سودىگەر بوۋاينىڭ كۆر-
سەتكىنى بويىچە يول بويى ئىزدەپ مېڭىپتىكەن،
دەرۋەقە يوقالغان تۆگىسىنى تېپىۋاپتۇ.

مەشق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە

كۆزىتىش جەريانىدا بايقىغانلىرىمىز

مەن ئۇياتچان ئوتنى تۇتۇۋىدىم، ئۇ يوپۇرماقلىرىنى يۇمۇۋالدى.

بىلىقلارنىڭ كۆزىنى ئېچىپ ئۇخلايدىغانلىقىنى بايقىدىم.

مەن كىچە ئاسمىننى كۆزىتىپ، يەتتىتىكەن يۇلتۇزنى تونۇۋالدىم.

سىز يېقىنقى بىر مەزگىل ئىچىدە نېمىلەرنى كۆزەتتىڭىز؟ قانداق يېڭى نەرسىلەرنى بايقىدىڭىز؟ كۆزىتىش جەريانىدا بايقىغانلىرىڭىزنى ساۋاقداشلىرىڭىزغا ئېيتىپ بېرىڭ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ساۋاقداشلىرىڭىزنىڭ بايقىغانلىرىنىمۇ دىققەت بىلەن ئاڭلاڭ. كىمنىڭ بايقىغىنىغا قىزىققان بولسىڭىز، شۇ ساۋاقدىشىڭىز بىلەن پىكىرلىشىپ باقسىڭىز بولىدۇ.

يېزىقچىلىق مەشقى

ئۆزىڭىز كۆزەتكەن شەيئىلەر توغرۇلۇق كۈندىلىك خاتىرە يېزىپ باقتىڭىزمۇ؟ يازغان بولسىڭىز، ئالدى بىلەن كۈندىلىك خاتىرىلىرىمىزنى ئالماشتۇرۇپ كۆرۈپ، ساۋاقداشلارنىڭ يېزىنى ئاڭلاپ باقايلى، ئاندىن كۆزەتكەنلىرىمىز ئاساسىدا بىر پارچە كۆزىتىش خاتىرىسى يازايلى. كۆزىتىش جەريانىدا بىزنى بەكرەك قىزىقتۇرغان، ئۆزىمىز يېزىشنى خالىغان نەرسىنى يازايلى. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ساۋاقداشلار ئاڭلاپ باقسۇن. قېنى، كىم يېڭى بايقاشلارغا ئىگە بولدىكىن؟

بايقىغانلىرىم

بۇ سۆزلەرنىڭ يېقىن مەنىسىنى بىلمۇالدىم.

ئىشەنچ — ئىشىنىك

مەپتۇن قىلىش — مەلىپ قىلىش

تەمكىنلىك بىلەن — ئېغىر بېسىق

رۇخسار — چىراي

بۇ سۆزلەرنىڭ قارىمۇقارشى مەنىسىنى بىلىۋالدىم.

ناتونۇش ـــ

ئوڭ ـــ

خەتەر ـــ

چوڭقۇر ـــ

قۇرغاق ـــ

كەم ـــ

تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ جۈپ سۆز ئىكەنلىكىنى، جۈپ سۆزلەر ئوتتۇرىسىغا سىزىقچە قويۇپ يېزىلمىغانلىقىنى بىلىۋالدىم.

نان ـ پان

بەخت ـ سائادەت

قىش ـ ياز

مال ـ ژاران

پال ـ پۇل

تاراق ـ تۇرۇق

تىل خەزىنىسى

ئايلارنىڭ نامىنى بىلىۋالاي

1 ـ ئاي: يانۋار
2 ـ ئاي: فېۋرال
3 ـ ئاي: مارت
4 ـ ئاي: ئاپرېل
5 ـ ئاي: ماي
6 ـ ئاي: ئىيۇن
7 ـ ئاي: ئىيۇل
8 ـ ئاي: ئاۋغۇست
9 ـ ئاي: سېنتەبىر
10 ـ ئاي: ئۆكتەبىر
11 ـ ئاي: نويابىر
12 ـ ئاي: دېكابىر

ئىنتېرنېت توري

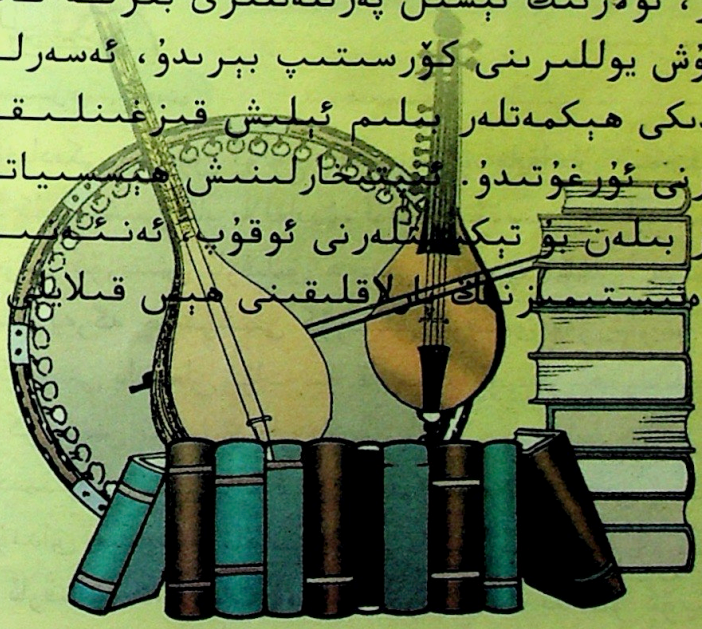
دۇنيادىكى نۇرغۇن ئۇلۇغ كەشپىيات ۋە بايقاشلار ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىشتىن ئايرىلالمايدۇ. لۇبەن چۆرىسى چىشلىق ئوت - چۆپلەرنى كۆزىتىش ئارقىلىق ھەرىنى كەشپ قىلغان. نيۇتون ئالمىنىڭ يەرگە چۈشۈشىنى كۆزىتىش ئارقىلىق يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچىنى بايقىغان. ۋات سۇ قاينىغاندا چىققان ھورنىڭ كۈچىنى كۆزىتىش ئارقىلىق پار ماشىنىسىنى ئىجاد قىلغان.

قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا بۇنداق ھېكايىلەر ناھايىتى كۆپ. بىز ئوقۇش ۋە باشقا يوللار ئارقىلىق كەشپىيات ۋە بايقاشلارغا ئائىت تېخمۇ كۆپ ھېكايىلەرنى ئىگىلەپ باقايلى.

ئەجدادلار مىراسى

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى كاتتا خەزىنە، جۇملىدىن ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمۇ بىباھا بايلىق. بۇ بۆلەكتىكى ئەسەرلەر بىزگە بۇ خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىدۇ. بىز قەدىمكى مۇتەپەككۇرلار بىلەن تونۇشۇۋالايلى. ئۇلارنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرى بىزگە ئادەم بولۇش يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئەسەرلەردىكى ھېكمەتلەر بىلىم ئىلىش قىزغىنلىقىمىزنى ئۇرغۇتىدۇ. ئېسىل ئەنئەنىلىرىمىز ھېچىسىياتىمىز بىلەن بۇ تېكىستلەرنى ئوقۇپ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئالاقلىقىنى ھېس قىلايلى.

15 كىچىك رىياسەتچى ①

باھار شامىلىنىڭ تەپتى بىلەن بالاساغۇن شەھىرى يېڭى باھارنى كۈتۈۋالدى. پۈتۈن تەبىئەت قىشلىق چاپانلىرىنى سېلىپ، ياپيېشىل تون كىيدى. تۇنجى ئېچىلغان گۈل ـ چېچەكلەر تەبىئەتكە تېخىمۇ ھۆسن قوشتى. بۇ مىلادىيە 1025 ـ يىلىنىڭ ئەتىياز كۈنلىرى ئىدى.

ئۆز دەۋرىدىكى قاراخانىيلارنىڭ مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان بالاساغۇن شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى بىر دەريا ساھىلىدا، ئالتە ـ يەتتە ياشلار چامىسىدىكى بىر توپ بالا ئوردىكام ئويۇنى ئويناۋاتاتتى. بالىلار ئوردىكام ئويۇنىدىن زېرىكتى بولغاي، ھەممەيلەن پۈتلىرىنى قۇمغا كۆمۈپ، غۇجمەك بولۇپ ئولتۇرۇشتى. بۇ چاغدا(كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان، كىرپىكلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان)بىر بالا مۇڭگۈزلۈك ھايۋانلارنىڭ نامىنى ئېيتقىلى تۇرىدىكەن قالغان بالىلار ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تەكرارلايتتى.

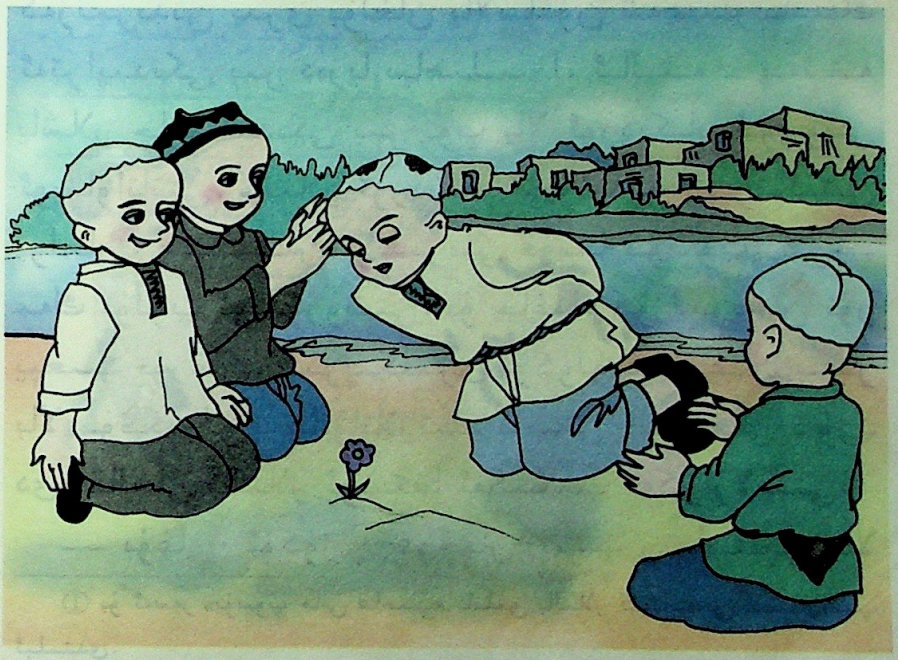
ـــ بۇغا ...ئۆكۈز ...قوچقار...، ـــ رىياسەتچى بالا

① بۇ ئەسەر «يۇسۇپ خاس ھاجىپ» ناملىق بالىلار كىتابىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

مۇڭگۇزلۇك هايۋانلارنىڭ نامىغا ئۇلاپلا، مۇڭگۇزسىز هايۋانلارنىڭ نامىنىمۇ ماهىرلىق بىلەن قىستۇرۇۋېتەتتى، — تۆگە ... زىراپە...

— زىراپە ...

بالىلار ئارىسىدا قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. ئۇلار ۋاقىرىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، يېڭىلىشىپ قالغان بولۇق ئىسىملىك بالىنى تۇتۇپ، ئويۇنىنىڭ قائىدىسى بويىچە جازالاشقا تۇتۇش قىلدى. ئەسلىدە بولۇقنى ئىككى قولى ۋە ئىككى پۇتىدىن تۇتۇپ دەرياغا تاشلاشقا توغرا كېلەتتى. لېكىن، رىياسەتچى بالا

ئاۋازىنى ئەتەي توم چىقىرىپ، كەسكىنلىك بىلەن:

— بۇگۈن سۇ ئۇلۇغ ۋە لاي تۇرىدۇ. شۇڭا، بولۇق قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، بۇ چېچەكنى چىشلەپ ئالىدۇ، — دەپ ھۆكۈم قىلدى ۋە دەرەختىن بىر تال چېچەكنى غولى بىلەن سۇندۇرۇۋېلىپ قۇمغا پاتۇرۇپ قويدى. بولۇق بىرقانچە قېتىم قۇم قاساپ، ئاخىر ناھايىتى تەستە چېچەكنى چىشلەپ ئالدى.

بۇ ئويۇن ئۆز دەۋرىدە ئەۋج ئالغان بالىلار ئويۇنى — «مۇڭگۈز ـ مۇڭگۈز» ئويۇنى ئىدى. بۇ ئويۇن بالىلار-نىڭ زېھنىنى ئېچىپ، تەسەۋۋۇرىنى كۈچلەندۈرۈپ، ھايۋانلار ھەققىدىكى تونۇشىنى، تەبىئەت دۇنياسىغا بولغان چۈشەنچىسىنى ئاشۇراتتى. ئويۇننىڭ جازاسى بولسا، بالىلارغا چىدامليق، زېرەك، ھوشيار بولۇشنى ئۆگىتەتتى.

بالىلار ئويۇننى داۋاملاشتۇردى. رىياسەتچى بالا ئۆزىنى شۇنچە ئەركىن ۋە خۇشال ھېس قىلاتتى. بالىلارمۇ بۇ بالىغا بەك ئامراق ئىدى. بۇ چېچەن بالا كېيىنكى چاغلاردىكى بۈيۈك مۇتەپەككۇر، مەشھۇر دۆلەت ئەربابى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئىدى.

تېكستنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، ئۇلۇغ ئالىم يۈسۈپ خاس هاجىپنىڭ باللىق هاياتى بىلەن تونۇشاي.

يۈسۈپ خاس هاجىپنىڭ هاياتى توغرىسىدا بەلىدىغانلىرىمىزنى سۆزلىشىپ باقايلى.

يۈسۈپ خاس هاجىپنىڭ تۆۋەندىكى مەشھۇر سۆزلىرىنى كۆچۈرۈپ يېزىڭلار:

- بىلىم بىل، ئەقىل ئۆگەن، بىكار يۈرمىگىن. گېپىڭ كەلگەندە، ئۇ ساڭا ياخشىلىق كەلتۈرىدۇ.
- ئۆزۈڭنىڭ پايدىسىنى ئىزدىمە، خەلق پايدىسىنى ئىزدە. سېنىڭ پايداڭ خەلق پايدىسى ئىچىدە بولىدۇ.
- يامان بىلەن دوست بولما، ئۇنىڭدىن ئۆزۈڭنى يىراق تۇت. يامان دوست سېنى يولدىن ئازدۇرىدۇ.

يۇسۇپ خاس ھاجىپ بۇيۇك مۇتە-
پەككۇر، ئۇلۇغ پەيلاسوپ، ئالىم، شا-
ئىر ۋە مەشھۇر دۆلەت ئەربابى. ئۇ 11 -
ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قاراخانىيلار
پايتەختلىرىدىن بىرى بولغان بالاسا-
غۇن شەھىرىدە تۇغۇلغان، قەشقەردە
ياشاپ ئىلىم تەھسىل قىلغان ھەم ئە-
جادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. يۇسۇپ
خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» نام-
لىق مەشھۇر داستانى ئۆز زامانىسىدا
دۆلەت باشقۇرۇشنىڭ ئېسىل قوللا-
مىسى سۈپىتىدە داڭق قازانغان. بۇ-
گۈنكى كۈندىمۇ يۇكسەك ئىجتىمائىي
ۋە بەدىئىي قىممەتكە ئىگە.

16 «قوتادغو بىلىك»تىن پارچە[1]

[ئەسلىسى]

ئوقۇش قايدا بولسا ئۇلۇغلۇق بولۇر
بىلىك كىمدە بولسا بەدۇكلۇك ئالۇر

ئوقۇشلۇق ئوقار ئول بىلىكلىگ بىلىر
بىلىكلى ئوقۇچلى تىلەككە تەگىر

ئوقۇش بولسا ئەركە كۆر ئاسچى ئۆكۈش
بىلىك بىلسە ئۆترۇ بولۇر ئەر كۆسۈش

[يەشمىسى]

ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

ئەقىللىق ئوقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۇر.

---

① بۇ شېئىرنىڭ يەشمىسى ئاساس قىلىپ ئۆتۈلىدۇ.

كىشىگە ئېرۇر كۆپ ئەقىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

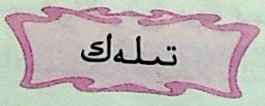

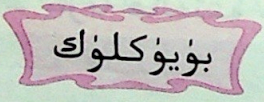

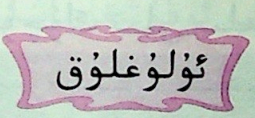
شېئىرنىڭ يەشمىسىنى يادلىۋالاي.

مەنىسىنى بىلىۋالاي

شېئىردىكى ئەقىل ۋە بىلىم توغرىسىدا ئېيتىلغان سۆزلەر مېنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى، سىزنىچۇ؟ تەسىراتىمىزنى سۆزلىشىپ باقايلى.

شېئىرنىڭ يەشمىسىنى ياد يېزىپ باقاي.

18 بالىلىق ھەۋەس[1]

ئاماننىسا بەش ياشقا قەدەم قويدى. ئۇ تۆت يېشىدىلا ساۋاتىنى چىقىرىپ بولغاندى. قىزنىڭ چىرايلىق ئىنشالىرىنى كۆرگەن دادىسى مىرزا مەھمۇدنىڭ دىلى سۆيۈنۈپ كېتەتتى.

ئاماننىسا دادىسىغا شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قىلىدۇرۇپ ئاڭلاشقا ۋە ساز چالدۇرۇپ ئاڭلاشقا تولىمۇ خۇشتار ئىدى. گاھى چاغلاردا، ئېسىدە قالغان مىسرالارنى يېرىم - يارتا ھالەتتە چۈچۈك تىلى بىلەن دادىسىغا دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرەتتى. گاھى چاغلاردا، بويىدىن ئېگىز سازلارنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، تۇرۇپ زىل تارلارنى تىرىڭشىتسا، تۇرۇپ بوم تارلارنى تىرىڭشىتاتتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا قىزنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغان مىرزا مەھمۇد ئامراقلىقى كەلگەنلىكىدىن كۈلۈپ كېتەتتى.

بىر كۈنى، ئۇ ئاماننىسانى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ تۇرۇپ:

— شېئىر ئۆگىتىپ قويايمۇ، قىزىم؟ — دېدى.

---

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى ياسىنجان سادىق چوغلان. دەرسلىككە «ئاماننىساخان» ناملىق كىتابتىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

— راستما؟ ۋاي بەك ياخشى بولدى. مەن شېئىر ئۆگىنىدىغان بولدۇم!

ئاماننىسا خۇشاللىقىدا دادىسىنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ كەتتى.

— قېنى ئەمسە، قەغەز ـ قەلەمنى ئېلىڭ تەيياركەن، — دېدى مىرزا مەھمۇد.

ئاماننىسا قەغەز ـ قەلەم، سىياھدانىنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ تەق بولدى.

مىرزا مەھمۇد بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، تۆت مىسرالىق بىر كۆپلېت شېئىرنى دانمۇدانە قەلەمگە ئوقۇشقا باشلىدى. ئاماننىسا قومۇش قەلەمنى

سىياھدانغا مىلاپ، خۇش خەتچىلەپ چىرايلىق قىلىپ يېزىشقا كىرىشتى.

ــ قېنى، ئەمدى يازغىنىڭىزنى ئۆزىڭىز بىر ئو-قۇپ بېرىڭا، قىزىم، ــ دېدى مىرزا مەھمۇد.

ئاماننىسا تېخى سىياھى قۇرۇمىغان قەغەزنى ئاۋايلاپ قولىغا ئېلىپ بالىلارغا خاس ئاۋازى بىلەن دۇدۇقلىماي ئوقۇپ بەردى.

ــ ھەببەللى، توغرا يېزىپسىز، قىزىم، ــ دېدى مىرزا مەھمۇد سۆيۈنۈپ، ــ ئەمدى مەن سىزگە ئو-قۇپ بېرەي، ھە، دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭ.

دادا بىر مىسرانى ئوقۇسا، قىزى بىر مىسرانى ئە-گىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى. دادا رازى بولمىغان مىسرالارنى قىزىغا قايتا ـ قايتا ئوقۇتتى. ئاخىر ئۇ بىرئاز قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، شېئىر يېزىلغان قەغەزنى قىزىغا قايتۇرۇپ بەردى.

ــ ئېلىڭ، قىزىم، باغقا چىقىپ يادلاپ كىرىڭ.

ئاماننىسا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مىرزا مەھ-مۇد ئۆز ئىشىغا تۇتۇندى. لېكىن، ئارىدىن بىر چۆ-گۈن چاي قاينىمى ۋاقىت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا، ئاماننىسا چۈگۈلداپ سۆزلىگىنىچە كىرىپ كەلدى:

ــ دادا، دادا، مەن يادلاپ بولدۇم!

— راستتىنلا يادلاپ بولدىڭىزمۇ، قىزىم؟ — دېدى مىرزا مەھمۇد قىزىغا قاراپ، — قېنى بىر ئوقۇڭا، ئاڭلاپ باقاي.

ئاماننىسا شېئىرنى تولۇق ياد ئوقۇپ بەردى.

— ھۇششەرە، تېخىمۇ ئەقىللىق بولۇڭ، قىزىم، — دېدى مىرزا مەھمۇد ئىچ كۆيەرلىك بىلەن قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ، — ئەمدى چىقىپ ئانا-ڭىزغا ئوقۇپ بېرىپ، ئۇنى بىر خۇش قىلىۋېتىڭ.

دادىسىنىڭ ماختىشىدىن قاتتىق خۇشال بولغان ئاماننىسا:

— ماقۇل، دادا، — دېگىنىچە ئويناقلاپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

تېكستنى قايتا ـ قايتا ئوقۇپ، پېرسوناژلارنىڭ سۆزىنى پەرقلەندۈرۈپ ئوقۇشنى ئۆگىنىۋالاي.

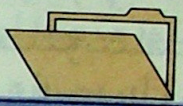
بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى يازالايمەن.

ھەۋەس ( ) ئىچ كۆيەر ( )

مۇششەرە ( ) ئىنشا ( )
قانائەتلىنىش ( ) سىياھدان ( )

مەن ئاماننىساخان توغرىسىدىكى خېلى كۆپ ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان، سىزچۇ؟ بىلگەنلىرىڭىزنى سۆزلىشىپ باقايلى.

ماتېرىيال خالتىسى

ئاماننىساخان (1533 ــ 1567 ـ يىللار) ئاتاقلىق مۇقامشۇناس، ئۇ دولان (ھازىرقى مەكىت)دا دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ دادىسىدىن ساتار چېلىش، مۇقام ئېيتىشنى ئۆگەنگەن. سەئىدىيە خانىمنىڭ شاھزادىسى سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئۇنى مەلىكىلىككە تاللاپ ئوردىغا ئەكەلگەن. ئاماننىساخان خان ئوردىسىدا قىدىرخان قاتارلىق مۇقامشۇناسلار بىلەن بىللە ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى يىغىپ، رەتلەپ قېلىپلاشتۇرغان. ئۇ «ئىشرەت ئەگىز» مۇقامىنى ئىجاد قىلغان. «دىۋان نەغمىسى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى يازغان.

يۇقىرىقى تېكىستلەردە ئالىم يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مۇقامشۇناس ئامانىنساخانلارنىڭ بالىلىق دەۋرىگە ئائىت ھېكايىلەرنى ئوقۇپ ئۆتتۇق. ئەمدى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ۋە مائارىپچى كۇڭزىنىڭ ئۆزىگە تەمەننا قويۇشتىن ساقلىنىپ، بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش يولىدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىنى چۈشىنىپ باقايلى.

18* كۇڭزىنىڭ ئۇستاز تۇتۇشى

كۇڭزى تېخى ياش چېغىدىلا يىراق - يېقىنغا داڭقى كەتكەن ئۇستاز بولۇپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆزىگە بىلىمى تېخى كامالەتكە يەتمىگەنلىكىنى ھەكلا بىلىنەتتى. ئۇ 30 ياش چېغىدا يۇرتى چۇفۇدىن لوياڭغا بېرىپ، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر لاۋزىنى ئۇستاز تۇتماقچى بولىدۇ.

چۇفۇ بىلەن لوياڭنىڭ ئارىلىقى مىڭ چاقىرىمدىن ئاشاتتى. كۇڭزى ئاسمانىنى يېپىنچا، يەرنى سېلىنچا قىلىپ، كېچىنى كېچە، كۇندۇزنى كۇندۇز دېمەي بىرنەچچە ئاي يول يۇرۇپ،

بۇ سۆزلەردىن مەن ..... تەسىرات ئالدىم.

ئاخىرى لوياڭغا يېتىپ باردۇ. ئۇ شەھەر سىرتىدا بىر ئات ھارۋىسىنى كۆردى. ھارۋىنىڭ يېنىدا 70 ياشتىن ھالقىغان، ئۇچىسىغا ئۇزۇن چاپان كىيگەن، چاچ ـ ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان، كۆرۈنۈشىدىن بىلىملىك ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان بىر موي-سىپەت تۇراتتى. كۇڭزى: «مېنىڭ ئۇستاز تۇتماقچى بولغىنىم دەل مۇشۇ كىشىدەك قىلىدۇ!» دەپ ئويلايدۇ ـ دە، دەررۇ تەزىم قىلىپ:

ـــ ئاقساقال، سىز لاۋزى ھەزرەتلىرىمۇ دەيمەن، ـــ دەپ سورايدۇ.

ـــ سىز...؟ ـــ مويسىپەت يول ئازابىنى يەتكۈچە تارتقانلىقى بىلىنىپ تۇرغان بۇ يىگىتىنىڭ بىر قاراپلا ئۆزىنى تونۇۋالغانلىقىغا سەل ئەجەبلىنىدۇ.

— شاگىرتلىرى كۈچىيۇ ئاتايىتەن ئۇستازىنى يوقلىغىلى كەلدى، — دەيدۇ كۈچىزى دەرھال، — شاگىرتلىرىنى قوبۇل قىلغايلا.

— جۈچنى ئىكەنسىز - دە، — دەيدۇ لاۋزى، — سىزنى كېلىدىكەن دەپ ئاڭلاپ، مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇرغانىدىم. ئىلىم تەھسىل قىلىشتا، سىز مەندىن قېلىشمايدىكەنسىز. شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن يەنە مېنى ئۇستاز تۇتماقچى بولۇپ قالدىڭىز؟

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان كۈچىزى يەنە بىر قېتىم تەزىم قىلىدۇ.

— ئۇستازنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىغا كۆپ تەشەككۈر، - دەيدۇ كۈچىزى، — ئۆگىنىشنىڭ چېكى بولماس، سەلى بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن كىشى، سىلىدىن ئۆگەنسەم، چوقۇم بىلىمىم مۇكەممەللىشىدۇ.

بۇ جۈملىنىڭ مەنىسىنى تۇرمۇش ئەمەلىيىتىگە باغلاپ چۈشىنەلەيمەن.

شۇنىڭدىن تارتىپ، كۈچىزى ھەر كۈنى ئۇستازنىڭ قېشىدىن نېرى كەتمەي ھەر ۋاقىت تەلىم ئالىدۇ. لاۋزىمۇ قىلچە ئايىماي ئۇنىڭغا بىلىم بېرىدۇ.

كىشىلەر كۈچىزى بىلەن لاۋزىنىڭ بىلىمگىمۇ قايىل بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ پەزىلىتىنىمۇ قەدىرلەيدۇ.

رەپىقە تەرانىمان
2005 - يىلى نۇ

ماتېرىيال خالتىسى

كۈڭزى، ئىسمى چيۇ، يەنە بىر ئىسمى جۈڭنى، 2000 يىللار بۇرۇنقى ئەمنىيە دەۋرىدە ياشىغان. ئۇ ئېلىمىزنىڭ ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرى ۋە مائارىپچىسى. ئېيتىشلارغا ئاساسلانغاندا، ئۇنىڭ 3000 شاگىرتى بار ئىكەن، بۇلارنىڭ ئىچىدە 72 نەپىرى دانىشمەن ئاتلىپ داڭق قازانغان. شاگىرتلىرى ئۇنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى خاتىرىلەپ «مۇھاكىمە ۋە بايان» ناملىق كىتابنى تۈزگەن، بۇ كىتاب كېيىنكىلەر ئۈچۈن چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.

كۈڭزى كېيىنكىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك ھۆرمەتلىشىگە ئېرىشكەن. كىشىلەر كۈڭزى ئىبادەتخانىسىنى ياساپ ئۇنى خاتىرىلىگەن. ھەر قېتىم كۈڭزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولغاندا، يۇرتى ــ شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چۈفۇ دېگەن يېرىدە كۈڭزى مەدەنىيەت بايرىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، كۈڭزىنى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلىدۇ.

كۈڭزىنىڭ تەلىماتلىرى دۇنيادا ناھايىتى زور تەسىرگە ئىگە. بەزى دۆلەت ۋە رايونلار كۈڭزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئوقۇتقۇچىلار بايرىمى قىلىپ بېكىتكەن.

مەشق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە

تۇرمۇشىمىزدىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت

بىز مىللىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى توغرىسىدا ئاز - تولا چۈشەنچىگە ئىگە بولدۇق. ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە بىلىدىغانلىرىمىزنى ساۋاقداشلار ئارا سۆزلىشىپ باقايلى. ئالدى بىلەن كىچىك گۇرۇپپىلاردا سۆزلەيلى، قايسى خىل ئۇسۇلدا كۆپ چىلىككە تونۇشتۇرۇشنى ئويلىشىپ باقايلى. ھەرقايسى گۇرۇپ-

پىلارنىڭ ۋەكىللىرى سۆزلىگەندە، ئۆز گۇرۇپپىسىدىكىلەر تولۇق-لىسا، باشقا گۇرۇپپىدىكىلەر سوئال سورىسا بولىدۇ. ئاخىردا، قايسى گۇرۇپپىنىڭ پائالىيىتى ياخشى ئېلىپ بېرىلغانلىقىنى باھالاپ باقايلى.

يېزىقچىلىق مەشقى

ئۇنۇۋېرسال ئۆگىنىش جەريانىدا، بىرمۇنچە يازما ماتېرىيال، رەسىملەرگە ۋە باشقا شەيئىلەر توغرىسىدىكى بىر قىسىم ماتېرىيالارغا ئىگە بولدۇق. بىز يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆردۇق ۋە ئاڭلىدۇق. ئويلاپ بېقىڭلار، بۇلارنىڭ ئىچىدە قايسىلىرىنى باشقىلارغا ئېيتىپ بېرىشنى خالايسىلەر؟ ئۇلارنى رەتلەپ بىر پارچە ئەسەر قىلىپ يېزىڭلار. يازغانلىرىڭلارنى كۆپچىلىك ئوقۇپ مۇزاكىرە قىلىپ باقسۇن. ياخشى يېزىلغانلىرىنى تاللاپ، توپلام ئىشلەڭلار.

بايقىغانلىرىم

قولقاپ، ئۇچتۇرپان، گۈلقەنت، چىمەنگۈل، ئايگۈل، تۆمۈرىول، كۆزەينەك

بىرىككەن سۆزلەرئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆز - نىڭ بىرىكىشىدىن تۇزۇلۇپ بىرلا مەنە ئۇقتۇرىدىكەن.

بىرىككەن سۆزلەر قوشۇلۇپ يېزىلمىدىكەن.

تىل خەزىنىسى

تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىۋالدىم

ماھىر	خۇشتار
ئەتەي	رىياسەتچى
سۆيۈنۈش	ئەنئەنە

ئەجدادلىرىمىزنىڭ مەشھۇر سۆز-
لىرىدىن توپلىغانلىرىم:

ئىنسان بىلمى بىلەن ھەممىگە قول ئۇزىتالايدۇ.

ـ يۇسۇپ خاس ھاجىپ

ئۆزۈڭنىڭ ئېغىر يۈكىنى باشقىلارغا يۈدكۈزمە.

ـ مەھمۇد قەشقەرى

ئىلىم - يەندىن قۇدرەتلىك ھېچقانداق كۈچ يوق. ئىلىم - يەن بىلەن قوراللانغان كىشىلەر ھامان غالىبتۇر.

ـ ئەھمەد يۈكنەكى

بىلمىگەننى سوراپ ئۆگەنگەن ئالىم بولۇر،
ئارلىنىپ سورىمىغان ئۆزىگە زالىم بولۇر.

ـ ئەلىشىر نەۋائى

بىلمى يوق كىشى جەنى يوق مۇردىغا ئوخشايدۇ.

ـ ئابدۇللا خاراباتى

بوش ئورۇنلارغا مۇۋاپىق سۆزلەرنى
قويۇپ سۆز بىرىكمىسى تۈزىيەلەيمەن.

مەشھۇر ( ) ( ) سۆزلىدى
ئۇلۇغ ( ) ( ) يۈگۈردى
مېھرىبان ( ) ( ) كۈلدى

تۆۋەندە بېرىلگەن جۈملىلەردىكى مۇۋاپىق بولمىغان سۆز-لەرنى سىزىۋېتىپ، توغرىسىنى تىرناق ئىچىگە يېزىڭلار.

1) ساۋاقداشلىرىمنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى قەلبىمنى ئىسسىتتى.

2) قار لەيلەپ يېغىشقا باشلىدى.

3) مەن بۇ رەسىمنى سىزىپ چىقتىم.

ئىپادىلەش سەھنىسى

گۈزەل ۋەتەن

ۋەتىنىمىزدە ئۆركەشلەپ ئاقىدىغان دەريالار، ھەيۋەتلىك تاغلار، مەۋج ئۇرۇپ تۇرىدىغان دېڭىزلار، بىپايان يايلاقلار، قويۇق ئورمانلار، خىلۋەت يېزا ـ قىشلاقلار، ئاۋات شەھەرلەر ...بار. ۋەتىنىمىزنىڭ ھەممىلا يېرىدە كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان مەنزىرىلەر بار. بىز بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق، ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەللىكىنى ھېس قىلالايمىز.

19 ششا تاقىم ئاراللىرى

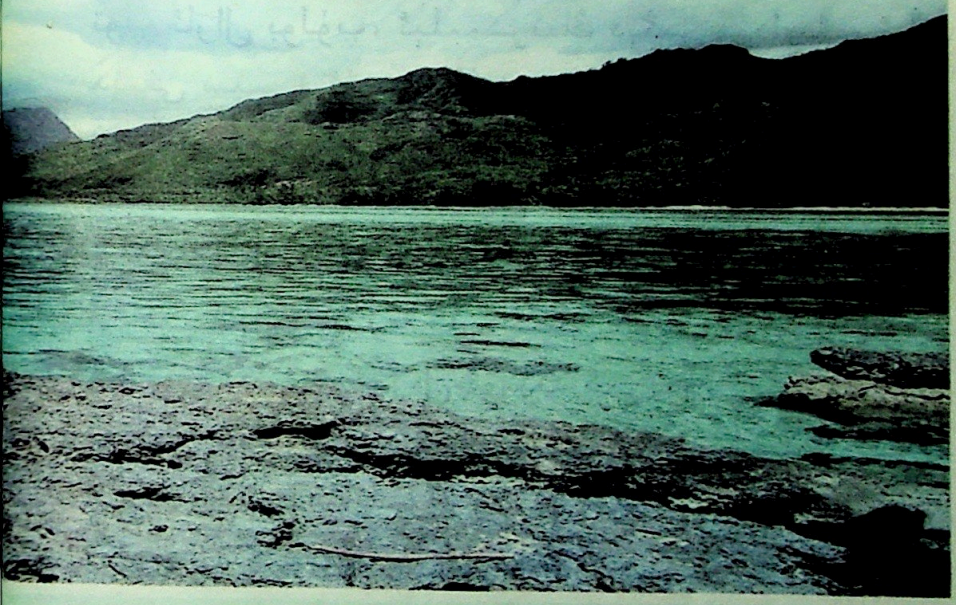
ششا تاقىم ئاراللىرى جەنۇبىي دېڭىزدىكى بىر توپ ئارال بولۇپ، ئېلىمىزنىڭ دېڭىز مۇداپىئە ئالدىنقى سېپى. ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، بايلىق ۋە مەھسۇلاتلىرى مول بولۇپ، ئۇ بىر سۈيۇملۇك جاي.

ششا تاقىم ئاراللىرىنى ئوراپ تۇرغان دېڭىز سۇيى قېنىق كۆك، زەڭگەر، سۇس كۆك رەڭلەردە تاۋلانىپ، چەكسىز گۈزەل تۇسكە كىرىدۇ. دېڭىز ئاستى تەكشى ئەمەس، يەنە كېلىپ قىيالار، جىلغىلار بولغاچقا، دېڭىز سۇيىنىڭ رەڭگى ھەم قېنىق، ھەم سۇس بولۇپ، دېڭىز يۈزىگە قارىسىڭىز، ئوخشاشمىغان

رەڭلەردە كۆرۈنىدۇ.

دېڭىز ئاستىدىكى خادا تاشلارنىڭ ئۈستىدە خىل-مۇخىل مارجانلار ئۆسۈپ كەتكەن، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئېچىلغان گۈلگە، بەزىلىرى چاتاقلىغان بۇغا مۈڭگۈزىگە ئوخشايدۇ. دېڭىز ئاستىدىكى ھەممىلا يەردە بار بولۇپ، دېڭىز تېگىدە ئېرىنچەكلىك بىلەن ئىغاڭلىشىدۇ. پۈتۈن بەدىنىنى قاسىراق قاپلىغان قىسقۇچپاقىلار ھەيۋەت بىلەن ئۇياق - بۇياققا ئۈزۈپ يۈرۈشىدۇ...

مارجانزارلىق ئارىسىدا ئۈزۈپ يۈرگەن بېلىقلار تولىمۇ چىرايلىق. بەزىلىرىنىڭ پۈتۈن بەدىنى رەڭ-

لىك سىزنقچىلارغا تولغان؛ بەزىلىرىنىڭ بېشىدا قىزىل پۈپۈكلۈك «نەيزىسى» بار؛ بەزىلىرىنىڭ بەدىنىگە بىرمۇنچە يەلپۈگۈچلەر سانجىپ قويۇلغانەك بولۇپ، ئۇزگەندە لەپەشلەپ تۇرىدۇ؛ بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى دۈپدۈگىلەك، پۈتۈن بەدىنى تىكەنلىك بولۇپ، تۇگۇلمىغان بولسا، توپقىلا ئوخشاپ قالىدۇ. خىلمۇخىل بېلىقلار شۇنچە كۆپكى، ساناپ - سانىاپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. خۇددى كىشىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك، بۇ يەردىكى دېڭىزنىڭ يېرىمى سۇ، يېرىمى بېلىق.

نىمە ئۈچۈن بۇنداق دەيدىغاندۇ؟

دېڭىز ساھىلىدا تەرسە ـ تەرسە تۇگىمەيدىغان چىرايلىق قۇلۇلە قاپلىرى بار، ئۇلارنىڭ چوڭلۇقى، مۇ، كىچىكلىرىمۇ بار بولۇپ، رەڭگى بىر خىل ئەمەس، شەكىللىرىمۇ خىلمۇخىل ۋە ئاجايىپ ـ غارا-يىپ. بۇ يەردە ئەڭ قىزىقارلىق نەرسە دېڭىز تاشپا-قىسى، دېيىشكە بولىدۇ. ھەر يىلى 4 ـ، 5 ـ ئاي مەزگىلىدە، ئاجايىپ چوڭ دېڭىز تاشپاقلىرى دېڭىز ساھىلىغا چىقىپ تۇخۇم تۇغىدۇ. بېلىقچىلىق ئىش-چىلىرى دېڭىز تاشپاقلىرىنى ئۆرۈپ قويىدىغان بولسا، ئۇلار ھاۋاتاپان بولۇپ قېلىپ، قېچىش ئىمكا-نى قالمايدۇ.

شىشا تاقىم ئاراللىرى يەنە قۇشلار دۇنياسى. ئاراللاردا بۇك ـ باراقسان ئورمانلىقلار بار، ئورماڭ-لىقلاردا ھەر خىل دېڭىز قۇشلىرى ياشايدۇ. ھەممىلا يەردە قۇش تۇخۇملىرى بار. دەرەخلەرنىڭ تېگىگە قېـ-لىن بىر قەۋەت قۇش مايا‌قلىرى يېيىلىپ كەتكەن، بۇلار ئىنتايىن قىممەتلىك ئوغۇت.

شىشا تاقىم ئاراللىرى ئەجدادلىرىمىز ياشاپ كەل-گەن جاي. ۋەتىنىمىزنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ،

تېكىستنىڭ مۇنداق بىر جۈملە سۆزنى چۆرىدەپ يە-زىلغانلىقىنى بىلمۇالدىم.

سۆيۈملۈك شىشا تاقىم ئاراللىرى تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ باي بولۇپ كەتكۈسى.

تېكستنىڭ تىلى ھەققەتەن گۈزەل ئىكەن. تېكستنى قايتا ـ قايتا ئوقۇپ، ئۆزۈم ياقتۇرغان قىسمىنى يادلۇالاي.

شىشا تاقىم ئاراللىرىنىڭ باي ۋە گۈزەللىكىنى قايسى جەھەتلەردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ باقايلى.

تېكستتىكى گۈزەل، تەسىرلىك جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىۋالاي.

20 مۇقەددەس ئانا[1]

ئېگىزلىكتە مەغرۇر قەددى تاغلارنىڭ
كۆرۈنىدۇ شۇنچە يارقىن، شۇنچە ساپ.
كۆكنى تىرەپ تۇرار قارلىق داۋانلار،
سانسىز كۈمۈش قۇببە بولۇپ پارقىراپ.

مۇندا تاغلار ۋە داۋانلار ئاجايىپ،
ھاسىل قىلغان ئايلانما ۋە پەلەمپەي.
چوققىلىرى ھەرە چىشى شەكلىدە،
بۇ چوققىلار تۆۋەنلەيدۇ پەيدىنپەي.

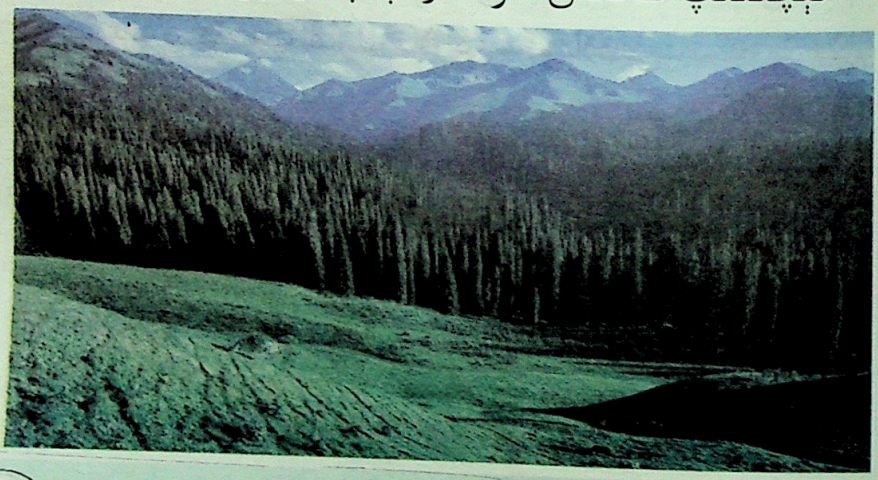

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى قۇربان بارات.

داۋانلاردىن باقسا، ئۇلار كىچىكلەپ
تۆگە كەبى كۆرۈنىدۇ تۆۋەندە.
يۇكسىلىدۇ ئۇلار يەنە ئاسمانغا،
يول ئايلىنىپ بىقىنىغا چۈشكەندە.

يېشىل پوتا بولغان چەكسىز قارىغايزار،
قەد كۆتۈرگەن تاغلار مەغرۇر بەل باغلاپ.
قەيسەر شەمشاد كۆك ئاسمانغا سوزغان قول،
لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇتلارنى قۇچاقلاپ.

تۇتاش بولۇق ئۆسكەن يېشىل چۆپلۈكلەر،
ئېتەك يايغان ئىدى قارا تۇپراقتا.
خۇش ھىد بولۇپ كەتكەن ئىدى ھاۋامۇ،
ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەر چاچقان پۇراقتا.

لاچىنلارنىڭ چاڭسلدىشى كېلەتتى،
نۇرلار بىلەن تولغان سۇزۇك ھاۋادىن.
يۇكسەك كۆكتە لەيلەپ مەغرۇر بۇركۇتلەر،
ئوزۇق ئىزدەر ئىدى تاغۇدالادىن.

نۇرلۇق قۇياش كۆرۈنەتتى يېقىنلا،
يۇلتۇز كەبى جىمىرلايتتى ھەر تەرەپ.
ئۇششاق ئەگىز بولۇپ قارلار ئاپتاپتا،
ئېرىپ تۇرار ئىدى تەرلەپ - تەپچىرەپ.

تەپچىرەيدۇ شۇنداق ئېرىپ ئاپئاق سۇت،
ئېمىتكەندە ئانا يۇمران بوۋاقنى...
ئەگىز سۇلار ئايلىنىدۇ دەريا غا،
كېسىپ ئۆتۈپ قارلىقلارنى، ئوتلاقنى.

بۇ تاغلاردا ئانا مېھرى بار ئىدى
ۋە ھاياتنى يارىتقۇچى ئۇلۇغلۇق.
دەريالارنىڭ بۇ مەڭگۈلۈك مەنبەسى
پەيدا قىلدى مەندە ھېسلار دولقۇنلۇق.

خىتاب قىلدىم: كۆردۈم مانا، چۈشەندىم،
سەنسەن پەقەت كۆكلەتكۈچى ھاياتنى.
ئەي، مۇقەددەس ئانا — تەكرى تاغلىرى،
ئېمىتكەنسەن قانچە ـ قانچە ئەۋلادنى!

تىل خەزىنىسى

تېكستنى تەكرىتاغقا بولغان ھېسسىياتىمنى ئىپادىلەپ ئوقۇي ھەم ئۆزۈم ياقتۇرغان قىسمىنى يادلىۋالاي.

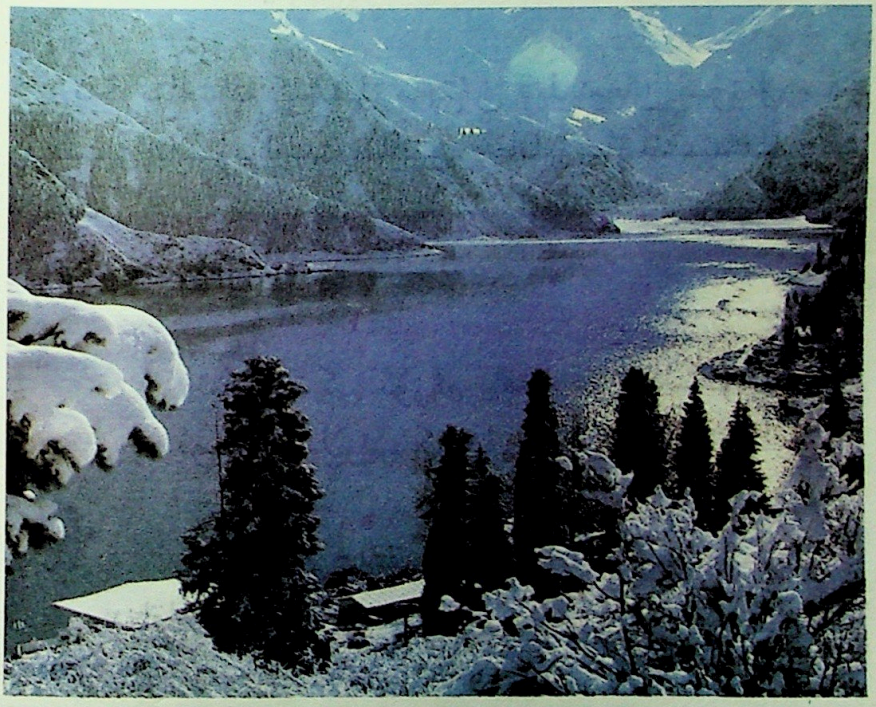
تەكرىتاغنىڭ كىشنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل مەنزىرىسنى تەسۋىرلەشتە، ئاپتور جانلىق ئوخشىتىشلاردىن مۇۋاپىق پايدىلانغان. ئوخشىتىشلارنى تېپىپ، نېمىنىڭ نېمىگە ئوخشىتىلغانلىقىنى بىلىۋالاي.

تېكستتىكى ئۆزۈم ياقتۇرغان تەسۋىرىي سۆز ۋە ئوخشىتىشلارنى كۆچۈرۈۋالاي.

تەكرىتاغ ھەققىدە بىلىدىغانلىرىمنى سۆزلەپ باقايلى.

شىنجاڭدىكى مەنزىرىلىك جايلاردىن بىرنەچچىنى ئېيتىپ بېرەي.

بوغدا كۆلى، بوغدا چوققىسى، يالقۇنتاغ، بېزەكلىك، يارغول قەدىمىي شەھىرى، نارات يايلىقى، ياۋا ياڭاقلىق، سايرام كۆلى، قاناس كۆلى، قۇربان توڭغۇت چۆللۈكى، تەكلىماكان قۇملۇقى، باغراش كۆلى، باينبۇلاق ئاق قۇ كۆلى، قىزىل مىڭئۆيى، قىرمىش ئاتا مازىرى، توققۇزبۇلاق، مەھمۇت قەشقەرى مەقبىرىسى، ئاپاق خوجا مازىرى.

21 يۇرتۇمنىڭ قىشى

يۇرتۇمنىڭ كۈز پەسلىلا ئەمەس، قىش پەسلىمۇ ئوخشاشلا گۈزەل. قىش پەسلىدە يۇرتۇمنىڭ ئېتىز – دالالىرىنى ئاپئاق قار قاپلايدۇ، كۆككە تاقاشقان ھەيۋەتلىك تاغلار ئاق لىباسلىق بوۋايلارغا خاس سالاپەت بىلەن يۇرتۇمغا نەزەر تاشلايدۇ. يازىچە دەل – دەرەخ، زىرائەتلەرنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرغان ئېرىق –

ئۆستەڭلەر ئەينەكتەك مۇز تۇتىدۇ. يۇلتۇزلار چاراقلاپ تۇرغان قەھرىتان قىش كېچىلىرىدە، ئۆي - ئۆيلەردە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان مەشتىكى ئوت كىشىگە ئىللىقلىق بېغىشلايدۇ. مەش ئۇستىدە شىڭىلداۋاتقان چۆگۈن كىشىنى شېرىن خىياللار دۇنياسىغا باشلايدۇ.

2 مەن يۇرتۇمنىڭ قىش پەسلىنى، يۇرتۇمدىكى قار مەنزىرىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن.

— ئوھوي، كېچىچە قار تازا يېغىپتۇ، — دېدى دادام تالادىن كىرىۋېتىپ، — تېز ئورنۇڭدىن تۇر، ئوغلۇم!

دادام مېنىڭ قارنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى بىلەتتى.

مەن ھاپىلا - شاپىلا ئورنۇمدىن تۇردۇم - دە، يۈز - كۆزۈمنى يۇدۇم، چېيىمنى ئىچتىم، ئاندىن قېلىن كىيىنىپ سىرتقا ماڭدىم.

— قار دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا تۇرالماي قالغىنىڭ كۆرمەمدىغان بۇ بالىنىڭ! — دېدى ئاپام كۈلۈپ.

3 ئاقلىق قويىنىغا كىرىپلا كۆڭلۈم يايراپ كەتتى. قار توختاپ ھاۋا ئېچىلغاندى. كۈمۈش رەڭ تون يېپىنغان پۈتۈن ئەتراپ يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇ-

ردا چاقنايتتى. ئېتىز - دالىلارمۇ ئاق، تاغلارمۇ ئاق، هويلا - ئارام‌لارمۇ ئاق، يوللارمۇ ئاق ... ھەممىلا يەر ئاق ئىدى. يوپۇرماقسىز دەرەخ شاخلىرى كۈمۈش چوكىلارغا ئوخشاپ قالغانىدى. دەرەخلەردىن تۇرۇپ - تۇرۇپ تۆكۈلگەن قارلار قۇياش نۇرىدا يالتىراپ كۆزنى قاماشتۇراتتى. بۇ گۈزەل مەنزىرىدىن كۆڭلۈم سۆيۈنۈپ كەتتى.

مېنى خۇشال قىلىدىغىنى قار مەنزىرىسىلا ئەمەس، يەنە تېخى قار ياغقاندا ئويناىدىغان ئويۇنلارمۇ بار! تەلىيىمگە، بۈگۈن يەكشەنبە. بۈگۈن مەھەللىمىز بالىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى بىلەن جانلىنىپ كېتىدۇ. بىز قار بوۋاي ياسايمىز، قاردا دومىلاپ ئويناىمىز، قار ئېتىشىمىز. مەھەللىمىزنىڭ يېنىدىكى مۈز قاتقان سۇ ئامبىرىدا كانكىي تېيىلىمىز، نۇر ئوينايمىز. چانىلار بىلەن ئېگىز دۆڭلەردىن پەسكە غۇيۇلداپ چۈشىمىز. ئايھاي، قار ياغقاندا ئوينايدىغان ئويۇنلىرىمىز شۇنچە كۆپ، شۇنچە قىزىق!

كۈرتۈمنىڭ قىش پەسلى نېمىدېگەن گۈزەل، نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك - ھە!

تېكستتە قىش مەنزىرىسى جايىدا ئىشلىتىلگەن ئوبرازلىق سۆزلەر بىلەن تەسۋىرلەنگەن، شۇڭا قىش مەنزىرىسى كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا شۇنچە جانلىق گەۋدىلىنىدۇ. تېكستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇي ۋە قار مەنزىرىسى تەسۋىرلەنگەن جۈملىلەرنى يادلىۋالاي.

يۇرتىمىزنىڭ قىش مەنزىرىسىنى ۋە قىشتا ئويناىدىغان ئويۇنلىرىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

يۇرتۇمنىڭ قىشتىكى بىر كۆرۈنۈشىنى تەسۋىرلەپ بىر پارچە ئەسەر يېزىپ باقاي.

ۆەتىنىمىزنىڭ جەنۇبىي دېڭىزىدىكى شىشا تاـ
قىم ئاراللىرىنىڭ، غەربىي شىمالىدىكى ھەيۋەتـ
لىك تەڭرىتاغنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، شۇنداقلا
يۇرتىمىزنىڭ قىش مەنزىرىسىنى كۆرۈپ ئۆتتۇق.
ئەمدى تۆۋەندىكى تېكىستنى ئوقۇپ، قەدىمىي
يۇرت قەشقەرنىڭ قايسى جەھەتلەردىن تونۇشتۇـ
رۇلغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى، يەنە قەشقەر توغرىـ
سىدا بىلىدىغانلىرىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

28

22* قەشقەرگە سەپەر

تەتىلدە ئاتا ـ ئانام بىلەن قەشقەرگە باردىغانلىـ
قىمنى ئاڭلىغان مۇئەللىم: «قايتىپ كەلگەندە بىزگە
قەشقەر توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرگىن، بولامدۇ» دېدى.
مەن خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولدۇم ۋە سەپەرگە چىـ
قىشتىن بۇرۇن قەشقەرگە دائىر بىرمۇنچە ماتېرىـ
يالالارنى كۆرۈپ، بۇ ھەقتە خېلى ساۋاتلىق بولۇپ
قالدىم.

قەشقەر ۋىلايىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونـ
نىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شىمالدا تەڭرىتاغ،
جەنۇبتا قاراقۇرۇم تېغى، شەرقتە تەكلىماكان قۇملۇـ

قى، غەربتە پامىر ئېگىزلىكى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇ-
مۇمىي يەر مەيدانى 620 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر.
ۋىلايەت تەۋەسىدە بىر شەھەر، 11 ناھىيە بار، ئومۇمىي
نوپۇسى 3 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىسىنىڭ
مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلىدۇ.

قەشقەر شەھىرى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى.
ئۇ ئىككى - ئۈچ مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە قەدىمىي
شەھەر. ئۇ نەچچە مىڭ يىللار داۋامىدا كۆپلىگەن خان-
لىقلارغا پايتەخت بولغان. تارىختا دېڭىز يولى ئې-
چىلماستا، قەشقەر قەدىمكى «يىپەك يولى»نىڭ مۇ-
ھىم قاتناش تۇگۇنى بولغان. قەشقەرنى ئېلىمىزنىڭ
«غەربىي دەرۋازىسى» دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ تاجىكىس-
تان، ئافغانىستان، پاكىستان، قىرغىزىستان، ھىن-
دىستان قاتارلىق بەش دۆلەت بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

قەشقەر ئېلىمىزنىڭ پاختا ۋە ئاشلىق ئىشلەپچې-
قىرىش بازىلىرىنىڭ بىرى. مېۋىلىرىنىڭ تۈرىنىڭ
كۆپلۈكى، تەمىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن يەنە «مېۋە
ماكانى» دېگەن نامىمۇ بار.

قەشقەردە يەنە يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەش-
قەرى قاتارلىق جاھانغا مەشھۇر ئالىملىرىمىزنىڭ
مەقبەرىلىرى، ھېيتگاھ جامەسى، ئاپاق خوجا مازا-

رى، تاششەھەر قاتارلىق يادىكارلىقلار بار. بۇلار شىنجاڭنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش-تىكى ئەڭ ياخشى تارىخىي ئىزلاردۇر. قەشقەردە يەنە دۇنيا بويىچە 2 - ئورۇندا تۇرىدىغان چوگرا چوققى-سى، «مۇزتاغ ئاتا» دەپ نام ئالغان مۇزتاغ چوققىسى ۋە ئەڭ قەدىمىي ئىپتىدائىي توغراقلىق قاتارلىق ئۆزگىچە تەبىئىي مەنزىرە رايونلىرىمۇ بار. شۇڭا، قەشقەر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى دۆلەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان بىردىنبىر رايون.

بىز قەشقەرگە قۇربان ھېيتنىڭ ھارپا كۈنى يېتىپ باردۇق. ئەتىسى ئەتىگەندە تۇغقانلارنىڭ بالىلىرى بە-لەن ھېيتگاھقا يول ئالدىم. مىڭلىدىغان ئادەملەر ھېيتگاھ تەرەپكە ئاقماقتا ئىدى. ھېيتگاھقا كېلىپ، ئادەمنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ ئاغزىمنى ئېچىپ قال-دىم. يارىشىملىق ھېيتلىق كىيىملەرنى كىيگەن كىشىلەرنىڭ چىرايىدىن نۇر ياغاتتى، كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى.

ھېيتگاھ جامەسىنىڭ پەشتىقى ئۇستىدە ناغرا-سۇنايلار چېلىنىپ، ھېيت تەنتەنىسى باشلاندى. كە-شىلەر ئۆزلۈكىدىنلا ساماغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاپئاق ساقاللىق بوۋايلارمۇ، ياش يىگىتلەر-

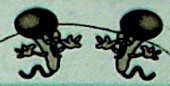

مۇ، ھەتتا بەش ـ ئالتە ياشلىق گۆدەك بالىلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى تەكشى ھەم شوخ ئىدى. بىر چاغدا، ئۆزۈممۇ سەزمىگەن ھالدا ساماغا چۈشۈپ كەتتىم. دەسلەپتە ھەربىرىلىرىم تازا قولاشمىدى، كېيىن بارا ـ بارا ئۆزلىشىپ كەتتىم. چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلدۈم، لېكىن ئۇسسۇلدىن توختىغۇم كەلمىدى. قۇلاق تۈۋىمدە ھاياجانلىق بىر سادا جاراڭلايتتى: «ساما، سەن خەلقىمنىڭ ساماسى. سەن

ئۇزاق يىللىق تارىخىمىزنىڭ گۇۋاھچىسى. ساڭا خەل-
قىمىزنىڭ ئەمگەكچان، باتۇر، ئۆم - ئىناقلىق مىجەز -
خاراكتېرى مۇجەسسەملەنگەن!...»

قەشقەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ساۋاقداش-
لىرىمغا بۇ قەدىمىي شەھەر توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرە-
ۋىدىم، ئۇلارمۇ ھاياجانغا چۆمۈشتى. مەن ساما ئۇس-
سۇلىنىڭ گېپىنى قىلىۋىدىم، ئۇلار: «بىزگىمۇ ئويۇ-
ناپ بەر» دەپ تۇرۇۋېلىشتى. بىرەيلەن ئۇنىئالغۇنى
قويدى. مەن ئوتتۇرىغا چۈشتۈم. ھەممەيلەن چاۋاك
چېلىشتى. بىردەمدىن كېيىن ئوغۇللارنىڭ ھەممىسى
ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، مېنىڭ ھەرىكەتلىرىمنى دوراپ
ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. شۇ تاپتا مەن ئۆزۈمنى
سىنىپتا ئەمەس، ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدا ساما-
غا چۈشكەندەك ھېس قىلدىم.

ئاغزاكى ئالاقە

گۈزەل مەنزىرىلىك جايلار

شىشا تاقىم ئاراللىرى، تەڭرىتاغ، يۇرتىمىزنىڭ قىش مەنزىرىسى نېمىدېگەن گۈزەل - ھە! سىز كىنو - تېلېۋىزورلاردىن، دەرسىتىن سىرتقى كىتابلاردىن ۋە كىشىلەردىن ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىك جايلىرىنى كۆرگەن، ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان بولغىيدىڭىز. يەنە تېخى بەزى جايلارغا بارغان بولۇشىڭىزمۇ مۇمكىن. ئەمىسە، بىز ئۆزىمىز بارغان ياكى بېرىشنى بەك خالايدىغان يەرلەرنى ئۆز-ئارا تونۇشتۇرۇپ باقايلى. سۆزلىگەنلىرىمىز ئىمكانقەدەر كىشىنى ھاياجانلاندۇرغۇدەك، ئاڭلىغۇچىنىڭ بېرىش ئارزۇسىنى قوزغىيالىغۇدەك بولسۇن.

يېزىقچىلىق مەشقى

بارغان يەرلىرىمىزنى ساۋاقداشلىرىمىزغا تونۇشتۇرۇپ ئۆتتۈق، ئەمدى بۇلارنى يېزىپ باقايلى. بۇ يەرلەرنىڭ كىشىلەرنى مەپتۇن

قىلىدىغان تەرەپلىرىنى يېزىڭ، ئوقۇغانلارنىڭ شۇ يەرگە بولغان قىزىقىشىنى قوزغىيالايدىغان بولسۇن. ئوخشاش بىر يەرنى يازغان ساۋاقداشلار ئۆزئارا پىكىرلىشىپ تولۇقلىسا بولىدۇ. بارغان يېرىنى يېزىشنى خالىمىغان ساۋاقداشلار بېرىشنى ئويلاۋاتقان يېرىنى يازسىمۇ بولىدۇ.

بايقىغانلىرىم

ئەتراپ يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرىدا چاقنايتى.

كۈمۈش تون يېپىنغان پۈتۈن ئەتراپ يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرىدا چاقنايتتى.

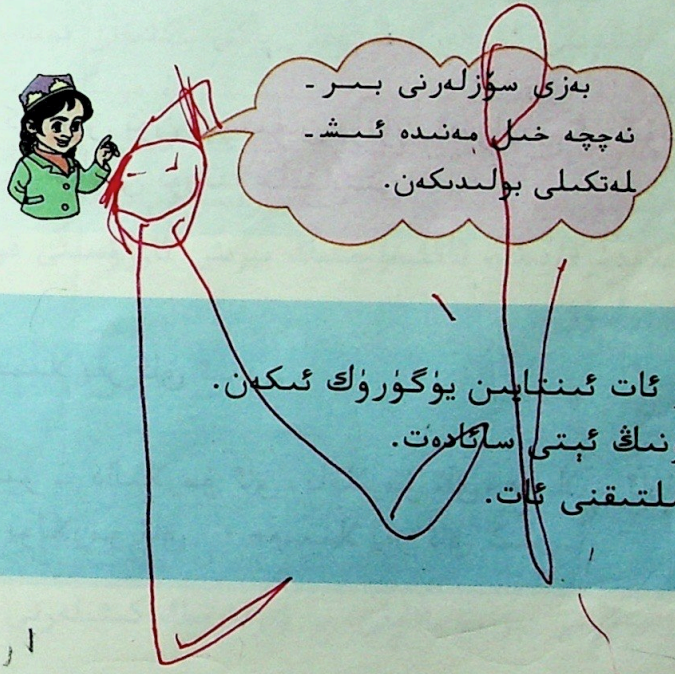
ھەممىلا يەر ئاق ئىدى.

ئېتىز ـ دالىلارمۇ ئاق، تاغلارمۇ ئاق، ھويلا ـ ئارامىلارمۇ ئاق، يوللارمۇ ئاق ... ھەممىلا يەر ئاق ئىدى.

گۈزەل تەسۋىرىي سۆزلەرنى ئىشلەتكەندە، ئەسەرنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى ھەقىقەتەن زور بولىدىكەن.

بوغدا كۆلى ئىنتايىن چوڭقۇر ئىكەن.
بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن.

بۇ ئات ئىنتايىن يۈگۈرۈك ئىكەن.
ئۇنىڭ ئېتى سالغادەت.
مىلتىقنى ئات.

تىل خەزىنىسى

بېرىلگەن ئۇلگىگە ئاساسەن جۈملىلەرنى كېڭەيتىپ يازالايمەن.

ئۇلگە:

1) كۆلدىكى بېلىقلار ئۇزۇپ يۈرەتتى.
كۆلدىكى بېلىقلار ئويناق - بۇياققا پىلتىڭلاپ ئۇزۇپ يۈرەتتى.

2) ئاسمان يۈزىنى _____ قاپلىغانىدى.
3) _____ كۈن چىقتى.
4) دەريا سۈيى _____ ئاقماقتا ئىدى.

بۇ جۈملىلەرگە تىنىش بەلگىلىرىنى قويالايمەن.

يۇرۇكىتەيلى قارىغىنا، كەچ كىردى، باغچىنىڭ دەرۋازىسى تاقىلىدىغان ۋاقىت بولدى.

شاپتۇل ئۆرۈك ئالمىلار چېچەكلەپ باغنى ئاجايىپ گۈزەل تۈسكە كىرگۈزگەنىدى.

ئوقۇي، ئېسىمده ساقلاي

تالاش - تارتىش	مۇدۇر - چوقۇر
ئېچىلىپ - يېيىلىپ	تىنىم تاپماي
بۇك - باراقسان	سەۋر - تاقەت

ئىنتېرنېت توري

ۋەتەنىمىزده نۇرغۇن مەنزىرىلىك جايلار بار. مەسىلەن، ھەيـ
ۋەتىلىك چاڭجياڭ دەرياسىدىكى سەنشىا بوغۇزى، گۈيلىننىڭ گـۈ
زەل تاغ - دەريالىرى، دۇنخۇاڭدىكى ئاجايىپ تاشكېمىرلەر ...

ۋەتەنىمىزنىڭ بايلىق ۋە مەھسۇلاتلىرى مول. مەسىلەن: تارىمـ
نىڭ نېفىتى، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، كورلىنىڭ نەشـپـۈ
تى، تۇرپاننىڭ ئۈزۈمى، قۇمۇلنىڭ فوغۇنى، كۇچانـڭ ئـۆرۈكـى،
قەشقەرنىڭ ئانىرى، خوتەننىڭ ياڭقى، ئاقسۇنىڭ ئالمـسـى، ئـا
تۇشنىڭ ئەنجۈرى؛ جېجياڭنىڭ لۇڭجىڭ چېيى؛ ئىچكى موڭغۇلنىڭ
سەنخې ئېتى، شەنشىنىڭ كۆمۈر كېنى، لياۋنىڭنىڭ تۆمۈر كـېـنـى
قاتارلىقلار ...

ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەللىكى ۋە بايلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ماتې
رىياللارنى تېخىمۇ كۆپ توپلاپ، ۋەتىنىمىزنىڭ باي ۋە گۈزەللىكـ
گە بولغان تەسىراتىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرايلى.

پەم ۋە پاراسەت

بىز تۇرمۇشتا ھەر خىل مەسىلىلەرگە يولۇقۇپ تۇرىمىز. مەسىلىلەرگە بولغان قارىشىمىز ۋە ھەل قىلىش ئۇسۇلىمىز ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، كۆپ ھاللاردا نەتىجىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردە جانلىق، قىزىقارلىق ھېكايىلەر بايان قىلىنغان. ئۇلار بىزگە مەسىلىلەرگە قانداق قاراش، قانداق ئويلاشنى ئېيتىپ بېرىدۇ. قېنى، بىز كۆپرەك ئوقۇپ، كۆپرەك ئويلىنىپ باقايلى.

23 ئەقىللىق بالا

بۇرۇنسىدا، ئىنتايىن ئاچ كۆز، ھىيلىگەر بىر باي ئۆتكەنىكەن. ئۇ يېرىنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ، تۇرلۇك ھىيلە ـ مىكىرلەر بىلەن ھوسۇلنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدىكەن.

بىر يىلى، بىر نامرات دېھقان بۇ باي بىلەن ئىجارە توختىمى تۈزگىلى بارماقچى بوپتۇ. بىراق، ئون ياشلىق ئوغلى: «دادا، بۇ ئىشقا مەن بارايچۇ!» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. دېھقان ماقۇل بوپتۇ.

بالا باينىڭ ئۆيىگە بېرىپ، كېلىش مەقسىتىنى ئېيتقاندىن كېيىن:

— سىلى بۇ يىل تېرىلغان زىرائەتنىڭ قايسى قىسمىنى ئالىدىلا؟ — دەپ سوراپتۇ.

«دادىسى ھاماقەتنىڭ مۇشتەك شۇمنى ئەۋەتكىنىنى قاراڭلار، — دەپ كۈلۈپتۇ باي ئىچىدە، — تازا شۇمۇلدۇرغان بولدۇم - دە!»

— ئاستى قىسمىنى، — دەپتۇ باي توختامغا قول قويۇپ.

بالا قايتىپ كېلىپ، ئائىلىسىدىكىلەرگە بۇغداي تېرىشقا مەسلىھەت بېرىپتۇ.

بۇغداي پىشقاندا، باي ئىجارە يىغىشقا كەپتۇ. دېھقان بۇغدايلىرىنىڭ باشقىنى ئۈزۈۋېلىپ، غوللىرىنى بايغا قالدۇرۇپتۇ. باي غەزەپلەنگەن ھالدا ھەيۋە قىلغانكەن، ئەقىللىق بالا توختامنى چىقىرىپ كۆرسىتىپتۇ. باي غىڭ قىلالماي قاپتۇ.

ئىككىنچى يىلى بالا يەنە توختام تۈزگىلى بېرىپتۇ. «بۇ قېتىم ئەدىپىڭنى راسا بەرمەيدىغان بولسام» دەپ ئويلاپتۇ باي ۋە:

— بۇ يىل زىرائەتنىڭ ئۈستى قىسمىنىمۇ، ئاستى قىسمىنىمۇ ئالىمەن، — دەپتۇ.

— دېگەنلىرىدەك بولسۇن، — دەپتۇ بالا مېيىقىدا كۈلۈپ.

ئۇ قايتىپ كېلىپ، ئۆيىدىكىلەرگە: «بۇ يىل قوناق تېرايلى» دەپتۇ.

كۈز كەپتۇ. دېھقان قوناقنىڭ بېشىنى ئۈزۈۋېلىپ، شېخىنى قالدۇرۇپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچقان باي:

— مەن بۇ يىلقى زىرائەتنىڭ ئۈستى قىسمىنىمۇ، ئاستى قىسمىنىمۇ ئالىمەن دېگەن ئىدىمغۇ! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— دېگەنلىرىدەك بولدى، — دەپتۇ بالا كۈلۈپ تۇرۇپ، — قارىسىلا، بۇ قوناق شاخلىرىنىڭ ئۈستىمۇ، ئاستىمۇ شۇ پېتى تۇرمامدۇ!

باي بۇ نۆۋەتمۇ ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلىپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر بوپتۇ.

ئۇچىنچى يىلى بالا توختام تۈزگىلى بارغاندا، باي: «ئەمدىغۇ دەردىمنى ئالارمەن» دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

— يەردىن ئۈنۈپ چىققانىنىڭ ھەممىسىنى ئالىمەن! — دەپتۇ. بالا رازىلىق بىلدۈرۈپ:

— دېگەنلىرىدەك بولسۇن! — دەپتۇ.

دېھقان ئوغلىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە پىياز تېرىپتۇ. كۈز بولغاندا باي كەپتۇ. ئۇ ئېتىزلىقتىكى ھەممە پىيازنى يىغىۋالماقچى بوپتىكەن، بالا توختامنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— قارىسىلا، توختامدا سىلى يەردىن ئۈنۈپ چىق-

دېكابىر 5 - 2005

قانىنىڭ ھەممىسىنى ئالمەن دېگەن، شۇڭا سىلىگە پىيازنىڭ كۆكى تېگىدۇ، يەر تېگىدىكى پىياز توختام بويىچە بىزگە قالىدۇ، — دەپتۇ.

يەنە ئۇتتۇرۇپ قويغان باي دەردكە چىدىمايۋ ئۆيىگە بېرىپلا ئاغرىپ قاپتۇ ۋە ئۇزاق ئۆتمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. يېزىدىكى دېھقانلار ئۇنىڭدىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، ئەقىللىق بالىغا باركاللا ئېيتىشىپتۇ.

تېكستنى روللارغا بۆلۈنۈپ ئوقۇپ باقايلى.

بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى يازالايمەن.

توختام

ھەيۋە قىلىش

غەزەپلىنىش

غىڭ قىلالماسلىق

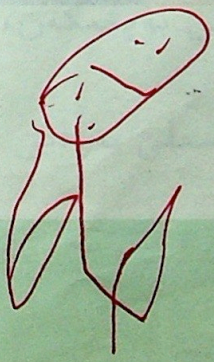

بۇ چۆچەكنى ئاتا - ئانامغا ئېيتىپ بېرەي.

ئىككىمىز تېكىست مەزمۇنى بويىچە رول ئېلىپ باقايلى.

24 نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

شەھەرگە بېرىشقا ۋاقتىم يوق

ئەپەندىمنىڭ بىر يېزىلىق ئاغىنىسى ئۇنىڭدىن شەھەردىكى دوستىغا خەت يېزىپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. نەسرىدىن ئەپەندى:

— جېنىم بىلەن يېزىپ بېرەتتىم، بىراق شەھەرگە بېرىشقا ۋاقتىم يوق، — دەپ ئۆزرە ئېيتىپتۇ.

— ئەپەندىم، سىزنى شەھەرگە بېرىڭ دېگىنىم يوق، خەت يېزىپ بېرىڭ دەۋاتىمەن، — دەپتۇ ئاغىنىسى.

— رەنجىمەڭ، ئاغىنە، مەن يازغان خەتنى ئۆزۈمدىن باشقا ئادەم ئوقۇيالمايدۇ. سىزگە خەت يېزىپ بەرسەم، ئۆزۈم بېرىپ دوستىڭىزغا ئوقۇپ بەرسەم بولىدۇ، — دەپتۇ ئەپەندىم.

2005 - يىلى 7 - دېكابىر

ئەپەندىمنىڭ مەسلىھىتى

ئەپەندىمنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان بىر كىشى كېلىپ:

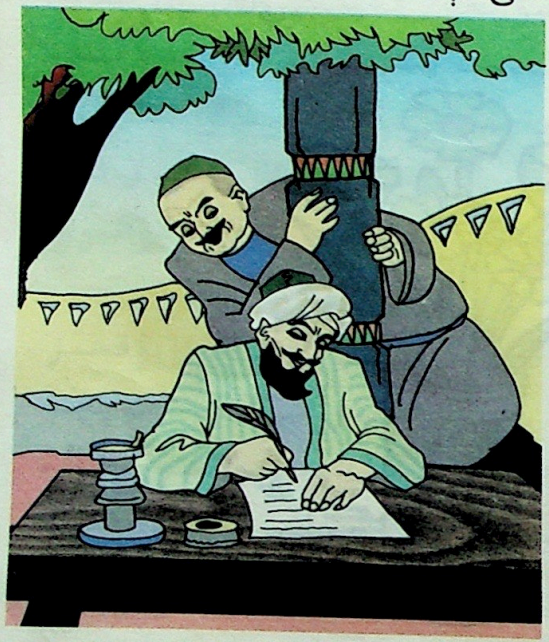
— ئەپەندىم، دۇنيادا نۇرغۇن ئىشلارغا دۇچ كەلدىم، قايسىسىنى ئۇنتۇپ، قايسىسىنى يادىمدا ساقلاشنىمۇ بىلەلمەي قالدىم، بىر مەسلىھەت بېرىڭا، — دەپتۇ.

— بۇ دۇنيادا باشقا كىشىدىن كۆرگەن ياخشىلىقىڭىز بولسا، ئۆلگۈچە ئېسىڭىزدە ساقلاڭ؛ باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىقىڭىز بولسا، ئۇنى دەررۇ يادىڭىزدىن چىقىرىپ تاشلاڭ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم.

نومۇسنى بىلمەيدىغان ئادەم

ئەپەندىم بىر يېقىن دوستىغا خەت يېزىۋاتقاندا، بىرى ئۇنىڭ كەينىگە كېلىپ، ئوغرىلىقچە خەتنى ئوقۇپتۇ. بۇنى سېزىپ قالغان ئەپەندىم خەتنىڭ ئاخىرىغا: «قەدىرلىك ئاغىنە، ساڭا يازىدىغان گەپلىرىم كۆپ ئىدى، بىراق نومۇسنى بىلمەيدىغان بىر ئادەم كەينىمدە تۇرۇپ خېتىمنى ئوغرىلىقچە ئوقۇۋاتىدۇ» دەپ يېزىپتۇ.

— ئەپەندىم، ئادەمنى نېمىشقا ھاقارەت قىلىسىز، خېتىڭىزنى كىم ئوقۇپتۇ؟ — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم تېرىكىپ.

— ئوغرىلىقچە ئوقۇمىغان بولسىڭىز، ھاقارەت قىلغانلىقىمنى نەدىن بىلدىڭىز؟ — دەپتۇ ئەپەندىم.

بۇ لەتىپلەرنى پىششىق ئوقۇشنى مەشىق قىلاي، ئۆز تىلىمغا ئايلاندۇرۇپ سۆزلەپ بېرەي.

مەنمۇ خېلى كۆپ لەتىپە ۋە يۇمۇرلارنى بىلىمەن. كېلىڭلار، بىز لەتىپە، يۇمۇر ئېيتىشايلى.

ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان بىر لەتىپىنى ياد يېزىپ باقاي.

25 ماهىر رەسسام دېسلو

ئىتالىيىدە دېسلو ئىسملىك بىر بالا بار ئىدى. ئاللىقاچان يېشىدا دادىسى، يەتتە يېشىدا ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇ باشپاناھسىز يېتىم بولۇپ قالدى. كېيىن، ئەخلەتتىن كېرەكلىك بۇيۇملارنى يىغىپ جان باقىدىغان بىر بوۋاي ئۇنى بېقىۋالدى.

بوۋاي بىلەن دېسلو كۈندۈزى ئەخلەت ئارىسىدىن تاپقان نەرسىلىرىنى سېتىپ جان باقسا، كېچىسى كاردون قەغەزدىن ياسىۋالغان كەپىسىدە ياتاتتى. ئۇلار خۇددى ئاتا ـ بالىدەك بىر ـ بىرىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. بوۋاي ھەمىشە: «بالام، بۇنداق تىرىكچىلىك قىلىش مەن بىلەنلا كەتسۇن، ئاز ـ تولا ئېشىنسامىلا، سېنى مەكتەپكە بېرىمەن. سەن ئوقۇشۇڭ كېرەك!» دەيتتى.

لېكىن، بىرنەچچە ئايدىن كېيىن بوۋاي تۇيۇقسىز ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى ـ دە، بىرنەچچە كۈن ئۆتمەيلا ئۆلۈپ كەتتى. دېسلو يەنە يالغۇز قالدى، كۈن ئېلىشى قىيىنلاشتى. بىراق، ئۇ بوۋاينىڭ «ئوقۇ، ياراملىق ئادەم بول» دېگەن سۆزلىرىنى ئېسىدە

سىدىن چىقارمىدى. ئۇ ئەخلەت ساندۇقلىرىدىن چىرايلىق نەقىش، خەتلەر بېسىلغان سۇلياۋ خالتا ۋە قەلەي قۇتىلارنى ئۇچراتسا، نەقىش ۋە خەتلەرنى سو-يۇۋېلىپ، ئەخلەت ئارىسىدىن تېپىۋالغان دەپتىرىگە چاپلىۋالمىدىغان بولدى. ئۇ: «مۇشۇلارنى دوراپ سىزىۋەرسەم، رەسىم سىزىشنى، خەت يېزىشنى ئۆگىنىۋالمامدىمەن» دېگەنلەرنى ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مىڭ تەسلىكتە ئېشىنغان ئازغىنا پۇلىغا ئىككى قېرىنداش قەلەم، بىر سىزغۇچ، قەغەز ۋە بىرئاز بو-ياق سېتىۋالدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇ ھەر ئاخشىمى كوچا چىرىغىنىڭ يورۇقىدا دەپتىرىگە چاپلىۋالغان نەقىش، خەتلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىشنى زېرىكمەي مەشىق قىلىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر يىلدىلا نەقىش، خەت، رەسىملەرنى دەپتىردىكى نۇسخىلاردەكلا سىزالايدىغان ۋە يازالايدىغان بولۇپ قالدى.

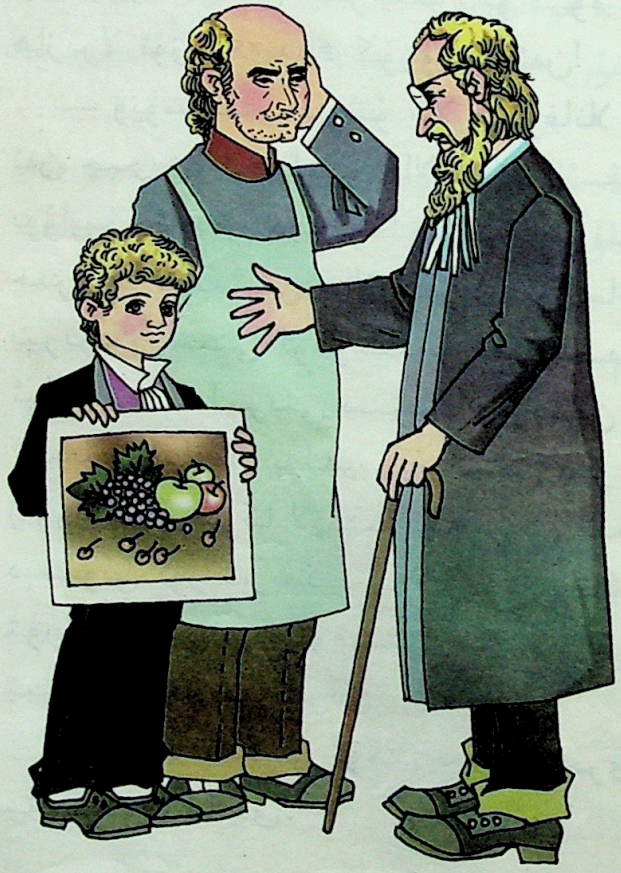
بىر كۈنى، بىر دۇكاننىڭ ۋېۋىسكىسىغا دېسلونىڭ كۆزى چۈشتى. بۇ مېۋە - چېۋە دۇكىنى بولۇپ، ۋېۋىسكىدىكى مېۋىلەر زادىلا مېۋىگە ئوخشىمايتتى، خەتلەرمۇ قىڭغىر - قىيسىق يېزىلغانىدى.

— ۋېۋىسكىنىزنى قايتا سىزىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى

ئۇ دۇكان خوجايىنىغا. خوجايىن ئۇنى كەمستكەندەك كۇلۇپ قويۇپ:

— ھەي بالا، سەن رەسىم سىزالمساڭ، ئەسكى - تۇسكى يىغىپ يۈرەتتىڭمۇ! — دېدى.

— مەن راستلا سىزالايمەن، بۇ ۋېتىسكىنى ماڭا بېرىڭ، ئەتە ئەكېلىپ بېرىمەن، سىزغىنىمغا ھەق ئالمايمەن.

ئۇنىڭغا بىردىنلا ئامراقلىقى كەلگەن خوجايىن:

— بولىدۇ، ئاپىرىپ سىزىپ باققىن، قاملاشتۇرالمىساڭ ئەدىپىڭنى بېرىمەن جۇمۇ، — دېدى.

ئەتىسى ئە-

ەندە، دېسلو كېچىچە ئىشلەپ پۈتكۈزگەن ۋېلىسكىنى كۆتۈرۈپ دۇكانغا باردى. بۇ چاغدا، دۇكان خوجايىنى سالاپەتلىك بىر بوۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ تۇراتتى. خوجايىن ۋېلىسكىنى كۆرۈپ ھەيرانلىقىدىن تۇرۇپلا قالدى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى:

ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق! بۇ مېۋە ـ چېۋىلەر گويا ھازىرلا ئۈزۈلگەندەك كۆرۈنىدىكەن!

ـــ ۋېلىسكىنى مۇشۇ بالا سىزغانلا بولسا، ھەقىقەتەن چېچەن، ئەقىللىق بالا ئىكەن، ـــ دېدى ھېلىقى بوۋايمۇ، ئاندىن دېسلوغا قاراپ، ـــ سەن بىز بىلەن خىزمەت قىلىشنى خالامسەن؟ مەن ساڭا ئىش ھەققى بېرىمەن، سېنى ئوقۇشقىمۇ ئەۋەتىمەن، سەن ماڭا ئېلان رەسىملىرىنى سىزىپ بېرىسەن.

دېسلو ماقۇل بولدى. بۇ كىشى بىر يېمەكلىك زاۋۇتىنىڭ ماركا لايىھىلىگۈچىسى ئىدى. كېيىن، ئۇ دېسلونى ئۆز تەربىيىسىگە ئېلىپ، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇتتى، يەنە گۈزەل سەنئەت مەكتىپىگە ئوقۇشقا بەردى.

دېسلو تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئاخىرى داڭلىق رەسسام بولۇپ قالدى.

دېسلونىڭ جاپاغا چىداپ ئىزدىنىپ ئۆگىنىش روھى مېنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى. تېكستنى قايتا ئوقۇپ چىقاي.

دېسلوغا ئوخشاش تىرىشچان بالىلار توغرىسىدا يەنە نۇرغۇن ھېكايە - چۆچەكلەرنى بىلىمەن.

بىزنىڭ ئارىمىزدىمۇ مۇشۇنداق بالىلار بار. بىز بۇ توغرۇلۇق بىلىدىغانلىرىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

ئۆزۈم خالىغان بىر ئابزاسنى كۆچۈرۈپ يېزىپ باقاي.

يۇقىرىقى تېكىستلەر بىزگە ئەقىل ئىشلەتىشكە ماھىر بولۇشنى، جاپاغا چىداپ ئۆگىنىشنىڭ كىشىلىك ھاياتتىكى ئەھمىيىتىنى ئېيتىپ بەردى. تۆۋەندىكى تېكىست بىزگە يەنە قانداق ئىلھام بېرەركىن؟ تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، ئۇنىڭدا قانداق ھېكايە سۆزلەنگەنلىكىنى چۈشىنىۋالايلى، ئاندىن ئەمەلىيەتكە باغلاپ تەسىراتىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

26* شىر بىلەن بۇغا

ئورمانلىقتا چىرايلىق بىر بۇغا ياشايدىكەن.

بىر كۈنى، ئۇسساپ كەتكەن بۇغا كۆلگە بېرىپ، راھەتلىنىپ سۇ ئىچىشكە باشلاپتۇ. سۇ پەسۈزۈك كۆل سۈيى خۇددى بىر ئەينەككىلا ئوخشايدىكەن. بۇغا تۇيۇقسىز ئۆزىنىڭ كۆلدىكى شولىسىنى كۆرۈپ قېلىپ: «ۋۇي، بۇ مەنمۇ؟» دەۋېتىپتۇ.

بۇغا مىدىرلىغانكەن، سۇدىكى شولىسىمۇ تەۋرەنىشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنچە چىرايلىقلىقىغا زادىلا دىققەت قىلىپ باقمىغانكەن! ئۇ كېتىشكە ئالدىرىماي، سۇغا قاراپ ئۆزىنىڭ گۈزەللىكىنى تاماشا قىپتۇ: «ئوھۇ، بەدىنىم نېمىدېگەن ئۆلچەملىك، مۇڭگۈزلىرىم نەقەدەر نەپىس ۋە ئۆزگىچە، خۇددى ئىككى تال چىرايلىق مارجان شېخىغىلا ئوخشايدىكەن!»

غۇررىدە چىققان شامال كۆل سۈيىدە قات ـ قات چەمبەرلەرنى ھاسىل قىپتۇ. تۈيۇقسىز بۇغىنىڭ كۆزى ئىككى پۇتىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، ئىختىيارسىز ئاغزىنى پۇرۇشتۇرۇپ، قوشۇمسىنى تۇرۇپ: «ماۋۇ پۇتلىرىمنىڭ ئىنچىكىلىكىگە قارىمامدىغان، بۇلار مېنىڭ چىرايلىق ئىككى مۈڭگۈزۈمگە قانداقمۇ ماس كېلەلەيدۇ!» دەپتۇ.

بۇغا پۇتلىرىدىن ئاغرىنىشقا باشلاپتۇ. ئۇ كەيپى ئۇچقان ھالدا كېتىشكە تەمشىلىپ تۇرغاندا، تۇيۇقسىز يىراقتىن كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ تۇ. ئۇ سەگەكلىك بىلەن قۇلىقىنى دىڭ قىلىپتۇ، توغرا، ئاياغ تىۋىشى ئىكەن! بۇغا «شاپپىدە» بۇرۇلۇپ قارىسا، بىر شىر ئۆزىگە ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقۇدەك!

بۇغا ئارىسالدى بولماي، ئۇزۇن پۇتلىرىنى ئىشقا سېلىپ قېچىپتۇ. كۆچلۈك پۇتلار چاتقال ئارىسىدا چېپىشقا باشلاپتۇ. ئانچە ئۆتمەي ياۋۇز شىر نە ـ نەلەردە قاپتۇ. روھى چۈشكەن شىر قوغلاشتىن يالتىيىپ قالغان چاغدا، بۇغىنىڭ مۈڭگۈزلىرى دەرەخ شاخلىرىغا ئىلىشىپ قاپتۇ. شىر بۇ پەيتنى چىڭ تۇتۇپ، ئوقتەك ئېتىلىپ كەپتۇ. شىرنىڭ يېتىپ كې-

لەي دەپ قالغانلىقىنى كۆرگەن بۇغا پۈتۈن كۈچى بىلەن بىرلا يۇلقۇنۇپ، ئىككى مۆڭگۈزىنى شاختىن ئاجرىتىپتۇ ـ دە، يەنە جېنىنىڭ بېرىچە ئالغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. بۇ قېتىم، شىر ئۇنىڭغا يەنە يېتىشەل-مەپتۇ.

بۇغا بىر ئېرىق بويىغا كەلگەندە چېپىشتىن توختاپ ئارام ئاپتۇ. ئۇ ئۇھ تارتىپ: «چىرايلىق ئىككى مۆڭگۈزۈم جېنىمغا زامىن بولغىلى تاس قالدى، بىراق كۆرۈمسىز تۆت پۇتۇم مېنى شىرنىڭ ئاغزىدىن قۇتقۇزدى!» دەپتۇ.

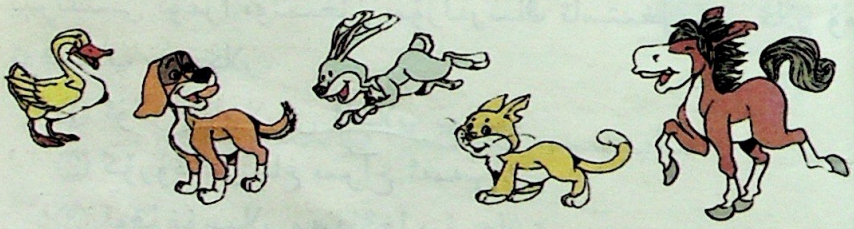

مەسىلە ھەل قىلىشتا پەم - پاراسەتلىك بولايلى

كۈندىلىك تۇرمۇشتا دائىم دېگۈدەك بەزى قۇلايسىزلىقلارغا ئۇچراپ تۇرىمىز. مەسىلەن: كېچىسى چىراغنى ياندۇرماقچى بولساق، ۋېكلىيۇچاتېلنى تاپالماي قالىمىز؛ بىنالاردىكى ئۆيلەرنىڭ دېرىزىسىنى سۇرتۇش تەس ھەم خەتەرلىك ئىش ...ئويلاپ بېقىڭ، سىز مۇشۇنداق قۇلايسىزلىقلارغا يولۇقۇپ باققانمۇ؟ ئالدى بىلەن، مۇشۇنداق مەسىلىلەرنى كىچىك گۇرۇپپىلاردا ئوتتۇرىغا قويۇپ، كۆپچىلىك قىزىقىدىغان بىرەر مەسىلىنى تاللاپ، ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ئۈستىدە ئىزدىنەيلى، ئاندىن بىردىن ۋەكىل سىنىپ بويىچە سۆزلىسۇن. قېنى، قايسى گۇرۇپپا مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايدۇ، قايسى گۇرۇپپا مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى تاپالايدۇ؟ قايسى گۇرۇپپا ئېنىق، چۈشىنىشلىك ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ؟ ئاخىردا باھالاپ باقساق بولىدۇ.

يېزىقچىلىق مەشقى

بىز خېلى كۆپ مەسەل، چۆچەك ۋە ھېكايىلەرنى ئوقۇپ ئۆتۈق. بۇ قېتىم ھايۋانلارغا ئائىت چۆچەك يېزىشنى مەشق قىلىمىز. ئەسىرىگىزدە بىرنەچچە ھايۋاننى پېرسوناژ قىلىڭ. يېزىشتىن بۇرۇن، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى تەسەۋۋۇر قىلىڭ، ئاندىن يېزىڭ. يېزىپ بولغاندىن كېيىن كۆپچىلىككە ئوقۇپ بېرىڭ. قېنى، كىمنىڭ چۆچىكى ئەڭ قىزىقارلىق ئىكەن؟

بايقىغانلىرىم

ھاكاۋۇر، قورقۇنچاق، كۆرۈمسىز، نادان

كەمتەر، باتۇر، كۆركەم، ئەقىللىق

تىل خەزىنىسى

تۆۋەندىكى ماقال ـ تەمسىللەرنى يادلىۋالاي.

- مىڭ چاقىرىملىق ئۇزۇن سەپەرمۇ بىر ئىنچى قەدەمدىن باشلىنىدۇ.
- مىڭ ئالتىلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا.
- ساپ ئالتۇن بولماس، ئەيىبسىز ئادەم بولماس.

تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، «ق، چ، ن» تاۋۇشىنىڭ يېزىلىشى توغرا بولمىغان سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سىزىڭلار ۋە توغرىلاپ يېزىڭلار.

① ئۇلار ياتاخلارنى ئاچلاپ بوپتۇ.
② كۆرۈڭگەن تاغ يىراخ ئەمەس.
③ ئوقۇغۇچىلار مەيدانغا سۇ چاشتى.
④ ئىشكنى ئاشما.

تۆۋەندىكى سۆزلەر ئىچىدىن ئۆزئارا جۈپ سۆز ياسىغىلى بولىدىغان سۆزلەرنى تېپىپ، جۈپ سۆز ياسىڭلار.

~~پەم، خۇشال، ئوپۇل، پۇتمەس، چاي~~
~~تۇگىمەس، پاي، خۇرام، پاراسەت، توپۇل~~

بۇ سۆزلەرنىڭ يېقىن مەنىسىنى بىلىۋالدىم.

باشپاناھسىز ـ ئىگە-ياقىسىزھەممىشە ـ دائىم
كەمستىش ـ مارا-ئىلىشدەررۇ ـ تېز
دۇچ كېلىش ـ يولۇقۇش نەپىس ـ چىرايلىق
زامان بولۇش ـ يېشىغاچىقىسەگەك ـ نەۋرىشىيار
سىن

ئوقۇپ باقاي

مايسىنى تارتىپ ئۆستۈرۈش

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادەم ئۆتكەنكەن. ئۇ ئېتىزلىقىدىكى مايسىلارنىڭ چاپسانراق ئۆسۈشىنى ئۈمىد قىلىپ، ھەر كۈنى ئېتىزغا بېرىپ قاراپ باقىدىكەن. بىر كۈن ئۆتۈپتۇ، ئىككى كۈن ئۆتۈپتۇ، ئۇچ كۈنمۇ ئۆتۈپتۇ. ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ ئېتىز بېشىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا، بۇياقتىن ـ ئۇياققا مېڭىپتۇ ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئۇلارنى تېزرەك ئۆستۈرىدىغان ئامال تاپمسام بولمىدى» دەپتۇ.

ئاخىر ئۇ بىر ئامال تېپىپتۇ ۋە ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئېتىزلىققا كېلىپ، مايسىلارنى بىردىن ـ بىردىن يۇقىرىغا تارتىشقا باشلاپتۇ.

پېشنىدىن تا كۈن ئولتۇرغۇچە ئىشلەپ ھېرىپ ھېچ ھالى قالماپتۇ.

ئۇ ھاسراپ - ھۆمۈدىگەن ھالدا ئۆيگە كېلىپ:

— بۈگۈن ھېرىپ ئۆلەيلا دېدىم! دېگەنىلەن ئەمگىكىم زايە كەتمىدى، مايسىلار ئوبدانلا ئۆسۈپ قالدى، — دەپتۇ.

ئوغلى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقرالماي، ئەتىسى ئېتىزلىقىغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، مايسىلارنىڭ ھەممىسى سولىشىپ يېقىلىپ قالغان ...

مېھمان - مۇھەببەت

مېھمان - مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ مېھمان - مۇ-
ھەببەت — ئاپتوبۇستا بوۋاي - مومايلارغا ئورنە-
مىزنى بوشتىپ بەرگەنلىك؛ مېھمان - مۇھەببەت —
ئىشتىن قايتىپ كەلگەن ئاتا - ئانىمىزغا بىر پىيالە
چاي قۇيۇپ بەرگەنلىك؛ مېھمان - مۇھەببەت —
دوستلىرىمىزغا ئىللىق قولىمىزنى سۇنغانلىق. مې-
ھمان - مۇھەببەتنى يەنە قانداق ئۇسۇللار بىلەن ئە-
پادىللىگىلى بولىدۇ؟ بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر بىز-
گە بۇنى ئېيتىپ بېرىدۇ. بىز مېھمان - مۇھەببەت-
مىزنى يەلەن تۇرمۇشنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرەيلى.

27 مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبە

بىر ئالىم بىر باشلانغۇچ مەكتەپكە كەلدى. ئۇ مەكتەپ مۇدىرىغا ئۇچ ئوقۇغۇچىنى چاقىرىپ بەرسە، ئۇلارغا بىر ئويۇننى ئوينىتىپ باقماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

ئىشخانىغا ئۇچ ئوقۇغۇچى كىردى. ئالىم سومكىسىدىن بىر بوتۇلكا ۋە يىپقا باغلاقلىق ئۇچ قوغۇشۇن ساقىنى ئالدى. ئۇ بوتۇلكىنى يەرگە قويدى ۋە ھەر بىر بالىغا بىردىن ساقىنى بېرىپ، يىپنىڭ ئۇچىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ، ساقىلارنى بوتۇلكىغا سېلىشنى ئېيتتى. بالىلار ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلدى.

— سىلەر بۇ بوتۇلكىنى بىر قۇدۇق، قولۇڭلاردىكى ساقىنى ئۆزۈڭلار دەپ بىلىڭلار، — دېدى ئالىم، — ھازىر قۇدۇقتا سۇ يوق. كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، قۇدۇقنىڭ ئېغىزىمۇ بەك كىچىك، بىر قېتىمدا ئاران بىر ئادەم چىقالايدۇ. بۇنى ئېسىڭلاردا تۇتۇۋالدىڭلارمۇ؟

بالىلار تەڭلا جاۋاب بېرىشتى:

— تۇتۇۋالدۇق!

ئالىم چۆگۈننى ئېلىپ «قۇدۇق»قا سۇ قۇيۇشقا

باشلىدى ۋە سۇ قويۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ــ خەتەرلىك! تېز چىقىپ كېتىڭلار، بىر ...ئىكى...

بىر قىزچاق ئىككى ھەمراھىغا پەس ئاۋازدا:

— تېز! سەن ئاۋۋال چىق، ئاندىن سەن، ئاخىرىدا مەن! — دېدى.

ئالىم: «ئوچ!» دېيىشى بىلەن تەڭ، ئوچ بالا سا-قىلارنى ئوخۇشلۇق ھالدا بىر - بىرلەپ تارتىپ چى-قىرىۋالدى.

ئالىم ھېلىقى قىزچاقتىن:

— سىز بايا ئىككى ساۋاقدىشىڭىزغا نېمە دېدى-ڭىز؟ — دەپ سورىۋىدى، قىزچاق دېگىنىنى ئەينەن ئېيتىپ بەردى.

— سىز نېمىشقا ئۇنداق قىلمىسىز؟ — دەپ سو-رىدى ئالىم. قىزچاق ئويلىنىپ تۇرمايلا:

— خەتەرلىك ئەھۋالدا، ئالدى بىلەن باشقىلارنى ئويلاش كېرەككۇ! — دېدى.

ئالىم ھاياجانلانغان ھالدا قىزچاقنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى، ئاندىن مەكتەپ مۇدىرىغا قاراپ:

— بۇ تەجرىبىنى كۆپ قېتىم ئىشلەپ باقتىم، ھەر قېتىمدا بالىلار ساقىنى تېز چىقىرىۋېلىشنى تا-لىشىپ قالدى، نەتىجىدە ساقىلار بوتۇلكا ئېغىزىغا تىقىلىپ قېلىپ، بىرىمۇ چىقالمىغانىدى. بۇگۈن بۇ تەجرىبەم مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى، — دېدى.

مەن تېكستتىكى پېرسوناژلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەپ، دىئالوگلارنى پەرقلەندۈرۈپ ئوقۇپ باقاي.

مۇزاكىرىلىشىپ باقايلى، تەجرىبە نېمە ئۈچۈن مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى؟

28 هېيت، كۇنى[1]

ئىرپان بىلەن مەن ئۇدۇل قوشنا ئىدۇق، يەنە كېلىپ بىر سىنىپتا ئوقۇيتتۇق. مەكتەپكە بىللە باراتتۇق، مەكتەپتىن بىللە قايتاتتۇق، مەھەللىدىكى ئويۇنلاردىمۇ بىللە ئىدۇق. بەزى ئاخشاملىرى تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇكىدە، بەزى ئاخشاملىرى بىزنىكىدە ئىشلەيتتۇق.

بىرەر ئايىنىڭ ئالدىدا ئاپام بىلەن ئىرپاننىڭ ئاپىسى نېمە توغرۇلۇق تەگىشىپ قالدىكىنتاڭ، بىر-بىرىنىڭ چىرايىغىمۇ قاراشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئاپام: «ئەمدى ئاۋۇ قوشنىمىزنىڭ بالىسى بىلەن ئارىلاشقۇچى بولما!» دېدى كەسكىنلىك بىلەن. لېكىن، مېنىڭ ئىرپان بىلەن بۇرۇنقىدەك ئۆتكۈم بار ئىدى. شۇ گەپ بولۇپ ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆيىدىن چىقىشىغا، ئىرپان بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدىم. قىزىق ئىش، ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا، بىر-بىرىمىزگە گەپمۇ قىلماي، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ پەلەمپەيدىن چۈشتۇق. بىنادىن چىققاندىمۇ ئىرپان

---

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى قادىر ئارسلان.

ئالدىدا، مەن ئارقىدا ماڭدىم. بۇرۇلۇپ قارىسام، ئاپام دېرىزىگە يۈزىنى يېقىپ قاراپ تۇرۇپتۇ.

ھويلىدىن چىقىشىمغا، ئىرپان مېڭىشتىن توختىدى ۋە ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ كۈلدى، مەنمۇ كۈلدۈم. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بۇرۇنقىدەك قاتارلىشىپ ماڭدۇق. قىزىق ئىكەن بۇ ئانىلىرىمىز، ئۆزلىرى يامان بولۇشۇپ قېلىشسا، بىزنىمۇ يېقىن ئۆتۈشكىلى قويمايدىكەن؟ بوپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا مۇنداقراق يۈرگىنىمىز بىلەن، ئۇلار كۆرمىگەندە ئوخشاش ئۆتۈپرىمىز!

لېكىن، ئىككى ئانىنىڭ قېيىدىشىپ قېلىشى بىزگە بىرمۇنچە قۇلايسىزلىقلارنى كەلتۈردى. ئەمدى بىز بىللە دەرس تەكرارلىيالمايتتۇق. ھويلىدا ئوينىغاندا، قاچان ئاپىمىز كۆرۈپ قېلىپ چاقىرىۋالىدىكىن، دەپ دەككە ـ دۈككە بولۇپ كۆڭۈللۈك ئوينىيالمايتتۇق. ئىشقىلىپ، ئىشلىرىمىز بۇرۇنقىغا ئوخشمايلا قالدى.

شۇ تەرىقىدە بىر ئاي ئۆتۈپ كەتتى، ئانىلىرىمىز ياخشىلىشىپ قالمىدىغاندەك قىلمايتتى. ئۇچ كۈندىن كېيىن قۇربان ھېيت بولاتتى. بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن چەت ئەلگە كەتكىنىگە يېرىم يىل بولۇپ قالغان

دادام بۇ ھېيتتا بىز بىلەن بىللە بولالمايتتى. يا دادام يوق، يا بۇرۇنقى ھېيتلاردىكىدەك ئىرپان بىلەن ئۆزئارا ھېيتلىشالماي كۆڭلۈم تازا يېرىم بولىدىغان بولدى ـ دە!

ئىچ پۇشۇقۇمنى ئىرپانغا ئېيتىپ:

ـــ چوڭلار بەك غەلىتە ئىكەن، بىزگە دائىم ياخشى ئۆتۈڭلار، ئاداۋەت ساقلىماڭلار، دەيدىكەن، ئۆزلىرى بۇنىڭغا ئەمەل قىلمايدىكەن، ـــ دېدىم.

ـــ شۇ ئەمەسمۇ! ـــ دېدى ئىرپان، ـــ ھېيتتا ئىككىمىز ھېيتلىشۋېرەيلى. كىم بىلىدۇ، شۇ سەۋەب بىلەن ئۇلار ئەپلىشىپ قالامدۇ تېخى!

ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى سائەت ئونلاردا ئىشىك چېكىلدى. ئىشىكنى ئاچسام، ئىرپان ئىكەن، ئۇ ئۇستى داستىخان بىلەن يېپىلغان چوڭ تاۋاقنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈۋالغانىدى. مەن بىرنېمە دېگۈچە، ئاپام چىقىپ قالدى. ئىرپان:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، گۈزەللىۇر ھەدە، قۇربان ھېيىتـ

ئىزغا مۇبارەك بولسۇن! — دەپ سالام بەرگىنىچە كىرىپ كەلدى.

— سىز ... سىزنىڭكىگىمۇ مۇبارەك بولسۇن! — دېدى ئاپام تەمتىرىگەن ھالدا، — قېنى، ئۆيگە كىرىڭ...

— ئاداش، سېنىڭ ھېيتىڭغىمۇ مۇبارەك بولسۇن! — دېدى ئىرپان ماڭا قاراپ، ئاندىن ئاپامغا بۇرۇلدى، — گۈزەلنۇر ھەدە، ئاپام: «سەمجانىڭ دادىسى ئۆيدە يوق، گۈزەلنۇرلار قۇربانلىق قىلالمىدى، بۇ بىر سان گۆشنى ئەكىرىپ بەر، بىللە قۇربانلىق قىلغىنىمىز بولسۇن» دەيدۇ. شۇڭا، ئاز بولسىمۇ...

ئاپامنىڭ كۆزلىرىگە غىلىمدە ياش كەلدى.

— بۇ ... بۇ ... بەك ئاۋارە بوپسىلەر، بۇنداق قىلمىساڭلارمۇ بولاتتىغۇ، — ئاپامنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — دادىڭىز، ئاپىڭىزغا رەھمەت، سىزگىمۇ رەھمەت، جېنىم بالام.

ئاپام تاۋاقنى ئېلىپ ئىتتىك ئۆرۈلۈپ ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى. مەن ئىرپاننى مۇرىسىدىن قۇچاقلىغىنىمچە مېھمانخانىغا باشلىدىم ...

چۈشتىن كېيىن، ئىرپان ئىككىيلەن پەلەمپەيدىن تەڭ چۈشۈپ، ساۋاقداشلىرىمىزنى ھېيتلىغىلى ماڭ-

دۇق. كەچتە قايتىپ كەلسەك، ئاپام بىلەن ئىرپاننىڭ ئاپىسى دەرۋازا ئالدىدا ئۇچراپ قالدى. ئۇلار قولتۇق-لىشىپ دوستلىرىنى ھېيتلىغىلى مېڭىپتۇ.

تېكستنى ئىچىمدە ئوقۇپ، ئەسەردە ئىپادىلەن-گەن ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى چۈشىنىۋالاي.

تۇرمۇشىمىزدا تېكستتىكى ۋەقەلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان ئىشلار كۆپ ئۇچرايدۇ. ھېيت - ئايەم-لەردە چوڭلارنى يوقلايدىغان، ئۆچ - ئاداۋەتلەر-نى تۈگىتىدىغان، ئۆزئارا مېھر - مۇھەببەت يە-تكۈزىدىغان نۇرغۇن ياخشى ئادەتلىرىمىز بار. قېنى، ھەممىمىز بىلىدىغانلىرىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

تېكستتىن ئۆزۈم خالىغان جۈملىلەرنى كۆچۈ-رۈپ يازاي.

مېهمر ـ مۇھەببەت يەتكۈزۈش قەدىمدىن تا ھا ـ
زىرغىچە ئىنسانلار بىلەن بىللە داۋاملىشىپ كەل ـ
مەكتە، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىزدىمۇ ھەر خىل شە ـ
كىلدە ئىپادىلەنمەكتە. تۆۋەندىكى ئىككى تې ـ
كىستنى ئوقۇغاچ، ئۇلاردىكى بالىلاردا قانداق
ئۆزگىرىشلەرنىڭ يۈز بەرگەنلىكى ئۈستىدە پىكىر
يۈرگۈزۈپ باقايلى ھەمدە پېرسوناژلارغا بولغان
قارىشىمىز ۋە ئوقۇش تەسىراتىمىزنى ئوتتۇرىغا
قويۇپ باقايلى.

29* كانۋا كۆڭلەك[1]

بۇۋامدىن يادىكار قالغان ئاشۇ كانۋا كۆڭلەك كو ـ
نىراپ، رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن بولسىمۇ، مەن ئۇچۇن
تولىمۇ ئەتىۋارلىق ئىدى. بۇ كۆڭلەكنى بۇۋام ئوتۇز ـ
چىلىق قىلىپ يۈرگەن 15 ياش چېغىدا ئانىسى ئۆز
قولى بىلەن تىكىپ بەرگەنىكەن. بۇۋام ئۇنى ھەتتا
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان يىگىتلىك چاغ ـ
لىرىدىمۇ يېنىدىن ئايرىماي، پەقەت ھېيت ـ بايرام
كۈنلىرىدە ياكى ئارمىيىنىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى ئىقبال تۇرسۇن.

پائالىيەتلىرىدىلا كىيگەنىكەن.

دېمىسىمۇ، ھاۋا رەڭ شايىگە يۇقىرى ماھارەت بىلەن كەشتىلەنگەن گۈل ئاجايىپ نەپىس ۋە چىرايلىق ئىدى. كۆڭلەكنىڭ ياقا، يەڭ ۋە ئالدى تەرەپلىرىگە ھەر خىل رەڭلەردىن زىچ ھەم ئىنچىكە كەشتىلەنگەن گۈل نۇسخىلىرىدىن بىر خىل جانلىقلىق ۋە جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى. مەنمۇ ئۇنى پەقەت ھېيت-بايرام كۈنلىرىدە ياكى مەكتەپتە پائالىيەت ئۆتكۈزۈلگەن چاغلاردىلا كىيەتتىم. بەزى ئوقۇتقۇچىلار كۆرۈپ ماختىشىپ كەتسە، قىزلار ھەۋەسلىنىپ قارىشىپ قالاتتى. دوستلىرىم بىرەر ئىشى بولۇپ قالسا، كۆڭلەكنى بېرىپ تۇرۇشۇمنى ئۆتۈنەتتى.

بىر يىلى ئەتىيازنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ئىدى. بىر كۈنى، يېزىدىكى تاغام ئوغلى مەسئۇتنى باشلاپ ئۆيىمىزگە كەلدى. كەچتە ئۆيگە كەلسەم، ئۇلار تاماق يەۋاتقانىكەن. خوشلىشىش ئالدىدا، ئاپام يېزىدىكى تۇغقانلىرىمىزنىڭ بالىلىرىنىڭ كىيىشى ئۈچۈن، مېنىڭ بەزى كىيىم ـ كېچەكلىرىمنى ئېلىپ بەردى. ئاندىن ئۇ يەنە نېمىنىدۇر ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىتتىك ئارقىغا ئۆرۈلۈپ نېرىقى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ ئانچە ھايال بولماي، مېنىڭ كانۋا كۆڭلەكمىنى ئېلىپ چىقىپ، مەسئۇتقا كىيگۈزۈپ قويدى. مەن لېۋىمنى چىشلەپ: «ئاپلا!» دەپ قالدىم.

تاغام بالىجانلىق بولۇپ، بىر ئائىلىنىڭ تىرىكچىلىكى ئېتىزغىلا قاراشلىق ئىدى. بىراق، ھەرقانچە بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، ئاپام كانۋا كۆڭلەكمىنى ئۇلارغا بېرىۋەتمەسلىكى كېرەك ـ دە!

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن، دومسىيىپ:

ـــ مېنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كۆڭلەكىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمىشقا ئۇنى مەسئۇتقا بېرىۋېتىسەن؟ ـــ دېدىم.

ـــ ئوغلۇم، ـــ دېدى ئاپام ئەستايىدىل قىياپەتتە، ـــ كانۋا كۆڭلەكنى بوۋاڭ ساڭا يادنامە قىلغان، سېنىڭ

هېچنېمىگە تېگىشمەيدىغان نەرسەكۇ. بۇنى ئوبدان بىلىمەن. بىراق، ئۇنى مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن ئىشلەتسەم، سەھرادا ئوقۇيدىغان ئاشۇ تۇغقىنىمىزنىڭ روھىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنىڭغا مەدەت بېرىش ئۇچۇن. قانداق، قىلغىنىم توغرا بوپتۇمۇ؟

مەن ئاپامنىڭ سۆزلىرىدىن نۇرغۇن - نۇرغۇن مەنىلەرنى چۈشىنىۋالدىم ۋە ئۇنىڭغا قاراپ ئامراقلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدىم.

30* يەتتە رەڭلىك گۈل[1]

بىر كۈنى، ژننىنى دۇكانغا بېرىپ يەتتە بولكا سېتىۋاپتۇ. ئۇ ئۇياق - بۇياققا قاراپ تاماشا قىلغاچ قايتىپ كېلىۋاتقاندا، ئەگىشىپ كېلىۋاتقان بىر كۆچۈك كاپلا قىلىپ چىشلەپ بىر بولكىنى ئەپقېچىپتۇ. ژننىنى:

— خەپ، سەن ئەسكى كۆچۈكنى! — دەپ ۋارقىرغىنىچە قوغلاپتۇ. لېكىن، كۆچۈككە يېتىشەلمىگىنى يەتمىگەندەك، يولدىن ئېزىپ قاپتۇ. ئۇ تىت - تىت بولغىنىدىن يىغلىۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا، بىر موماي كېلىپ، ئۇنى بىر باغقا باشلاپ كەپتۇ.

— يىغلىما، قىزىم! مەن ساڭا بۇ «يەتتە رەڭلىك گۈل»نى سوۋغا قىلاي! — دەپتۇ موماي، ئاندىن سېرىق، قىزىل، كۆك، يېشىل، قىزغۇچ سېرىق، سۆسۈن، يېشىل كۆك رەڭلىك يەتتە بەرگى بار بىر گۈلنى ژننىغا بېرىپتۇ.

— بۇ گۈلنىڭ بىر بەرگىنى ئۈزۈپ، ئۇنى پىرقىرىتىپ ئېتىپ ناخشا ئېيتساڭ، نېمە قىل دېسەڭ،

---

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى كاتايېف (رۇسىيە).

ئۇ شۇنى قىلىدۇ، — دەپتۇ مومای، ئاندىن ئۇنىڭغا بىر ناخشىنى ئۆگىتىپ قويۇپ، كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ژىننى سىناپ باقماقچى بولۇپ، سېرىق رەڭلىك بەرگىنى ئۈزۈپ پىرقىرىتىپ ئاتقاندىن كېيىن ناخشا ئېيتىپتۇ:

بەرگ، بەرگ، ئۇچقىن سەن،
ئۇچۇپ بارغىن شىمالغا،
يەنە ئۇچقىن جەنۇبقا.
ئۇچۇپ بارغىن شەرققە،
يەنە ئۇچقىن غەربكە.
بىر چۆرگىلەپ قايتىپ كەل،
مېنى ھەمدە بولكامنى
تېز يەتكۈزگىن ئۆيۈمگە.

كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە، ژىننى ئۆيىگە كېلىپ قاپتۇ، قولىدا بولكىلىرىمۇ شۇ پېتى تۇرغۇدەك.

«بۇ راستىنلا ھېكمەتلىك گۈل

ئىكەن، — دەپتۇ ژىننى، — بۇنى لوغقىغا سېلىپ قويايي.»

ئۇ ئانىسى بەك ياخشى كۆرىدىغان لوغقىنى كىتاب ئىشكابى ئۈستىدىن ئېلىشىغا، قولىدىن چۈشۈپ كېتىپتۇ. لوغقا يەرگە چۈشۈپ پارە - پارە بولۇپ كېتىپتۇ. ژىننى ئالدىرىغىنىچە قىزىل بەرگىنى ئۇ-زۇۋېلىپ ھېلىقى ناخشىنى ئېيتىپتۇ ۋە ئاخىرىغا ئۇلاپ: «ئەسلىگە كەلتۈر لوغقىنى!» دەپتۇ. ناخشا تۈ-گىشىگە، لوغقا پارچىلىرى بىرلىشىپ، لوغقا ئەس-لىي ھالىتىگە كېلىپ قاپتۇ.

ژىننى ھويلىغا چىقسا، ئوغۇل بالىلار «شىمالىي قۇتۇبقا بېرىش» ئويۇنى ئويناۋاتقۇدەك.

— مەنمۇ بىللە ئوينايچۇ، — دەپتۇ ژىننى، ئەمما ئوغۇل بالىلار ئۇنى ئارىغا ئالماپتۇ. ژىننى گۈلنىڭ كۆك بەرگىنى ئۈزۈپ ناخشا ئېيتىپتۇ ۋە: «ئاپار مې-نى شىمالىي قۇتۇپقا!» دەپتىكەن، شۇ ھامان سوغۇق شىمالىي قۇتۇپقا بېرىپ قاپتۇ. يازلىق كىيىم كە-يىۋالغان ژىننى قاتتىق توڭلاپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا، يەتتە ئاق ئېيىق ئۇنىڭغا قاراپ كەپتۇ. قاتتىق قورقۇپ كەتكەن ژىننى دەررۇ گۈلنىڭ يېشىل بەر-گىنى ئۈزۈپ ناخشا ئېيتىپتۇ ۋە: «مېنى دەرھال ئا-

پىرىپ قوي ئۆيۈمگە!» دەپتۇ. دەرۋەقە، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ژننى ئۆزىنى هويلىسىدا كۆرۈپتۇ. ئۇ باشقا هويلىغا بېرىپ قىزلار بىلەن ئويناپتۇ. قىزلارنىڭ خىلمۇخىل قونچاقلىرى بار ئىكەن. ژننى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك بەرگنى ئۈزۈپ ناخشا ئېيتىپتۇ ۋە: «دۇنيادىكى جىمى قونچاقلار مېنىڭ بولسۇن!» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، قونچاقلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىشكە باشلاپتۇ. قونچاق بالا، ئويۇنچۇق پىكاپ، ئويۇنچۇق ئايروپىلان ...دېگەنلەر هويلىغا، ئاندىن كېيىن كوچىلارغا توشۇپ كېتىپتۇ. شەھەردە قاتناش توسۇلۇپ قاپتۇ.

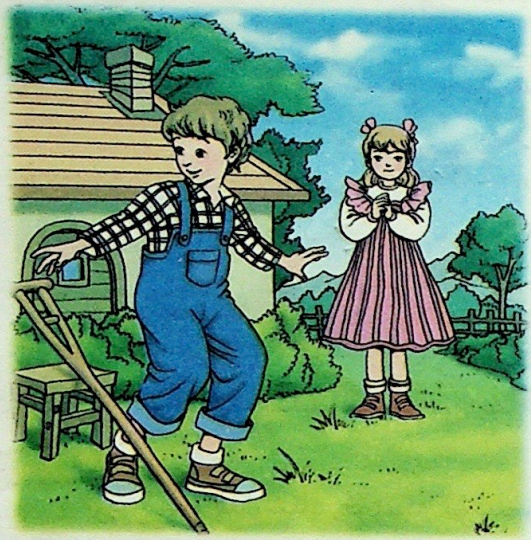
ژننى سۆسۈن رەڭلىك بەرگنى ئۈزۈپ ناخشا ئېيتىپتۇ ۋە: «قونچاقلارنى جايىغا ئاپىرىڭ!» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، بارلىق قونچاقلار غايىب بوپتۇ.

ئەمدى بىر تاللا بەرگ قاپتۇ. «بۇنى قالايمىقان ئىشلەتسەم بولمايدۇ» دەپ ئويلاپتۇ ژننى. ئۇ مېڭىپ ـ مېڭىپ چوڭ كوچىغا كەپتۇ. قارىسا، بىر ئوغۇل بالا بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇدەك.

ـــ ئىسمىڭ نېمە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ژننى.

ـــ ۋېتكا.

ـــ ۋېتكا، بىز مۆكۈشمەك ئوينايلىچۇ!

— بولمايدۇ، مېنىڭ بىر پۇتۇم مېيىپ، يۈگۈرەلمەيمەن.

— سەن چوقۇم يۈگۈرەلەيسەن! — دەپتۇ ژىننى، ئاندىن ئەڭ ئاخىرقى يېشىل كۆك رەڭلىك بەرگىنى ئۈزۈپ ناخشا ئېيتىپتۇ ۋە: «ۋېتكانى ساغلام بالا قىلىپ قويى!» دەپتۇ.

ۋېتكانىڭ پۇتى شۇ ھامان ساقىيىپتۇ. ئۇ ئورۇندىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، ژىننى بىلەن مۆكۈشمەك ئويناشقا باشلاپتۇ.

مەشق باغچىسى

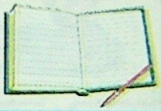

ئاغزاكى ئالاقە

ساۋاقداشلىرىمىزنى ماختاپ باقايلى

ھەربىر ساۋاقداشنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ئارتۇقچىلىقى بولىدۇ. بەزىلەر جاپاغا چىداپ مەشق قىلىپ، خەتنى چىرايلىق يازىدىغان بولىدۇ، بەزىلەر كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلارنىڭ بىلىدىغانلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ قولى چۈەر كېلىدۇ، ئۇلار ھەر خىل قول ھۈنەر ئىشلىرىنى قىلالايدۇ. بەزىلەرنىڭ باغرى يۇمشاق، ئۇلار باشقىلارنىڭ قىينىچىلىقلىرىغا كۈچىنىڭ يېتىشىچە ياردەم بېرىدۇ ...بۇ قېتىمقى ئاغزاكى ئالاقىدە ھەربىر ساۋاقداشنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ماختىماقچىمىز.

ئالدى بىلەن گۇرۇپپىلاردا ھەربىر ساۋاقداشنىڭ ئارتۇقچىلىقى توغرىسىدا ئويلىشىپ، ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى سۆزلەيلى. سايلىغان ۋەكىلىمىز سىنىپ بويىچە تونۇشتۇرسۇن. ئاخىردا، باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى كىم كۆپ بايقىغانلىقىنى باھالاپ باقساق بولىدۇ.

يېزىقچىلىق مەشقى

بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشقىدە مەزمۇن، دائىرە بەلگىلەپ بېرىلمىدى، خالىغىنىڭىزنى يازسىڭىز بولىدۇ. ھەر خىل كىشىلەر يازغان ئىشلارنى يازسىڭىزمۇ، ئۆزىڭىز ياقتۇرىدىغان مەنزىرە ۋە شەيئىلەرنى يازسىڭىزمۇ، ئۆزىڭىزنىڭ خۇشاللىقى ياكى خاپىلىقىڭىزنى يازسىڭىزمۇ بولىدۇ. يېزىشتىن بۇرۇن، باشقىلارغا نېمىنى ئېيتماپ بەرگۈڭىز بارلىقىنى ئويلىشۇۋېلىڭ. يازغاندا، ئالدى بىلەن ئىپادىلىمەكچى بولغان مەزمۇننى ئېنىق يېزىش كېرەك. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، كۆڭلىڭىزگە ياقمىغان يەرلىرى بولسا ئۆزگەرتىسىڭىز بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ مەۋسۇمدا يازغان ئەسەرلىرىڭىزنى رەتلەپ ياخشى ساقلاپ قويۇڭ.

بايقىغانلىرىم

دۇپدۇگىلەك، بۇدرۇققىنە، ئانارەك
كۈلۈمسىرەش، خۇشال - خۇرام، قەلبى شادلىققا تولۇش
تىپتىنچ، قويۇق تۇمان، سىم - سىم يامغۇر
ياپيېشىل، قاپقارا، ئاپئاق

تىل خەزىنىسى

تۆۋەندىكى ئەقلىيە سۆزلەرنى يادلىۋالاي

♣ تىرىشىپ ياخشىلىق قىل، ياخشى نام ئىزدە، ياخشى نامىڭ بىلەن مەڭگۈ تىرىك قال.

— يۇسۇپ خاس ھاجىپ

♣ ياخشىلىق بىلەن نام قالدۇرۇشنىڭ ئۆزى مۇكاپاتتۇر.

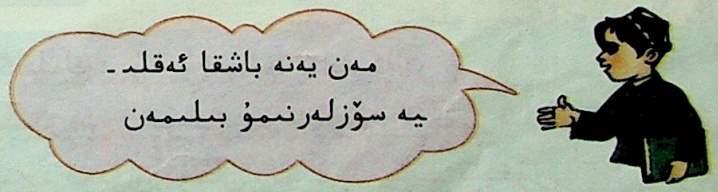
— ئەلىشىر نەۋائى

♣ ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر ئىززەت تاپىدۇ.

— ئابدۇللا خاراباتى

♣ مەھىر - ۋاپاسى يوق كىشى قۇياش بولغان تەقدىردە ھۇ، ئۇنىڭدىن نېمە پايدا؟

— لۇتفى

مەنىسىنى بىلىۋالاي

ئاتىدار چىلىق قىلىش، ئاياغ باسماسلىق

بېشىنى سىلاش، كۆڭلى يېرىم بولۇش

ئېسىمدە تۇتۇۋالاي

ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتى

مەكتەپ قىرائەتخانىسىدىن «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇر-نىلىنىڭ 2004 - يىل 4 - سانىنى ئارىيەت ئالدىم. بىر ھەپتىدىن كېيىن قايتۇرىمەن.

3 - يىللىق 1 - سىنىپتىكى:

پەرھات قاسىم

2004 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتىنى مەنمۇ يازالايمەن.

مەن ئېيتاي، سىز تېپىڭ.

مېنىڭدە بار، سەندە يوق،
جېنىمدا بار، تەندە يوق.
ئالەمدە بار، ئايدا يوق،
ئاسماندا بار، يەردە يوق؟

(سۇ)

«چىغىر»دا يوق، «يول»دا بار،
«قۇدۇق»تا يوق، «كۆل»دە بار.
«غۇنچە»دە يوق، «گۈل»دە بار،
تېپىپ كەلگىن، «چۆل»دە بار.

(لەۋزى)

تېپىشماقلارنى ئەستايىدىل ئوقۇڭلار. ئۇلاردا ئېيتىلغىنى قايسى ھەرپلەر؟

بۇ خىل تېپىشماقلارنى مەنمۇ توقۇيالايمەن.

ئۇيغۇر تىلى ئاساس بىلىملىرى

«ق، چ، ن» ھەرپلىرىنىڭ يېزىلىشى		
تۈرى	مەنىسى	مىسال
«ق» ھەرپىنىڭ يېزىلىشى	«ق» ئۈزۈك تاۋۇشى بىلەن سۆزلەردە «خ» تەلەپپۇز قىلىنىدۇ، لېكىن يازغاندا «ق» قىلىپ يېزىلىدۇ.	ئېيتىلىشى: يېزىلىشى: ئۇختۇرۇش ئۇقتۇرۇش ئاخلىدى ئاقلىدى يوخلىدى يوقلىدى
«چ» ھەرپىنىڭ يېزىلىشى	«چ» ئۈزۈك تاۋۇشى بىلەن سۆزلەردە «ش» تەلەپپۇز قىلىنىدۇ، ئەمما يازغاندا «چ» قىلىپ يېزىلىدۇ.	ئېيتىلىشى: يېزىلىشى: ئۇشتى ئۇچتى ئىشتى ئىچتى ئاشقۇچ ئاچقۇچ
«ن» ھەرپىنىڭ يېزىلىشى	«ن» ئۈزۈك تاۋۇشى بىلەن سۆزلەردە «ل، ڭ» تەلەپپۇز قىلىنىدۇ، ئەمما يازغاندا «ن» قىلىپ يېزىلىدۇ.	ئېيتىلىشى: يېزىلىشى: كۇللۇك كۈنلۈك كۆرۈڭگەن كۆرۈنگەن ئاسماڭغا ئاسمانغا ئۇللۇك ئۈنلۈك

ئۇيغۇر جانلىق تىلىدا «ر، ل» تاۋۇشلىرىنىڭ چۈشۈپ قېلىشى			
«ر» تاۋۇشىنىڭ چۈشۈپ قېلىشى	ئۇيغۇر جانلىق تىللىدا سۆزلىگەندە «ر» تاۋۇشى بەزى سۆزلەردە چۈشۈپ قالسىمۇ، ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملاسى ۋە تەلەپپۇزىدا چۈشۈپ قالمايدۇ.	جانلىق تىلدا:	ئەدەبىي تىلدا:
		يىللا	يىللار
		ئوقۇغۇچىلا	ئوقۇغۇچىلار
		باغان	بارغان
«ل» تاۋۇشىنىڭ چۈشۈپ قېلىشى	ئۇيغۇر جانلىق تىللىدا سۆزلىگەندە «ل» تاۋۇشى بەزى سۆزلەردە چۈشۈپ قالسىمۇ، ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملاسى ۋە تەلەپپۇزىدا چۈشۈپ قالمايدۇ.	جانلىق تىلدا:	ئەدەبىي تىلدا:
		ساغان	سالغان
		ياغان	يالغان
		قىغان	قىلغان

جۈپ سۆز	
مەنىسى	مىسال
ئىككى سۆزنىڭ قوشۇلۇپ ئېيتىلىشىدىن تۈزۈلۈپ تېخىمۇ كەڭ مەنە بىلدۈرىدىغان سۆزلەرنى جۈپ سۆز، دەيمىز. جۈپ سۆزلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا سىزىقچە قويۇپ يېزىلىدۇ.	جۈپ سۆزلەرنىڭ شەكىللىرى: 1) رەت ـ رەت 2) تىل ـ يېزىق 3) ئېگىز ـ پەس 4) چاي ـ پاي 5) گاز ـ گۈز

جۈپ سۆزلەر تۆۋەندىكى يوللار بىلەن ياسىلىدۇ.

1) بىر سۆز تەكرارلىنىپ كېلىش ئارقىلىق جۈپ سۆز ياسىلىدۇ.

2) مەنە جەھەتتىن بىر - بىرىگە يېقىن بولغان سۆزلەردىن جۈپ سۆز ياسىلىدۇ.

3) مەنە جەھەتتىن بىر - بىرىگە قارشى بولغان سۆزلەردىن جۈپ سۆز ياسىلىدۇ.

4) ئالدىنقىسى مەنىلىك، كېيىنكىسى مەنىسىز بولغان سۆزلەردىن جۈپ سۆز ياسىلىدۇ.

5) ئايرىم تۇرغاندا مەنە ئاڭلاتمايدىغان، پەقەت قوشۇلۇپ ئېيتىلغاندىلا مەنە ئاڭلىتىدىغان ئىككى سۆزنىڭ ئاھاڭداش كېلىشىدىن جۈپ سۆز تۇزۇلىدۇ.

بىرىككەن سۆز	
مەنىسى	مىسال
ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن تۇزۇلۇپ، بىرلا شەيئى ياكى ئورۇننىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەرنى بىرىككەن سۆز، دەيمىز. بىرىككەن سۆزلەر قوشۇلۇپ يېزىلىدۇ.	قولياز ما، قارا-ماي، ئاقسۇ، ھۆرىنسا، تاش-يول، ئاينۇر

ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتى

بەزى چاغلاردا بىرەر نەرسىنى بىرەر ئورۇن ياكى بىرەر شەخستىن ئارىيەت ئالغاندا، شۇ ئورۇن ياكى شۇ شەخسكە ھۆججەت يېزىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

بىرەر نەرسىنى ئارىيەت ئالغاندا بېرىلىدىغان ھۆججەت ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتى، دېيىلىدۇ.

ھۆججەتنى يازغاندا، ئالدى بىلەن قەغەزنىڭ باش تەرىپىگە «ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتى» دېگەن سۆز يېزىلىدۇ. ئىككىنچى قەدەمدە، باش قۇردىن باشلاپ كىمدىن نېمىنى ئارىيەت ئالغانلىقى يېزىلىدۇ. ئاخىرىدا، ئەگەر ھۆججەت شەخسلەر نامىدىكى ھۆججەت بولسا، ھۆججەت يازغۇچى شەخس ئىسىم فامىلىسىنى يازىدۇ. ئەگەر كوللېكتىپ ئورۇن نامىدىكى ھۆججەت بولسا، ھۆججەت بەرگۈچى ئورۇننىڭ نامى يېزىلىپ، تامغىسى بېسىلىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا، يېزىلغان ۋاقىت (يىل، ئاي، كۈن) يېزىلىدۇ.

ئارىيەت ئېلىش ھۆججىتىگە ئارىيەت ئېلىنىدىغان نەرسىنىڭ قايتۇرۇلىدىغان ۋاقتى ئېنىق يېزىلىدۇ.

يېڭى سۆزلەرگە ئىزاھات

ئا

ئار ـ نومۇس: خىجالەت تارتىش، ئۇيلىش تۇيغۇسى.

ئاداۋەت: ئۆزئارا چىقىشالماسلىق ياكى قارىمۇقارشىلىق، دۇشمەنلىك مۇناسىۋەت، ئۆچمەنلىك.

ئە

ئەنئەنە: كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆرپ ـ ئادەت، ئەخلاق، ئىدىيە، ئىستىل، سەنئەت، تۇزۇم قاتارلىق تەرەپلەردە ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا، ئاتىدىن بالىغا قېلىپ كېلىۋاتقان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بىر خىل ئىجتىمائىي ئامىل.

ئەگىز سۇيى: ئەتىيازدىكى قار ـ مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇ.

ب

بازا: ئاساس، نېگىز، تايانچ

بالىجانلىق: بالا ـ چاقلىرى كۆپ؛ بالىلىق.

بۇيۇكلۇك: 1) ئۇلۇغ، زور، كاتتا؛ 2) ئېگىز، يۇكسەك، يۇقىرى.

باشپاناه: 1) قوغدىغۇچى، ھمايە قىلغۇچى، قانات ئاستىغا ئالغۇچى؛ 2) جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي.

پىسخەنت قىلماسلىق: ئەزەرگە ئىلماسلىق، مەنسىتمەسلىك.

پىژغىرىم: كۆيدۈرگۈچى تومۇز ئاپتىپى.

پەرەز قىلىش: 1) بىر نەرسە ھەققىدە گۇمان، قىياس، مۆلچەر، تەخمىن قىلماق.

پەۋقۇلئاددە: 1) باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان، ئادەتتە ئۇچرىمايدىغان؛ 2) نۆۋەتتىن تاشقىرى.

ت

تاقىم: ئايرىم ـ ئايرىم تۇرىدىغان، تارقاق.

تەبىئىي مەنزىرىلىك: ئەسلىدىن بار بولغان مەنزىرە.

تەپتى (تەپت): ئىسسىق، ھارارەت.

تراموۋاي: شەھەر ئىچى تۆمۈرىيوللىرىدا ئېلېكتر كۈچى بىلەن قاتنايدىغان پويىز شەكلىدىكى قاتناش قورالى.

تىمتاس: جىمجىت، جىم.

تۆش: 1) گەۋدىنىڭ بويۇن بىلەن قورساق ئوتتۇرىسىدىكى ئالدى قىسمى، كۆكرەك؛ 2) چارۋا ۋە

قۇشلارنىڭ كۆكرەك قىسمى.
تۇس: رەڭ، تاشقى كۆرۈنۈش، قىياپەت، خاراكتېر.

ج

جىلۋە قىلىش: يالتىراش، نۇرلىنىش، چاقناش، ئەكس ئېتىش، ئىپادىلىنىش.
جور بولۇش: 1) بىر - بىرىگە ماس، ئۇيغۇن ئاۋاز بىلەن تەڭكەش بولماق؛ ئورتاق كۈيلىمەك؛ 2) ماس، لايىق كەلمەك.

چ

چاقىرىم: مېتىر سىستېمىسى قوبۇل قىلىنغانغا قەدەر قوللىنىلغان يەرلىك ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. بىر چاقىرىم ئۇزۇنلۇق ئادەتتە 1.06 كىلومېتىرغا تەڭ.
چاتاق (چاتاقلىماق): دەرەخ غولىدىن ئايرىلىپ چىققان شاخ؛ پۇتاق.

خ

خىلۋەت: كىشىلەر كۆپ بارمايدىغان، ئادەملەردىن، كۆزدىن يىراق؛ ھېچكىم كۆرمەيدىغان، خالىي؛ چەت، ياقا.

د

دەللەللەش: پىكىر، مۇلاھىزە، دەۋا - تەلەپ قاتار-

لىقلارنىڭ تۇغرىلىقىنى پاكىتلار ئارقىلىق ئىسپاتلاش.

دەشت ـ بایاۋان: چۆل ۋە بایاۋان؛ ئۆسۈملۈك ئۇنمىگەن، سۇسىز، قاقاس يەر؛ چۆل.

رۇخسار: چىراي، يۈز.

ز

زىلزىلىگە سېلىش: 1) زىلزىلە ۋە دولقۇن پەيدا قىلماق؛ لەرزىگە كەلتۈرمەك؛ 2) غۇلغۇلا پەيدا قىلىش.

ق

قەلئە: دۈشمەن ھۇجۇمىدىن مۇداپىئىلىنىش ئۈچۈن سېپىل ۋە خەندەكلەر بىلەن ئورالغان شەھەر؛ شەھەر.

قۇببە: بەزى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسىگە ئورنىتىلغان يېرىم شار شەكىللىك گۈمبەز.

ك

كامالەتكە يەتمەك: ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتمەك. تولۇق پىشىشمەك، تەرەققىي قىلماق.

ف

فوتوگراف: فوتو ئاپپارات بىلەن سۈرەتكە تارتقۇچى مۇتەخەسسىس، فوتوگرافىيە مۇتەخەسسىسى.